

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/18565>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

Een vakgroep om te onthouden

Bundel over de vakgroep Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden,
met bijdragen van (oud)studenten en (oud)medewerkers ter gelegenheid
van de reünie op 14 december 1996

Samengesteld door Gudule Boland

Redactie:

Gudule Boland

Rietje van Dalen-Meijer

Marcel Nieling

Ton van Naerssen

Lineke Stobbe

Voorwoord

Deze bundel met bijdragen van oud-studenten en -medewerkers van de vakgroep Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden complementeert de door Jan Kleinpenning samengestelde bundel 'Drie decennia SGO'. Waar de laatste een objectief verslag geeft van het reilen en zeilen van SGO, is deze bundel bewust subjectief. We gaan niet zomaar weg, wij gaan feestelijk weg, en eigenlijk gaan we helemaal niet weg. SGO-Nijmegen, een vakgroep om te onthouden, een vakgroep die je bijblijft, zijn de thema's van deze bundel.

Er waren eerst andere titels voor deze bundel: 'van SGO en de dingen die voorbijgaan', vrij naar Louis Couperus, en 'memoires van een vakgroep'. Beide titels dekten echter de lading van deze bundel niet. De eerste klonk erg weemoedig, een gemoedstoestand die ons -de laatste werknemers- wel eens overviel als we dachten aan de naderende opheffing. Uiteindelijk vonden we de titel echter te melancholiek. De tweede titel, 'memoires van een vakgroep' duidde eveneens teveel op een terugblik, een mijmeren over zaken uit het verleden die voorbij zijn, en ook dat gaf de inhoud van deze bundel onvoldoende weer.

Werkend aan de totstandkoming van deze bundel viel ons op dat studenten en medewerkers veel hebben meegenomen uit Nijmegen en dat nog steeds gebruiken, direct en indirect. Als er iets blijkt uit alle bijdragen, dan is het wel dat SGO leeft en bloeit. De vakgroep wordt zeker niet opgeheven omdat ze op sterven na dood is. Integendeel. Vandaar dus 'een vakgroep om te onthouden'. Dank aan allen die aan de bundel hebben bijgedragen en daarmee ons collectieve geheugen hebben versterkt.

Nijmegen
november 1996

De redactie:

Gudule Boland
Rietje van Dalen-Meijer
Ton van Naerssen
Marcel Nieling
Lineke Stobbe

Inhoudsopgave

Vakgroep

8	Pepito Peseta	Ad van Hout
11	Onze medewerker komt bij U langs	Marijke Timmermans
13	Kleinpenning en de anti-imperialisten	Herman van de Calseijde
16	SGO laat je nooit meer los	Chris Eijkemans
19	Een brief doet wonderen; onderzoeksvluchtelingen in Sierra Leone	Jos Wanders
21	Impressies van een vakgroep	Ernst Spaan
22	Eendenembryo's en kippenkoppen	Jerwin Tholen

Geografie

25	Geef de lantaarn door	Hans van Haaren
27	Samir Amin woont niet in Zierikzee	Rudolf Scheffer
30	Het (on)nut van de Sociale Geografie	Mirjam Ros
32	Eindelijk Aardrijkskundeman	Albert Lennartz
34	Profiel van een ontwikkelingsgeograaf	Edwin Koopman
36	SGO is niet meer. Ik vind dat jammer	Frank Sellies
38	Geografen zijn gelukkig geen technuten	Angela van der Kloof

De persoon Jan Kleinpenning

40	De ruimte bij Kleinpenning	Jan G. Smit
44	Horizon (en daarachter)	Billy Gunterman
46	Meebuigen als het riet	Fon van Oosterhout
47	Formeel en informeel	Arie Laenen
48	Curaçao en afstuderen	Ria de Gooijer
49	Hooggeleerde Heer Kleinpenning, beste Jan	Peter Stunnenberg
51	Onkreukbaar	Remy Wolfs
52	Ivoren Toren	Geert Custers
54	Elk afscheid betekent de geboorte van een herinnering	Rietje van Dalen-Meijer
56	Eenzaam maar niet alleen	Gudule Boland
57	Mijn conclusie is dat je een goede vriend bent	Wiel Lacroix
58	Vertrouwen, steun en ruimte	Lineke Stobbe

60	De vrouwen van Jan	Gudule Boland, Rietje van Dalen-Meijer, Joke Kersten, Mirjam Ros, Lineke Stobbe, Sjoukje Volbeda
Veldwerk		
65	SGO-er <i>avant la lettre</i>	Ton van Naerssen
67	Mazabuka, Nakambala	Ton Dietz en Annemieke van Haastrecht
70	Overpeinzingen van pionier-Filippijnen-gangers	Marian Burggraaff, André Stelder en Marcel Trienen
73	Pilgebruik bij Egyptische kippen	Vera Haalman-Valkenberg
74	Verliefd in Ghana	Jackie van de Walle
79	Ik verveel me de blubber	Sigrid Ettema
80	Zambiaanse mannen en Zambiaanse verkiezingen	Natasja van't Hoff
82	De laatste der Mohikanen	Roland Thonen
86	Het beste uit <i>In Ontwikkeling</i>	
	- De positieve kanten van de cultuurschok	Sandra van der Berg
	- Participeren in het vakgroep-bestuur, de moeite waard!?	Petra Middag
	- Een dagje in de stad	Harry van der Grinten
	- <i>How to become rich</i>	Steven de Kort
	- Begrafenis in Ghana	Thea Bongertman
Loopbaan		
92	Beste Weledelzeergeleerde Ton	Ad van Poppel
94	De hellepoort van de ontwikkelingsbureaucratie	Frans Schuurman
96	Veranderingsprocessen worden gedragen door mensen	John Borghmans
98	Geografen zitten overal	Wilma Willems
99	<i>No cambia nada</i> (er verandert toch niets)	Bart Beek
101	Brief van Marco en Toni	Marco van Grinsven
102	Beste Luc, brief aan een oud-klasgenoot	Christine Pirenne
104	Vier jaar na 'Nijmegen'	Germaine van Wijnen
105	Wederkerende relaties: Kleinpenning, de student en India	Marcel van Kampen
Werkstuk		
109	Inleiding op Het Wilde Westen van Brazilië	Fabio Poelhekke en Sjoukje Volbeda

110	Het Wilde Westen van Brazilië	Steven Poelhekke
Documenten		
120	Geografenfeest te Failon, België, 1989	Chantal Gerritsen en Jean-Paul Heerschap
122	Aan het bestuur van de vakgroep SGO	Gudule Boland, Chantal Gerritsen, Jean-Paul Heerschap en Wim Plantenga
124	Opheffing ontwikkelingsgeografie dreigt	KU Nieuws, 18 sept 1992
125	Gedwongen huwelijk tussen vakgroepen...	KU Nieuws, 25 sept 1992
129	Maasai, Marcel Rutten	KU Nieuws, 27 nov 1992
130	De promotie: Weixin Huang	KU Nieuws, april 1992
132	De promotie: Peter Stunnenberg	KU Nieuws, 7 sept 1993
134	De promotie: Damiaan Vreman en Geert Custers	KU Nieuws, maart 1995
137	Arme Peruanen gebaat bij huurverhoging	KU Nieuws, maart 1995
138	Rapport van de onderzoeks- beoordelingscommissie Ruimtelijke Wetenschappen	aug 1995
140	Best beoordeelde onderzoek heeft sombere toekomst	KU Nieuws, dec 1995
141	<i>Hora Est</i>	KU Nieuws, 6 sept 1996
143	Zevenentwintig promovendi van Jan Kleinpenning	

VAKGROEP

Pepito peseta

Ad van Hout, afgestudeerd in 1975

‘Stnc. No. 594’, staat er op de titelpagina, rechtsonder in het hoekje. Onderdeel van het toenmalige administratieve systeem van meneer Voss? God ja, die meneer Voss, ik kan hem zo nog uittekenen: witte doktersjas, daaronder een grijze pantalon met een messcherpe vouw. Meneer Voss, het persoonlijk knipmes van Piket. 75 Pagina’s dik is het ding. Twee kloeke nieten houden het geheel ook nu nog, 23 jaar later, probleemloos bij elkaar. Zeer waarschijnlijk erin gestanst door Kuppe, die onvergetelijke portier van het Instituut. 75 Pagina’s, dat moeten dan ook 75 van die zeegroene moedervellen zijn geweest; afhankelijk van de trefzekerheid of routine van de typist veel of weinig bespikkeld met nagellakroze vlekken om de fouten te corrigeren. Heette dat spul niet ‘correctine’?

Kom, terug naar die gestencilde syllabus waar ik de afgelopen uren met zoveel plezier en nostalgie in heb zitten neuzen. ‘Sociaal-geografische excursie door Frankrijk, Spanje en Portugal 22 mei - 8 juni 1973’ is de titel. Slapende, diep weggezakte herinneringen worden langzaam wakker.

Samen met een dertigtal vierde- en nog ouderejaars reis ik weer op de eerste excursiedag door het *bocagelandschap* rond het Noord-Franse Maubeuge. De buschauffeur heette Cees. Het meest scherp zie ik hem voor me op weg naar Mérida, vloekend op trage, onpasseerbare *camions*. In zijn binnenste vloekt hij niet op zijn collega’s in de vrachtwagens, maar op de professor die onderweg weer veel te vaak met zijn studenten is uitgestapt voor een ‘korte’ fotostop. Uren later dan gepland komen we in het hotel. In Mérida, ver weg van welke zilte zee dan ook, eet ik samen met Ton van Zutphen mijn eerste inktvis.

Ik duizel opnieuw van de hoogte van de Puento Salazar, de grote overspanning over de monding van de Taag bij Lissabon. Met de val van het Portugees fascisme is de brug omgedoopt in Puento de 25 Abril, naar de begindatum van de Anjerrevolutie in 1975. Een paar weken terug nog een aardig artikel gelezen in *Traject*, de reisbijlage van *de Volkskrant*. Er komt nu een tweede brug, iets meer naar het oosten. De oude -toen de splinternieuwe- staat anno 1996 dagelijks vol met vooruit kruipend autoblik.

Ruim 23 jaar na dato krijg ik opnieuw buikpijn als ik Rudolf Scheffer - zeven hoog!- aan de buitenkant van het balkon van een Madrileens hotel zie hangen, vlakbij het Atocha-station. Rudolf kan het zich niet meer herinneren, ik wel.

We rijden Zaragoza binnen. Bart Peperkamp (na enkele excursiedagen voor iedereen ‘Pepperocampo’) heeft ons net door de microfoon verteld dat Zaragoza de droogste stad van Spanje is; de droge periode duurt hier wel vijf maanden! Nauwelijks heeft Bart de microfoon uitgezet of de regen valt met bakken uit de Spaanse hemel. Arme Bart.

Ik raak opnieuw verliefd op het Plaza Mayor van Salamanca; later ben ik er nog minstens vier keer teruggeweest.

Ik zie weer de geschilderde, roodbruine bast van de kurkeik in de Alentejo, waar toen het feodale grootgrondbezit nog welig tierde. Waar na 1975 Portugese revolutionaire boeren en pachters zoveel ervaringen rijker en zoveel illusies armer zijn geworden.

En als constante, als geografische verbindingsfactor in deze opnieuw afgedraaide, verbrokkelde film, figureert professor Jan Kleinpenning. Ietwat beschaamd moet ik bekennen dat ook hij, net als Bart Peperkamp, tijdens de excursie door ons voorzien was van een bijnaam: ‘Pepito Peseta’. Enige échte creativiteit moet ons toen vreemd geweest zijn.

Elke dag droeg Kleinpenning weer een schoon overhemd; altijd wit en altijd met korte mouwen. Op zijn -toen nog strakke- buik in een bruin lederen foedraal zijn fotocamera. In de bus onder handbereik een doos met Hollandse sigaren, ter beantwoording van lastige vragen van douane of *Guardia Civil*.

Het moet niet altijd makkelijk voor hem geweest zijn, drie weken lang optrekken met dat zootje ongeregelde studenten. De meesten van ons waren toen heel links, tenminste dat vonden we zelf, en daarom allemaal lid van de SGPB, de Sosjalistische Geografen- en Planologenbond. Dus weigerden we koffie (bloedkoffie uit Angola) te drinken in Portugal, ontvingen we met gejuich de tijding dat onze kameraden van de SGBP het Instituut (weer) bezet hadden (we stuurden natuurlijk meteen een solidariteitstelegram) en eisten van Kleinpenning dat we in Lissabon meer krottenwijken moesten zien.

Met een glimlach denk ik terug aan deze drie weken in mei/juni 1973. In de vele excursies die ik in de jaren daarna als docent geografie begeleidde, herkende ik bij leerlingen en studenten onze toenmalige jeugdige overmoed, dat denken in zwart en wit, dat ontkennen van de nuance.

Wat ik trouwens wel hartstikke jammer vind is dat ik van deze excursie geen enkele foto heb. Foto’s maken vonden we geloof ik toen ‘burgerlijk’. Of zoiets. Of was het omdat de fotograferende student Leo (Lei) Tillmans ‘rechts’ was?

Ik leg het excursieboek weer terug in de kast, bovenop een stapel met doctoraalscripties van toenmalige medestudenten. Vijf verhuizingen heeft

deze stapel mijn selectieprocedures weten te doorstaan. Een volgende gaat ie weer mee. Zeker weten! Als Ton van Naerssen met de VUT gaat moet ik toch zeker ook weer over een tastbare inspiratiebron beschikken voor een bijdrage in zijn *liber amicorum*.

Onze medewerker komt bij U langs

Marijke Timmermans, wetenschappelijk medewerkster van februari 1976 tot augustus 1978

Utrecht, 2 september 1996

In de roerige jaren zeventig groeide de belangstelling voor geografie in Nijmegen. Geen wonder met zo'n persoon als Jan Kleinpenning als hoofd(leider) van de vakgroep SGO.

In 1975 adverteerden ze voor een vacature bij Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden. Op dat moment werkte ik als planoloog bij het *Ministry of Natural Resources* in Nigeria en stuurde mijn sollicitatiebrief in. Ik kreeg een bijzonder antwoord: onze medewerker Ton van Naerssen komt bij U langs voor het gesprek. Een omgekeerde manier van de kandidaat benaderen.

Het resultaat was dat ik na de beëindiging van mijn contract in Nigeria, en na een bedongen korte omreis via Zambia en Tanzania, in februari 1976 in Nijmegen ben begonnen.

Nijmegen was een onbekende stad voor mij, want ik had in Utrecht gestudeerd. Heel vriendelijk en behulpzaam werd ik door Jan Kleinpenning, Bart, Ton en Frans opgevangen. De kennismaking was kort maar krachtig, want meteen stond er voor mij een studiereis naar Afrika op het programma en vertrok ik begin april met zes studenten naar Ghana. Als een vis in het water voelde ik me: na ruim één maand alweer terug in mijn 'tweede wereld'. Met veel genoegen heb ik de studenten begeleid, zowel daar als met hun doctoraal scriptie.

In september 1976 begon het 'gewone' academische jaar en werd ik ingedeeld in: colleges geven, eerstejaars werkgroepen leiden, doctoraalstudenten begeleiden etc. Hoewel ik wetenschappelijk medewerkster was voelde ik me niet geroepen de onderzoekskant te doen. Het was bijzonder dat ik vooraf had bedongen om zelf geen promotieonderzoek te hoeven doen. Alle medewerkers om me heen in de vakgroep, en zoals velen rondom Jan, waren druk doende met hun promotiebezigheden. Als buitenbeentje, vrouw en niet-promoverend, heb ik me bij de vakgroep altijd echt thuis gevoeld.

Na twee jaar ben ik, na de Vierdaagse gelopen te hebben, in augustus 1978 weer naar Afrika (Tanzania) gevlogen. Nijmegen is een korte periode in mijn loopbaan geweest, want de trek naar 'het veld' bleef bestaan. Het is beslist een intensieve tijd geweest waarin ik mijn ervaring en kennis heb overgedragen, waar ik geleerd heb, maar vooral waar ik veel plezier en ondersteuning heb gevonden bij mijn collega's. We hadden in de vakgroep besprekingen over taakverdeling en visies met betrekking tot het onderwijs,

onderzoek, examen en scripties. Daarnaast heb ik vele ‘lunch-wandelingen/besprekingen/gesprekken’ gehad met Bart, Ton, Frans, Fon, en er was zelfs een zwem-onderbreking in het weekprogramma. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ik tot nu toe (twintig jaar inmiddels) nog regelmatig contacten heb, onder andere doordat we elkaar in de ontwikkelingswereld tegen komen. Ieder jaar krijg ik het jaarverslag toegestuurd en zo blijf ik goed op de hoogte van de vakgroep.

Heel jammer dat de vakgroep SGO uit Nijmegen gaat verdwijnen. Afschuwelijk dat Jan Kleinpenning zijn ‘toko’ gedwongen moet ‘verkopen’. Echter, Jan heeft veel krachtige volgelingen nagelaten, die allemaal op haar/zijn ‘wijze’ de wereld zijn ingegaan. Ik wil alleen maar zeggen dat het hart/de ziel van SGO-Nijmegen gewoon voort blijft bestaan!!

Kleinpenning en de anti-imperialisten

Herman van de Calseijde, afgestudeerd in 1981

Al lang en breed terug van onze vakantiebestemming, de tent schoongemaakt en de foto's ingeplakt, en nog is de vakantie niet om. Wat te doen? De zolder maar eens opgeruimd: daar zijn de afgelopen jaren dozen met studieboeken, dictaten, allerhande tijdschriften en andere paperassen terechtgekomen die nu maar eens definitief 'opgeruimd' moeten; u weet wat dat betekent!

Wat hebben we hier? Een doos vol periodieken als Geografiek, Weerzin, Rode Aarde, Zone, AIWG-katernen, kortom al hetgeen de kritische hoek van ons Instituut in de jaren zeventig -mijn studietijd- het licht heeft doen zien. Daarnaast nog veel meer Derde Wereld-literatuur van elders. De ontwikkelingsproblematiek stond toen namelijk sterk in de belangstelling. Op ons Instituut bestond onder leiding van Jan Kleinpenning de vakgroep Geografie van de Ontwikkelingsgebieden, een specialisatie die door nogal wat studenten gekozen werd. Wat je daarmee kon worden was niet zo duidelijk, en misschien stelden de meesten van ons zich toen die vraag niet eens. Laten we zeggen dat de tijdgeest anders was.

Daarnaast had je ook nog -als kloon van de Socialistische Geografen- en Planologenbond- de luis in de pels, dan wel de papieren tijger van ons Instituut: de Anti-Imperialistische Werkgroep Geografie (AIWG)! U las het goed, en u bent natuurlijk benieuwd hoe dat ging tussen Kleinpenning en die *would be* revolutionairen.

Wat een geluk dat ik die kritische doos nog heb, want een heleboel herinner je je natuurlijk niet meer. U maakt wellicht bezwaar tegen deze eenzijdige, papieren benadering, maar die is in dit geval niet terecht: onze kritische aandacht voor de Derde Wereldproblematiek hield nauwelijks relatie met de werkelijkheid, maar was vooral theoretisch, dan wel *wishfull thinking*. Immers, beroepsmatige scholing was op ons Instituut nog niet van de grond; weinig medestudenten hadden al eens onderzoek in het veld verricht, stafleden evenmin; er was geen onderzoekprogramma. En AIWG? Dat was nota bene expliciet opgericht voor scholing en 'theorievorming'.

U wacht wellicht verlekkerd op diepgaande meningsverschillen, felle discussies, conflicten zelfs tussen stafleden van de vakgroep onderling of tussen de staf enerzijds en het roerige studentenvolkje -onder bezielende aanvoering van de AIWG- anderzijds, zoals je dat bij Politicologie had en zo. Maar, dat viel erg tegen: er bestond eigenlijk geen forum waar de

degens gekruist werden. In feite was er een desinteresse van beide kanten, zo moet je achteraf constateren. Hoe te verklaren?

Wat de studenten betreft, althans die van de anti-imperialistische lijn (marxistische, leninistische) kon je hun zelfgekozen isolement van het grote eigen gelijk makkelijk waarnemen. Het nieuw verworven vocabulaire maakte discussie met de burgerlijke instituu(s)genoten verder een moeizame en nutteloze exercitie. Ook heerste er onder velen een wantrouwen ten opzichte van cijfers en statistiek. De heersende mening was eigenlijk dat je aan 'politieke economie' veel meer had. Daarbij kwam nog het negeren of simpelweg ontkennen van wat iedereen kon zien: zo maakte ik eens met Roy Timmer en Theo van Toor een werkstuk over *run-away industries*, dus de bedrijfsverplaatsing vanuit West-Europa naar het Verre Oosten waarmee het succesverhaal van de Aziatische Tijgers begon. Ondanks onze kritische beschouwing kon het onderwerp twee van de drie groepsleden nauwelijks motiveren. Liever was men solidair met de zwarte medemens in Zuid-Afrika, respectievelijk de gekwelde Latino van het westelijk halfrond. Ook trok de lichtende toekomst van communistische politiestaten (werkbenaming) als China, Cuba of Noord-Korea de aandacht van veel AIWG-leden. Wat het gebrek aan discussiehonger van de staf betreft tast ik natuurlijk in het duister. Misschien staat daar elders in deze bundel iets over.

Ik ren de hele stapel van bovengenoemde kritische geschriften door en vind alleen in het oudste blad (Geografiek 1973) een bespreking van het China-boek van instituut(s)medewerker A. Dietvorst door H. Schenk & J. Sluiter Leehouts. In hetzelfde nummer ook weer een reactie van Dietvorst op die boekbespreking. Wat stond daar zo ondermeer in?

Terwijl Schenk & Sluiter Leehouts het hebben over 'de voortdurende en noodzakelijk heviger wordende ideologische strijd en inspanning, essentieel binnen het Maoïstisch ontwikkelingsmodel', wil Dietvorst verloren gegane arbeidsuren ten gevolge van dat politiseringsstreven (de Grote Sprong) of slachtoffers van de Culturele Revolutie tellen. Inderdaad, dat communiceert niet makkelijk, en je bent snel uitgepraat. Recentere discussie heb ik niet meer gevonden: er was sprake van twee kerkgenootschappen binnen één gebouw.

In Kleinpennings collegedictaat lees ik het onderscheid tussen zogenaamde 'interne en externe oorzaken die onderontwikkeling konden verklaren'. U raadt het al, wij vonden in alle situaties de 'externe' oorzaken de overhand hebben. Kleinpennings opmerking dat Ethiopië -hoewel nooit gekoloniseerd- gemeten langs ontwikkelingskenmerken zich nauwelijks onderscheidde binnen het grotendeels ge(de)koloniseerde werelddeel, kwam ons nogal slecht uit en vonden we niet ter zake.

P.S. Hierboven was sprake van het Ethiopië uit de roerige jaren zeventig, dus nog voor de latere radicaal-marxistische en nog later fundamentalistisch-islamitische koerswending.

Wat hebben die beide 'interne' (?) oorzaken overigens bijgedragen aan de ontwikkeling van dat land? Dat moest nog maar eens bekeken worden.

SGO laat je nooit meer los

Chris Eijkemans, afgestudeerd in 1982, gepromoveerd in 1995

Zoals het voor zo velen met mij gold wist ook ik, toen ik in 1974 met mijn studie begon, eigenlijk niet goed wat nu het ‘eigene’ van Sociale Geografie was. Mijn vrienden van de middelbare school leerden allemaal een vak waar je je wat bij kon voorstellen, maar Geografie? Gelukkig werd ik ergens tijdens mijn eerste jaar al gerustgesteld door een van de medewerkers van de Faculteit. Hij vertelde dat Geografie van alle wetenschappen een beetje is. Het ‘eigene’ zit hem in het feit dat geografen al die processen bestuderen in hun ruimtelijke constellatie en interactie. Nu speelt alles zich wel op een of andere manier in een ruimte af, maar ik was gered voor de Geografie. Ik ging gerust verder met mijn studie en heb daar tot op de dag van vandaag nooit spijt van gehad.

Met de jaren werd de studie voor mij aantrekkelijker en het werd pas definitief interessant toen ik na mijn kandidaats besloot SGO als afstudeerrichting te kiezen. Ik had het gevoel de ballast van een aantal geografische zijsporen achter me te kunnen laten en me nu lekker bezig te houden met het voor mij meest sprekende gedeelte, de Derde Wereld. Als vanzelfsprekend kwam ik vaker op ‘het Instituut’ en ‘de Faculteit’ begon voor mij meer te leven. In vergelijking met het pre-kandidaats was het post-kandidaats een lolletje. De studiereis naar Tunesië en mijn onderzoek in Indonesië waren de krenten in de pap.

Na mijn afstuderen dacht ik de Faculteit definitief vaarwel te kunnen zeggen. Voor de zuivere wetenschap leek ik niet in de wieg gelegd en bovendien was ik als student niet echt briljant geweest. Ook de faculteitsstaf zou mij dus wel snel vergeten, dacht ik. Maar een balletje kan raar rollen. De mogelijkheid van een uitzending naar Medan, Indonesië, deed zich voor. Ton van Naerssen was gevraagd om het bijvak regionale en urbane planning aan de Nommensen Universiteit op te zetten en er een paar jaar de colleges te verzorgen. Hijzelf kon weliswaar niet op het aanbod ingaan, maar hij kon wel een drietal namen van ex-studenten verstrekken die wellicht interesse zouden hebben. En zo kwam, onder andere, ik in beeld. Met deze, overigens zeer gewaardeerde, actie was SGO-Nijmegen evenwel nog niet van ons af. Het contract met de Nommensen Universiteit betrof een lokaal contract, dat wil zeggen met lokale salariëring en zonder verzekeringen, overtochten etcetera. Aanvullende financiering vanuit Nederland was noodzakelijk. De organisatie Dienst Over Grenzen was daartoe gaarne bereid, maar stelde een belangrijke voorwaarde: omdat de uitzending onervaren krachten betrof moest SGO-Nijmegen wetenschappelijke *backstopping* geven. Een

wetenschappelijk medewerker moest voor een deel van zijn tijd voor deze taak vrijgesteld worden. Tot ons groot genoegen liet SGO haar studenten niet los en verklaarde Jan Kleinpenning aan deze voorwaarde tegemoet te willen komen. Dit heeft uiteindelijk geleid tot een vruchtbaar verblijf in Medan: vruchtbaar, naar ik hoop, voor de twee betrokken universiteiten, voor de studenten en docenten van Nommensen, voor de Nederlandse studenten die hun onderzoekstage in Noord-Sumatra hebben doorlopen en, *last but not least*, voor ons, de uitgezonden medewerkers. Zowel ‘Medan’ als ‘Nijmegen’ beoogden de uitzending een succes te maken. Beide trokken en duwden: ‘Medan’ wilde zoveel mogelijk onderwijstaken, ‘Nijmegen’ hamerde op onderzoek. Het takenpakket in Indonesië breidde zich daarmee snel uit: naast regionale en urbane planning werden ook colleges methoden van sociaal wetenschappelijk onderzoek, landbouweconomie, ontwikkelingseconomie, lokatietheorieën en zelfs Nederlands aan het lijstje toegevoegd. In het totaal volgden honderden, zo niet enkele duizenden studenten een of meerdere van deze vakken. Maar, hoewel moeizamer, ook onderzoek scoorde. Binnen de universiteit werd een Centrum voor Regionale en Urbane Planning opgericht, dat als voornaamste taak meekreeg om onderzoek onder de docenten te stimuleren. De onderzoeken moesten maatschappelijk relevant zijn en direct ten goede komen aan de Batak-bevolking, de bewoners van het achterland van Medan. Nommensen is een Batak universiteit en het grootste gedeelte van de studenten is Batak. Vanuit Nijmegen werd een aantal studenten gestuurd. Zes personen van SGO-Nijmegen en vier van andere faculteiten/universiteiten hebben onderzoek gedaan in het Batak gebied. Blijkbaar hebben ze allen een goede maar zeker ook goed bestede tijd gehad. Bijna allemaal hebben ze hun bezoek aan het gebied nadien nog herhaald, als toerist of als onderzoeker. En, ondanks de grote problemen waarmee jonge academici ook toen al kampten om werk te vinden heeft minstens de helft van hen toch een baan gevonden in een aan de Derde Wereld gerelateerd gebied. En mijn Nederlandse collega’s en ikzelf? Wij hebben een heerlijke tijd gehad in Medan. Indonesië is een fantastisch land om in te wonen. Daarnaast hebben we er natuurlijk veel geleerd. Over wetenschap en de toepassing ervan, het overdragen van kennis en het leren van je omgeving, over verschillende waarden en normen in het wetenschappelijke circuit in Indonesië en in Nederland, het verzorgen van colleges en het doen van onderzoek met uiterst bescheiden middelen, over het wonen en werken in een andere cultuur, en over nog duizend andere dingen. Alle drie hebben we er bovendien de basis gelegd voor onze verdere carrières. Voor mij persoonlijk geldt nog dat ik er, behalve dit alles, nog een heel concreet aandenken aan heb over gehouden. Op grond van mijn onderzoek in het Batakgebied heb ik een proefschrift geschreven en inmiddels verdedigd. Dit

wederom met grote steun van SGO-Nijmegen. Want ook hier liet SGO mij niet los.

Een brief doet wonderen; onderzoeksvluchtelingen in Sierra Leone

Jos Wanders, afgestudeerd in 1987, OiO van 1990 tot 1994, promoveert op 23 januari 1997

Een van de laatste promotie-onderzoeken uitgevoerd onder de vlag van SGO betreft een studie naar het wel en wee van koffie- en cacaoboeren in het nietige Sierra Leone. Het blijkt uiteindelijk een waardig sluitstuk te vormen van menig veldwerk verricht door SGO-studenten in Sierra Leone. Tussen 1986 en 1992 beproefden maar liefst veertien Nijmeegse studenten en een bijzonder buitenbeentje uit Amsterdam hun onderzoeksgeluk in de klamme hitte van Freetown en omgeving. Waarom werd dit kleine landje overspoeld door deze onderzoeksvluchtelingen? Een goede naamsbekendheid van SGO, puur toeval of allebei?

Het begon allemaal in 1985. Een enthousiaste groep studenten onder supervisie van Bart Peperkamp had succesvol veldwerk verricht in Kenia. Het onderzoeksthema was strijd om ruimte waarbij de belangen van de akkerbouwers, veetelers en de overheid (bevorderen van toerisme) met elkaar conflicteerden. In de lijn van de (Afrikaanse?) geest van SGO bepleitte deze groep natuurlijk het lot van de gemarginaliseerde akkerbouwers en veetelers. Tijdens dit onderzoek was sprake van een goede samenwerking tussen de Keniaanse overheid en onze vrienden uit Nijmegen.

Waarom dan niet een vervolgonderzoek op poten zetten, dachten Bart en enkele jonge onderzoekshonden, trappend van ongeduld. Een prachtig voorstel voor vervolgonderzoek werd samengesteld en opgestuurd naar onze Keniaanse *counterparts*. Het onderzoeksvisum zou natuurlijk geen probleem zijn en de tickets werden alvast besteld. Helaas, één week voor vertrek kwam het bericht vanuit Kenia dat het onderzoeksvisum niet verstrekt werd. Als reden werd ons meegedeeld dat het voorgenomen onderzoek ook door Keniaanse studenten verricht kon worden. Plausibele reden of was de Keniaanse overheid bang voor de aandacht die wel eens besteed zou kunnen worden aan de negatieve gevolgen van toerisme voor de bestaanswijze van akkerbouwers en veetelers?

Wat nu? Welk onderzoeksalternatief was voor handen? Gelukkig had Bart nog enkele vage contacten met enkele Sierra Leonese collega's van *Fourah Bay College*, de oudste universiteit van Afrika. De contacten dateerden nog van het begin van de jaren tachtig toen SGO onderzoek verrichtte naar de handel in koffie en cacao in Sierra Leone. Enkele maanden later gingen onze voorbestemde Kenia-gangers slechts met een door Jan en Bart ondertekende introductiebrief op weg naar de andere kant van het

Afrikaanse continent. Deze *switch* bleek uiteindelijk goed uit te pakken. De brief opende (onverwacht?) deuren naar allerlei overheidsinstanties die van belang waren voor het slagen van het onderzoek. Uiteindelijk werd, weliswaar onder primitieve omstandigheden, het nodige veldwerk verricht en konden weer enkele studenten op een waardige wijze afstuderen. Het hoofdstuk Sierra Leone leek daarmee gesloten.

Echter, na terugkomst in Nederland, kwamen berichten uit Sierra Leone dat de Amerikaanse hulporganisatie CARE zeer geïnteresseerd was in onze onderzoeksresultaten. CARE wilde onze gegevens gebruiken als *base-line* voor het opzetten van het zogenaamde *Village Marketing Project*. Voor wat hoort wat, dacht men bij SGO, met als gevolg het ontstaan van een innig samenwerkingsverband tussen CARE en SGO. Dit leidde tot een ware exodus van SGO-studenten richting Sierra Leone voor allerlei onderzoek, al dan niet van belang voor het *Village Marketing Project*. Aan die exodus is met een afsluitend promotie-onderzoek nu een eind gekomen. Misschien wel net op tijd. Tijdens hun veldwerk hebben de laatste SGO-Mohikanen het nog op een loopje moeten zetten om uit de handen van rebellen te blijven. Gelukkig heeft de brief alleen wonderen gedaan.

Impressies van een vakgroep

Ernst Spaan, tijdelijk medewerker in 1994

Nijmegen, oktober 1996

Mijn bijdrage aan deze bundel is kort, een afspiegeling wellicht van het feit dat ik eind 1994 als ‘kortverbander’ aan de vakgroep SGO verbonden was. Ik kwam bij SGO terecht na een verblijf in Medan, Indonesië, waar ik gewerkt had als docent en adviseur aan de Katholieke Universiteit. Vele SGO-ers waren mij voorgedaan naar het prachtige Noord-Sumatra. Ik kwam met Ton van Naerssen in contact die mij vroeg een publicatie te schrijven op basis van onderzoeksgegevens over landbouw op Samosir eiland. Deze data, ooit verzameld door Arnold van der Zanden, waren nooit uitgewerkt en lagen ergens in een kast vergeten te wezen.

Helaas bleef het bij deze eenmalige opdracht. Helaas, omdat ik met plezier gewerkt heb op de vakgroep en graag langer had willen genieten van de open, gezellige sfeer die er heerste. Ik moest, vanwege ruimtegebrek, soms van werkplek veranderen. Als een nomade met een *laptop* op mijn nek, deed ik mijn werk. Die mobiliteit is niets vreemds, maar SGO-ers eigen denk ik.

Wellicht is het overbodig om te zeggen hoe jammer het is dat de vakgroep ophoudt te bestaan. Juist in deze tijd van toenemende internationalisering, is bestudering van de niet-westerse gebieden een *must*.

Eendenembryo's en kippenkoppen

Jerwin Tholen, afgestudeerd in 1996

Nijmegen, 14 september 1996

Hoe de studie SGO mij is befallen? In één woord: goed. Natuurlijk, er zijn altijd dingen die anders of beter zouden kunnen, maar ik heb vooral met heel veel plezier het studieprogramma doorlopen. De vele verschillende onderwerpen en werkvormen, maar ook de flexibele houding en persoonlijke benadering van de medewerkers van de vakgroep zijn me erg goed befallen. Een echte luxe is dat je zelf onderwerpen kunt kiezen voor tentamens en werkstukken, verdeeld over alle continenten. Goede herinneringen bewaar ik ook aan het vak 'oriëntatie vakgroep onderzoek'. Het thema alleen al geeft voldoende stof tot nadenken: 'incorporatie en daardoor opgeroepen tegenkrachten'. Tijdens de colleges wordt al snel duidelijk dat ook alle vakgroepmedewerkers zo hun eigen opvattingen hebben over dit thema. Hierdoor ontbreekt een rode lijn of pogingen daartoe, zodat alle medewerkers ongedwongen en met veel enthousiasme over hun onderzoek kunnen vertellen, met gebruik van eigen anekdotes. Boeiende verhalen over de onderdrukking van cacao-boeren in West-Afrika of politieke onrust in Joegoslavië, videobeelden van *Smokey Mountain* (Filippijnen) en dia's van krottenwijken in Peru wisselen elkaar af. Als ik dan ook nog een intensieve maar perfect geregelde excursie naar India maak en een leeronderzoek in een Oostenrijks dorpje doe, dan gaat het al snel kriebelen. Ik keek vooruit naar mijn eigen veldwerk.

Eindelijk is het dan zover: ik zit samen met mijn vriendin in het vliegtuig (in ons geval naar de Filippijnen) en heb geen idee wat me te wachten staat. Natuurlijk heb ik het kantoor dat mij uitgenodigd heeft voor een stage ingelicht over mijn komst. Helaas is het ter plekke niemand duidelijk wat ik kom doen. Gelukkig ben ik hier tijdens de studie op gewezen dat dit zou gebeuren, dus een volledige verrassing is het niet. Als het onderzoek eenmaal opgestart is, kom ik veel dingen tegen waarover ik (zij het vaak in een andere context) al iets gelezen heb tijdens de studie. Dat valt dus niet eens tegen. Eigenlijk valt niets echt tegen. Zeker niet als ik terug denk aan mijn veldwerk op een druilerige Nederlandse dag zoals vandaag. Zelfs de lagen stof op mijn t-shirt na een busritje, de koude douche, de klamme hitte, de plaatselijke delicatessen (eendenembryo's en gegrilde kippenkoppen), bezoeken aan het plaatselijke ziekenhuis, gevaarlijke beesten, karaoke en niet nagekomen afspraken kunnen het veldwerkplezier niet echt bederven. Naast mijn onderzoek naar het functioneren van de *Environmental Quality Council* van Metro Cebu, heb ik veel tijd doorgebracht in de centra voor straatkinderen waar mijn vriendin Dianne

als vrijwilligster heeft gewerkt. Soms was ik klimpaal voor de kleinsten, soms gaf ik bijles.

Voor mijn werk zal ik voorlopig waarschijnlijk niet langdurig naar het buitenland vertrekken. Ik werk sinds enkele dagen als milieuplanoloog voor een Nederlands adviesbureau. De ontwikkelingsgebieden blijven natuurlijk wel boeien. Als toerist zal ik er de komende jaren nog wel komen. Op langere termijn hoop ik er ook een keer te gaan werken.

GEOGRAFIE

Geef de lantaarn door

Hans van Haaren, afgestudeerd in 1971

De aanleiding tot dit stukje is het afscheid van Jan Kleinpenning in december 1996. Na mijn militaire diensttijd ben ik in Nijmegen gaan studeren in augustus-september 1965. Al gauw bleek dat we naast de reeds aanwezige docenten als de heren Cools en Egberts een jonge docent kregen die Kleinpenning heette. Hij ging ons colleges geven die betrekking hadden op Zuid-Europa met een accent op Spanje en Portugal en de Derde Wereld buiten Europa. Het kritisch benaderen van de problematiek van de onderontwikkelde landen zoals ze toen nog genoemd werden was een van de belangrijkste kenmerken van de colleges van Jan Kleinpenning.

Een absoluut hoogtepunt voor mij en waarschijnlijk ook voor veel jaargenoten was de excursie naar Spanje en Portugal in mei-juni 1967. Naast de modernere aspecten van Spanje hebben we, zeker toen we wat verder in het binnenland waren, ook een aantal zaken gezien, die duidelijk maakten wat je je moest voorstellen bij een land dat, in sommige gebieden en in sommige opzichten, was achtergebleven in ontwikkeling. De route door het binnenland via Mérida, Ciudad Real en Badajoz naar Lissabon bracht ons in een grensplaats in Portugal, Elvas genaamd, van waar twee dingen me nu nog bijstaan als de dag van gisteren. Op bankjes op het pleintje zaten soldaten waarvan ik nu denk dat ze in opleiding waren. Zij zaten in groepjes *Mein Kampf* van Hitler te lezen. Het tweede wat me toen trof was dat toen we in één van de cafeetjes aan hetzelfde plein iets wilden gaan drinken de meisjes in onze groep door de ober werden genegeerd en niets konden bestellen.

Het werd toen zeer duidelijk dat er tussen wat wij, Nederlanders, normaal vonden en dat wat de Portugezen normaal vonden een forse kloof bestond. Als je dat dan zo meemaakt moet je oppassen niet te komen tot uitspraken die geen recht doen aan de eigenheid van de mensen in die gebieden, hoewel het laten lezen van dergelijke boeken natuurlijk wel iets zegt over de mentaliteit en de gedachten van de machthebbers in die tijd in Portugal. Ik heb de excursie, maar ook de daaraan voorafgaande en erop volgende lessen over de onderontwikkeling altijd beschouwd als een voorbeeld van hoe we tegenover andere mensen, culturen, volkeren moeten proberen te staan.

Na mijn studie in 1971 afgerond te hebben ben ik tot op heden in het onderwijs werkzaam en geef naast lessen aardrijkskunde de laatste jaren ook lessen informatiekunde. Dit alles tot redelijk grote tevredenheid. In het

onderwijs zie ik als een van mijn taken het doorgeven van de gedachten hierboven beschreven en ook het aanleren bij jongeren van een houding van verdraagzaamheid tegenover alles dat anders is. Ik ben van mening dat een vak als aardrijkskunde zich daarvoor uitstekend laat ‘gebruiken’ zonder direct indoctrinerend bezig te zijn. Het blijkt heel vaak dat ideeën van de ouders de ideeën van de kinderen zijn. Soms denk ik wel eens dat de kinderen in Nederland zijn als de mensen in de ontwikkelingslanden: ook bij ons worden kennis en vaardigheden bijna altijd doorgegeven van de ouders naar de kinderen, aanvankelijk min of meer kritiekloos.

Ik hoop een stuk van de taak van Jan Kleinpenning goed begrepen te hebben en het doet me deugd ook nog te kunnen zeggen dat ik zelfs in mijn eigen gezin de lantaarn heb kunnen doorgeven. Zonder haar hiertoe overgehaald te hebben studeert mijn dochter Mara Sociale Geografie, weliswaar niet in Nijmegen, maar toch.

Ik wens Jan Kleinpenning samen met de zijnen alle goeds in de toekomst, vooral in goede gezondheid.

Samir Amin woont niet in Zierikzee

Rudolf Scheffer, afgestudeerd in 1976, TAP-per (tijdelijke arbeidsplaats) van mei tot november 1976

Het moet de herfst van 1974 geweest zijn. Ik liep met mijn ziel en mijn afgebladderde boekentas onder mijn arm, ter hoogte van de Berg en Dalseweg 122. Ik had mijn kandidaats Geografie op zak en had een jaar stage gelopen op een planologisch bureau om eens te kijken of dat wat voor mij zou zijn. Mijn vader was tenslotte stedenbouwkundige, dus ik kon niet achterblijven. Dat bureau was mij niet meegevallen. Ik moest oude gevels fotograferen in de binnenstad van Zierikzee en een telefonische enquête houden onder kleine ondernemers in Ochten. Het kon mij maar matig boeien allemaal. Ik was toch Geografie gaan studeren om iets van de wereld te zien? Mijn ambities reikten toch verder dan Ochten en Zierikzee?

Op het tegenoverliggende trottoir passeerde Ton van Naerssen, die ik wel eens groette van afstand, maar nog nooit gesproken had. Ik besloot de oversteek te wagen en raakte in gesprek met Ton. Hij vroeg hoe ik mijn toekomst voor ogen zag en of ik wel eens gedacht had aan SGO. Nee, dat had ik niet, maar ik stond voor alles open. Hij vertelde dat er een werkgroep 'stad-platteland relaties in de Derde Wereld' bestond waar nog wel iemand bij kon. Misschien dat er een veldwerk in een tropisch land uit voort zou kunnen komen. Maar eerst theorievorming natuurlijk. Manuel Castells, Milton Santos en Samir Amin. Namen die mij nog niet veel zeiden, maar in ieder geval exotischer klonken dan Bruinsma of Jansen, kleine ondernemers te Ochten. Ik voelde dat dit een keerpunt in mijn geografische loopbaan zou gaan betekenen. Deze ontmoeting met Ton van Naerssen was ongetwijfeld georganiseerd door Hogere Machten en een Innerlijke Gids, zou mijn moeder gezegd hebben, als ze er iets van had geweten. Maar ze wist het niet. Ik belde haar 's avonds op om te zeggen dat ik Geografie van de Ontwikkelingslanden ging studeren. "Goed jongen", zei ze meteen, "maar neem wel genoeg schone hemden mee als je veldwerk gaat doen". Mijn vader vroeg of het hem meer zou gaan kosten dan de planologie, maar ik verzekerde hem dat de Derde Wereld gesubsidieerd werd. Dat was dus geregeld.

Enkele weken later zat ik in die werkgroep. Samen met Ton Dietz (later nog professor geworden als ik het mij goed herinner) en Annemieke van Haastrecht (op een andere manier ook gelukkig). We lazen zware theorie en hadden diepgaande discussies over groeipolen en ruimtelijke uitbuiting. Het leek nog niet op veldwerk, maar dat hing wel lokkend achter de

horizon. En ja hoor, ineens zouden we naar Zambia gaan om de groeipooltheorie tegen het licht van de harde marxistische realiteit te houden.

Ik mocht alvast vooruit in het vliegtuig om de weg te banen voor Ton en Annemieke die nog niet klaar waren met de fijnere theoretische details. Ik landde in Lusaka en werd onmiddellijk begroet door een mij vreemde man die mij verwarde met een andere blanke deskundige. "Ach ja", zei hij toen hij zijn vergissing ontdekte, "al die witten lijken ook zo op elkaar". Gelukkig stond er ook nog een Geografie professor, die mij hartelijk ontving en meenam naar zijn riante huis in een fraaie buitenwijk van Lusaka. Zo begon ons veldwerk.

Vijf maanden lang woonden we met zijn drieën in een caravan van twaalf vierkante meter, een prestatie van bovenmenselijk formaat, al zeg ik het zelf. Die caravan stond eerst in Kafue, een kleine industriestad en later in Nakambala, een suikerrietplantage. Echte groeipolen dus. Je zag als het ware hoe het achterland werd uitgezogen.

Het werd onze ontgroening in Afrika en wij voelden ons bijzonder Livingstone. Ik begreep al snel dat Afrika in mijn bloed was gaan zitten, iets wat je altijd las in romans over dat continent. Het gaat in je bloed zitten en je raakt het niet meer kwijt. Overigens kregen we voor ons Zambiaanse onderzoek nog een prijs uit handen van Jan Kleinpenning zelf, die zijn bedenkingen tegen het marxistische werkstukje ruimhartig had bedekt met de mantel der christelijk-liberale liefde. Als we hetzelfde onderzoek in Zierikzee hadden gedaan was het oordeel misschien anders uitgevallen.

Inmiddels 22 jaar later. Ik heb mijn huisje op de flanken van de Kilimanjaro gebouwd en kijk vanaf mijn veranda naar de mistige hellingen van die befaamde berg. Mijn tuinman, die Hemingway heet, schoffelt wat tussen de papaya-bomen en de aubergines. Aan mijn voeten een hond die naar de naam Bruno luistert. Mijn dochter, Waheeda, heeft hem vernoemd naar die hond uit de tekenfilm Assepoester, een film die ze inmiddels 77 keer gezien heeft maar altijd weer even onverwacht goed afloopt.

Ik ben nu 'zelfstandig adviseur op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking' en verdien mijn brood met advieswerk voor NOVIB, HIVOS, DGIS, FAO en andere donororganisaties. Castells en Amin wonen ver van mijn bed, het gaat meer over duurzaamheid, participatie en institutionele ontwikkeling. Geen grote schema's meer, maar

de kleine trage wereld van het 'ontwikkelingswerk'. Modder aan mijn schoenen, maar altijd een schone pen.

Die ontmoeting op de Berg en Dalseweg heeft mij dus blijkbaar goed gedaan. Ik ben dankbaar dat ik de gelegenheid heb gekregen (en genomen) om een deel van mijn leven in een totaal andere cultuur en samenleving te wonen, waar je geen vijftien soorten hondenvoer uit blik kunt krijgen, en waar een trouwerij nog gewoon drie dagen mag duren, in plaats van een kwartiertje bij een verveelde ambtenaar van de burgerlijke stand. Om maar iets te noemen, uiteraard.

Terwijl ik dit schrijf denk ik terug aan die merkwaardige dagen in die caravan in Kafue. We kregen een man op bezoek voor het avondeten en die had een levende kip meegenomen. Hij gaf die aan mij en zei dat ik hem meteen maar even moest gaan slachten. Dan konden de ingewanden nog mee in de soep. Ik stond onhandig met de fladderende kip in mijn armen en bekende dat ik nog nooit in mijn leven een kip had geslacht. Hij dacht dat ik hem voor de gek hield. "En jullie komen wel onderzoek doen hier!" riep hij toen.

Sindsdien weet ik dat kennis een bijzonder relatief begrip is.

Het (on)nut van de Sociale Geografie

Mirjam Ros, afgestudeerd in 1984, OiO van 1987 tot 1992, gepromoveerd in 1993

We schrijven 1988. Het was mijn eerste jaar als OiO op de vakgroep toen ik tijdens de cursus wetenschapsjournalistiek de opdracht kreeg een stukje te schrijven over het (on)nut van mijn vak. Gezwéét heb ik, want de colleges ‘Filosofie van de Geografie’ lagen al te ver achter me om überhaupt nog enige notie te hebben van wat mijn vak zou moeten inhouden. Bovendien had ik ook toen al een liefde-haat verhouding met de Geografie, omdat het vaak te kort schiet om al mijn (onderzoeks)vragen te beantwoorden.

Vroeger, zo bedacht ik me, zou zo’n opdracht veel gemakkelijker zijn geweest. Toen was Geografie nog gewoon een ander woord voor aardrijkskunde. Daarbij kan iedereen zich wel wat voorstellen, dus ik ook. Hoogezand, Sappemeer, rivier- en zeeklei, klimaten, landbouw en industrie. En nog wat over verre streken. Saai om te leren maar je had van die leraren die het mooi konden vertellen. Het nut? Dat leek me toen twijfelachtig. Want wat schiet een mens er mee op te weten dat er löss ligt in Zuid-Limburg, Londen acht miljoen inwoners heeft en Chinezen rijst eten?

Daar leerde ik tijdens de eerste colleges anders tegenaan kijken. Gewoon eigenbelang. Immers: ‘de immateriële winst die men uit de omgeving verkrijgt is afhankelijk van de kennis van de mogelijkheden van die omgeving’. Hoe nuttig: Geografie als wetenschap die ons leert hoe we het meest aan ons aardrijk kunnen verdienen.

Maar let op het predikaat *Sociale* Geografie. We doen het niet langer meer voor onszelf of het vaderland, maar zijn begaan met de manier waarop ‘menselijke groeperingen zich op aarde een bestaan verwerven en de wijzen waarop ze daartoe het woongebied aan zich dienstbaar maken’. En dat is natuurlijk verschrikkelijk nuttig voor al die ‘menselijke groeperingen’ in ontwikkelingslanden voor wie het ‘verwerven van een bestaan’ een voortdurende strijd is om te overleven. Maar daar staken de twijfels weer de kop op. Hebben we daarvoor nou Sociale Geografie nodig?

Ontwikkelingslanden zijn niet het exclusieve domein van de Geografie. De argumenten die ik had kunnen gebruiken om het nut van mijn vakgebied te verdedigen zijn met evenveel recht te gebruiken door antropologen, ontwikkelingseconomen of niet-westers sociologen. Al is het in ons voordeel dat we van al die vakken wát pikken, dus het wat breder zien.

Ik denk dat mijn dilemma erin schuilt dat de Geografie pretendeert daaraan iets toe te voegen. Zoiets als ruimtelijke verbanden. ‘Wie-wat-waar-en-

waarom-dáár?’ was mijn ezelsbruggetje om de geografische kernvragen te onthouden. Maar het bleef knokken met de geografische relevantie.

"Mevrouw, een laatste vraag nog. Wat is de geografische relevantie van het door U gekozen scriptie-onderwerp?"

"Meneer, wat is de relevantie van de Geografie, als dit onderwerp niet geografisch relevant is?"

Begrijpt U waar ik naar toe wil? Als ik van mijn vak hou, is dat niet omdat ik Geograaf in hart en nieren ben. Maar omdat ik val over ongelijkheid, onrechtvaardigheid en verspilling. En gedreven wordt door de vraag waar dat vandaan komt en hoe het de wereld uit kan worden geholpen. Als ik daar achter kan komen met een geografische bril op mijn neus: prima. Zo niet, dan speel ik leentjebuurt. En dat gebeurt te vaak om mijn vak de hemel in te prijzen op haar nuttigheid en te weinig om te betogen dat ze geen zin heeft.

Het is 1996. De vakgroep SGO wordt opgeheven. Ik word gevraagd iets te schrijven. Een impressie, een herinnering, een anekdote. Iets over het (on)nut van mijn vak wellicht. Had ik daaraan maar niet zo getwijfeld. Nu voel ik me schuldig.

Eindelijk Aardrijkskundeman

Albert Lennartz, afgestudeerd in 1988

Een trieste novemberdag in het jaar 1960, maar voor mij zou het toch een heel bijzondere dag worden. Een dag die bepalend zou zijn voor mijn verdere leven. Ik vier namelijk mijn zesde verjaardag en een hartenwens van mij gaat vandaag in vervulling, eindelijk krijg ik een globe.

Deze globe zou voor hele lange tijd mijn beste vriendje worden, dagen, weken, maanden heb ik hem bekeken en bestudeerd. Ik reisde door de meest exotische landen en beleefde de meest spannende avonturen. Op deze manier leerde ik onze wereld goed kennen en een jaar later kende ik alle landen van onze aarde met hoofdstad uit mijn hoofd. Later volgden de grote rivieren en het hooggebergte, het laatste wat ik mij eigen maakte waren de omtrekken van de landen.

Regelmatig werd ik door familieleden getest:

"Albertje, de hoofdstad van Laos", en ik dan dolenthousiast "Vientiane".

"Albertje, de hoofdstad van Mongolië", en ik dan "Oelan Bator".

Na de familie kwis volgde dan regelmatig de vraag: "Wat wil Albert later worden?".

Mijn antwoord: "Aardrijkskundeman", van geograaf had ik op die leeftijd nog nooit gehoord.

Twintig jaar later werd ik tijdens de tweedejaars excursie Fysische Geografie in de Vogezen door twee medewerkers van onze Faculteit, Jaap Gersie en Oedzge Atzema, aan een zelfde soort test onderworpen. Ik slaagde *cum laude* en de rest van onze dagen in de Vogezen hebben we 's avonds doorgebracht met 'toepen'. Ik was dus aardig op weg om Aardrijkskundeman te worden.

In 1980 ben ik begonnen met mijn geografiestudie aan onze Faculteit. De allereerste dag aan de Berg en Dalseweg zaten de nieuwkomers in de grote collegezaal en we hoorden de magische woorden van professor Kleinpenning: "Kijk maar eens goed wie er nu naast je zit, volgend jaar zit die er niet meer". Vijftig procent van ons zouden het tweede jaar niet halen, ik was wel bij de gelukkigen. Moeite heeft het wel gekost, enerzijds omdat er wat weinig aardrijkskunde in het eerstejaarspakket was, anderzijds omdat ik met mijn 26 jaar misschien eerder aan afstuderen toe was.

Dinsdag 20 augustus 1988 te 16.30 uur betreed ik de examenkamer, ik word ontvangen door professor Kleinpenning en Dr. J. Smit. Ze verwelkomen me met de woorden: "Jij bent de laatste die we vandaag doctorandus gaan maken".

Er worden wat vragen gesteld met betrekking tot mijn scriptie en toekomstplannen. Daarna volgt het grote moment, professor Kleinpenning is van mening dat hij namens de Faculteit zonder bezwaar de bul aan mij kan overhandigen en hij doet dat met de woorden: "Nu bent U doctorandus Lennartz". Eindelijk was ik Aardrijkskundeman, 28 jaar lagen tussen het krijgen van de globe en het krijgen van mijn bul. De bul raakte ik dezelfde dag nog kwijt, bij het etentje met familie en vrienden in een Nijmeegs restaurant liet ik hem onder de tafel liggen en aangezien ik diezelfde dag nog naar Joegoslavië vertrok, zag ik hem pas weken later terug. De globe heeft vandaag nog steeds een centrale plaats in de woonkamer. Helaas moet ik hem vaak alleen laten daar ik beroepshalve zes tot acht maanden per jaar over onze aardbol zwerf.

Profiel van een ontwikkelingsgeograaf

Edwin Koopman, afgestudeerd in 1988

Tijdens de studie zelf heb ik me nooit zo gerealiseerd hoever de theorie uit Kleinpenning's standaardwerk *Profiel van de Derde Wereld* reikt. Pas achteraf besef ik hoeveel waarde dit boek uiteindelijk ook heeft gehad voor mijn persoonlijke leven.

Zo manifesteerden zich de *problematiek der onderontwikkeling en haar geografische relevantie* die in het eerste hoofdstuk van het boek worden behandeld, eigenlijk al tijdens mijn studententijd. De extreme onderontwikkeling van mijn beurs heeft bijvoorbeeld een aantoonbare geografische relevantie gehad voor mijn woonplaats. Zo trof mij het lot in een huis met vegetariërs te komen. Ik had gedacht dat de introductie van vlees in huis een kwestie van dagen zou zijn, een verrijking van het voedselpatroon is goed voor de ontwikkeling, dacht ik nog. Maar de rest van de bevolking was meer behept met hun Groene Revolutie dan met mijn logica. Ik heb nooit kunnen wennen aan het marginale karakter van de veeteelt in dat huis. De sociale en politieke structuur in mijn habitat dwongen mij mijn dierlijke vetten aan te vullen bij de automatiek van een tussenhandelaar op Plein 44, waarvan alleen de naam nog aan tuinbouw doet denken. Geen *haute cuisine* maar altijd nog beter dan de materiële hulpbronnen waarvan sommige met ondervoeding bedreigde jaargenoten in Bottendaal leefden, die vanwege hun woonlocatie waren aangewezen op de veeteeltproducten van Vieze Herman in de Holtermanstraat.

Het duurde niet lang of de *aspecten van economie en bevolking*, waarover in hoofdstuk twee uitgebreid wordt gesproken, begonnen mijn leven te domineren. Zo kwam er een radicaal einde aan de feodale pachtverhoudingen toen mijn hoofdhuurder ging samenwonen en het huis verliet. Onstuurbare processen kwamen op gang zoals kolonisatie van onontgonnen gebied, invasie van braakliggende terreinen, en uiteindelijk een langverwachte landhervorming onder de achtergeblevenen. Mooie tijden leken aan te breken maar, zoals Kleinpenning al schreef, ontwikkeling is niet alleen een kwestie van ruimte. Zo kwam er geen einde aan de sterk dualistische economie in mijn directe omgeving. We woonden naast de Rabobank op de Grote Markt, maar hebben door eenzijdige gerichtheid van de investeringen daarvan nooit *trickling down* effecten waargenomen. Kleinpenning had daarvoor op pagina 224 (tweede druk) trouwens al gewaarschuwd.

Na mijn studietijd begonnen de intern-ruimtelijke tegenstellingen tussen *stad en platteland*, *centrum en periferie*, beter bekend als hoofdstuk drie, mij parten te spelen. In Nijmegen en omgeving was de arbeidsmarkt zo

slecht ontwikkeld dat de trek naar de stad onvermijdelijk was geworden. Nog geen jaar na afstuderen migreerde ik naar Utrecht. De agglomeratievoordelen en de sterke ontwikkeling van de tertiaire sector in deze stad rechtvaardigden achteraf de *brain-drain* van de provincie. Het feit dat ik thans een woning zoek in Amsterdam onderstreept dat dit verstedelijkingsproces, ondanks de urbane decentralisatiepolitiek en geheel conform de getrapte migratiepatronen van pagina 201, nog altijd gaande is. Tenslotte zijn ook de *diepere oorzaken van de problematiek der onderontwikkeling*, zoals die in hoofdstuk vier uitgebreid worden behandeld, belangrijk geworden. De patroon-cliënt verhouding waarin ik thans werk, wijzen op een dependencia waar Frank en Santos van zouden schrikken. En de bevolkingsgroei loopt, gezien de ontelbare zwangerschappen bij mijn ex-studiegenoten, geheel conform de zienswijze van Lacoste, volledig uit de hand. En dan te bedenken dat in *Profiel van de Derde Wereld*, dat ik nu reeds vijftien jaar in huis heb, alles jaren geleden al stond voorspeld, beschreven en verklaard...

SGO is niet meer. Ik vind dat jammer

Frank Sellies, afgestudeerd in 1990, OiO van 1990 tot 1994, promoveert op 23 januari 1997

SGO is niet meer. Ik vind dat jammer. De vakgroep bestond uit een unieke groep medewerkers en studenten, maar dat is niet de enige reden waarom het jammer is dat SGO niet meer zal zijn.

Mensen zeggen wel eens dat hun academische opleiding een belangrijke vormende factor in hun leven is geweest. Voor mij is dat ook het geval, maar ik wil daarbij 'academische opleiding' graag vervangen door 'studie SGO'. Voor deze bundel wil ik dan ook beschrijven wat mij tot de studiekeuze SGO heeft gebracht.

In de laatste fase van mijn Voorbereidende Wetenschappelijke Opleiding moest ik kiezen of, en zo ja wat, ik zou gaan studeren. Achteraf gezien was dat een kwestie van een lijstje opstellen met 'leuke' studies en achter die studies plussen en minnen zetten. Aardrijkskunde won en ik zou dus 'Sociale Geografie' gaan studeren. De eerste tijd van mijn studie bestond uit het inventariseren van wat nu precies Sociale Geografie was, en waar nu de verschillen met Aardrijkskunde uit bestonden. Dit betekende wennen aan termen als 'actoren', 'handelingsverbanden' en de 'sociaal-ruimtelijke structuur', die een neerslag heeft in een 'artefactueel-morfologisch patroon'. Daar door heen gebeten hebbende kwam in 1987 het grote avontuur: Egypte!

De derdejaars buitenlandse excursie Egypte heeft op mij een onvergetelijke indruk achtergelaten. Het was voor mij de eerste keer dat ik een maand buiten Nederland vertoefde. Het was voor mij ook het eerste bezoek aan een ontwikkelingsland. Zoals zovelen van ons geografen ben ook ik gefascineerd door reizen en andere culturen (en natuurlijk door atlanten en kaarten!), maar het was voor mij niet duidelijk of ik daar mijn vak van wilde maken. Egypte heeft daarbij de doorslag gegeven. De, aan de ene kant, formidabele schoonheid van het land, en de, aan de andere kant, diepe en schrijnende armoede, hebben op mij een onuitwisbare indruk achtergelaten. Deze indrukken, gekoppeld aan de discussies en gesprekken die ik had met zowel mijn medestudenten, als onze begeleiders Frans S. en Bart P., culmineerden in het idee om definitief voor SGO te kiezen.

Toentertijd hoorde ik wel eens dat je Economische Geografie koos voor je werkgelegenheidsperspectieven, Politieke Geografie vanwege Tömmel en Sociale Geografie van de Ontwikkelingsgebieden voor de lol. Het was echter meer dan dat.

Natuurlijk vinden SGO-ers het reizen naar verre landen spannend. Natuurlijk vinden SGO-ers veldwerk doen in die landen avontuurlijk. En

natuurlijk zeggen degenen die niet gegaan zijn dat je op vakantie bent geweest. En dat is allemaal waar, maar het is ook veel meer. De onderliggende reden om op zo'n 'vakantie' te gaan kun je idealistisch noemen. Er is het feit dat er ergens armoede en ongelijkheid is. En jij wilt de oorzaken daarvan weten. En liefst wil je aangeven wat er aan gedaan kan worden. Dat wil niet zeggen dat SGO-ers alles oplossende antwoorden hebben, maar wel dat ze de illusie hebben dat ze iets bij kunnen dragen aan zo'n oplossing.

De wereld is niet perfect of rechtvaardig. Er zijn grote problemen. Ik wilde een, hoe klein ook, bijdrage proberen te leveren aan de oplossing van die problemen. Dat heeft Egypte mij duidelijk gemaakt. En dus dank ik dat aan SGO.

SGO is niet meer. Ik vind dat jammer.

Geografen zijn gelukkig geen techneuten

Angela van der Kloof, afgestudeerd in 1993

In het voorjaar van 1991 togen we op excursie naar Egypte. Eén onderdeel van het excursie-programma kan ik me nog zeer levendig herinneren: het bezoek aan een project in Fayoum. De Nederlandse man die ons mee op sleeptouw nam, was in zijn nopjes, want hij kon ons ‘zijn’ graafmachine-irrigatie-project laten zien.

We reden in een bus door het schitterende gebied: groene akkers, mensen aan het werk op het land, dorpjes met een drukke markt. Helaas hadden we geen invloed op waar en wanneer we stopten. De mooie, voor ons interessante, gebieden sjeesden we voorbij, want ... we kwamen om te kijken naar graafmachines die slootjes opknaptten om het irrigatiesysteem te verbeteren. Het was niet één graafmachine, het waren er geen twee, maar minstens zeven. Bij iedere stop weer een graafmachine die er exact hetzelfde uitzag als alle voorgaande. Wat bezielde deze man?

Het is voor mij nog steeds onbegrijpelijk dat iemand zó op een technisch apparaat gefixeerd kan zijn, dat hij de omgeving gewoon aan zich voorbij laat gaan. Was deze man geen techneut maar een geograaf geweest, dan was het vast anders gelopen. Dan was er een minder eenzijdige interesse geweest. Dan waren de dingen die voor een ander wellicht niets met elkaar te maken lijken te hebben, toch met elkaar verbonden. Dat is voor mij het aantrekkelijke en goede van Geografie.

DE PERSOON JAN KLEINPENNING

De ruimte bij Kleinpenning

Jan G. Smit, wetenschappelijk medewerker sinds 1970, gepromoveerd in 1983

Ruimte is een sleutelbegrip voor Kleinpenning. Hij filosofeert er niet over, maar hij werkt er mee. Zonder ruimte geen Kleinpenning: hij vult de ruimte met en in zijn boeken, hij geeft ruimte aan mensen, aan collega's, mits ze zich ook met de ruimte bezig houden, de ruimte met het geschreven woord vullen en niet alleen in de ruimte kletsen.

Kleinpenning wil over ruimte kunnen beschikken. Met sommige anderen desnoods, met andere anderen graag. Maar hij wil die ruimte vullen, zoals hij dat zelf wil. Lang geleden was dat het rumoerige kamertje naast de nieuwe collegezaal in het Geografisch Instituut aan de Drift. Ver van alle grote goden uit de jaren zestig. Dicht bij de foto van Joke en de asbak van de taxi-onderneming. Dicht ook bij de studenten, over wie hij nooit met te veel sympathie sprak, evenals trouwens over zijn ondernemende kinderen. Maar zonder wie hij niet kon leven, met wie hij toch meer dan de grote goden en hun wereldomvattende vetes te maken had, met wie hij op veldwerk ging. In zijn niche, waartoe ook de collegezaal behoorde, bereidde hij de toenmalige, veelbelovende jongeren voor op buitenlandse expedities, naarmate het college-uur vorderde met zichtbaar groeiende inspanning; zijn tekst tot op de letter nauwkeurig overdragend.

Veldwerk was en is van groot belang voor Kleinpenning. Daarvoor maakte hij ruimte: voor hemzelf, maar ook voor studenten en medewerkers. Enkelen van de grote goden waren hem voorgegaan, maar die hadden het nu veel te druk met discussies over zuiver-geografische clanvorming in Amsterdam, Utrecht en Urk. Met name De Stem liet horen, hoe zeer hij Pinksteren haatte. Met Pinksteren was de geest uitgestort en De Stem kon dat niet vatten. De Stem ging Kleinpenning voor, ontdekte de rode aarde op de vreemdste plaatsen in Spanje, maar bleef voorlopig het belangrijkste oriëntatiepunt voor Kleinpenning. De Stem schalde machtig door de heilige hal, langs de Malaspina gletsjer, voor een schuchter stamelende schaar van onderdanigen. Slechts vanuit de naburige bibliotheek was enig weerwoord toegestaan. In deze machtig ruime hal werden pauzes tot kwellingen, studenten tot moes, collega's tot misdadigers en sigaren tot pruimtabak vermaald. Kortom, hier werden toekomstige beleidmakers voor een meer menswaardige samenleving en voor de Nederlandse Geografie klaargestoomd.

Hier ook kreeg Kleinpenning te horen dat hij het door Groninger versmade veldwerk in de Hunsrück mocht begeleiden. Hij wist wat van landbouw, bosbouw en Spanje, dus was hij uitermate geschikt voor deze taakstelling,

hoewel dat toen anders heette. Dus Kleinpenning begon. Tegelijkertijd ontstond bij hem een specifiek Duitslandbeeld dat samengevat kan worden met de volgende begrippen: drieslagstelsel, *Sozialbrache*, *Viez*, Hartke, *Borde-a-oeks*, Hachenberg, *Gemeindewiese* en Nieuw-Guineatent. Hier zien we het begin van de ruimtelijk relatie tussen Kleinpenning - Spanje - Duitsland - Brazilië - Paraguay al ontstaan, hoewel duidelijk is dat vooralsnog enkele schakels ontbreken. Voorlopig zou het bij Spanje en Duitsland als agrarische ruimten blijven.

Studenten zouden ervan weten: geen veldwerk zonder voorkennis, geen kennis zonder vragenlijst. Colleges over kleine boeren, *Nebenerwerb*, *Flurzwang*, over de voordelen van kamperen op een *Gemeindewiese* met juten zakken boven een stortbeek als toilet, over de treinrit naar de bergen, langer nog dan naar Ettelbrück. En over de met zomergraan, wintergraan en hakvruchten gevulde ruimte. Hele, thans al wat vergrijsde generaties van de Utrecht *Connection*, die nooit een gemeenschap kon worden, kregen dit Duitslandbeeld voorgeschoteld en namen dat mee in hun verdere leven. Of ze nu in Ollmuth, Bescheid of Ravensgiersburg waren geweest, Utrechtse geografen veroverden dankzij Kleinpenning de Hunsrück ver voordat West 3, naar zweet stinkende studentenbioscopen of de VPRO dat later tijdrovend over zouden doen. Zij kregen nog te zien hoe *Flurzwang* in Schönberg, *Aussiedlung* bij Kirchberg en *Flurbereinigung* in Breit er uitzagen. Een beleefde ruimte, zoals Edgar Reitz die later nooit meer zou meemaken: *Heimat hautnah*. Een ruimte die de deelnemers voornamelijk vulden met gesprekken met kleine, onverstaanbare boeren over hun 500 percelen en de boskap in het Saarland. Of door participatie aan bruiloften met uitvoerige *Bierproben* en moeizame terugtochten over bochtig steile bospaden. Of door de *Viez* om half tien in de morgen met benevelde verhalen over de vriendelijke ontvangst in Nederland in de jaren veertig. Tenslotte zijn we allemaal tegen de Communisten.

Dat dus werd het beeld van Duitsland voor vele vooraanstaande geografen in Nederland, dat is het door hun werk bij velen nog steeds. Daarvan was Kleinpenning zich toen niet bewust. Hij weet nu maar al te goed waarom Utrecht nog steeds anti-communistisch is, hoewel het hem al na de eerste Spanje-excursie door de Mancha duidelijk moet zijn geworden.

Het derde Kleinpenning destijds niet dat de ruimte op het Instituut opgedeeld was. Hier de groep rond de Stem, daar Pinksteren met het Baarns kliekje. Een ieder had zijn eigen territorium onder de aardbol, interdependentie was prachtig, maar hier regeerde Haushofer.

Toch kreeg Kleinpenning langzamerhand meer ruimte. Toen het hem duidelijk was dat de Hunsrück omgeven werd door wijnbouwgebieden, maar dat het gebied zelf te koud was, koos hij andere bestemmingen. De bossen in Spanje bleken ook al frisser dan hij gedacht had, maar in een oud

vulkaangebied in Duitsland zou het toch wel warmer zijn. En misschien waren daar terrasjes te vinden en bibliotheken met kaartenbakken. Dus op naar de Rhön. In de Renault Dauphine ter voorbereiding. Wüstensachsen kon de groep nog met de trein bereiken, maar voor Oberelsbach moest een beroep gedaan worden op het plaatselijk busvervoer. Dat prompt in de modder wegzakte. De nabije grens met Oost-Duitsland en de vleesetende planten van het Rotes Moor maakten dit veldwerkgebied extra spannend, de Westduitser die op de *Gemeindewiese* ging kamperen om naar het door Aziaten bezette vaderland te loeren voldeed aan het voorgevormde beeld over Duitsland. *Meine Frau stammt von Birx*, was duidelijk genoeg om de lokatie van zijn verblijfplaats te verklaren.

Maar de dagen onder de Malaspina gletsjer waren voor Kleinpenning geteld. Ondanks het hoongelach van der goden Stem gaf Kleinpenning toe aan de *Drang gen Osten*. Nooit meer het gekrakeel van de kleine goden, nooit meer de Stem, nooit meer het establishment rond Pinksteren, nooit meer de rijzende zon. Op naar de rust van de Haagse Meester en de Amerikaanse plannenmaker, naar Heer Johan van Bodegraven en de vrolijke koffiebrander. En bovenal, naar de Roomsche blijheid! Het einde van het salonsocialisme was nabij. Nijver dus de nieuwe ruimte verkennen, het territorium afbakenen, desnoods.

Hier geen niche, maar een villa als ruimte. En een ware broeikas voor Kleinpenning alleen. Met een fier weerbestendig uitzicht, bewaakt in het weerstation door de beide vazallen van Heer Johan. Wat een weelde!

Doch de vrede was van korte duur. Invallen uit het Noorden zorgden voor blijvende onrust en de komst van ouwe bluf voor ruimtelijke segregatie. Net als vroeger. De Haagse Meester bekommerde zich slechts om de inrichting van de villa, zodat voor de anderen nog veel aan ruimte te vullen overbleef. Zij konden vrijelijk de wet en daarmee de bakens verzetten, vooral toen de Haagse Meester verdwenen was. En ook de studenten bleken niet meer geneigd mee te werken. Uit onafhankelijk socialisties onderzoek op seminaristische grondslag bleek dat de Rhön een bolwerk van het fasjisme was, wat het provincialisme van Roomse studenten in gevaar kon brengen. Vrijheid voor de generaliteitsgewesten. Ook Spanje bleek verkeerd gegokt, Kleinpenning heulde met uiterst rechts. Geen veldwerk, maar theorie, zo smachtte de nieuwe generatie. Eigen volk eerst! Solidariteit met ons zelf. Liever ouwe bluf dan boerenniches.

Ondanks het nu revolutionair gekrakeel ging Kleinpenning door. Ver weg, hier vandaan: Brazilië, Paraguay, hoe meer verdacht hoe beter. Hij gaf ruimte aan medewerkers die hem volgden, maar ook aan andere ruimtelijke benaderingen. Als ze maar konden en wilden schrijven. Dat was te veel bedreigende tolerantie voor de noorderlingen en hun volgelingen die nog steeds in tal en last toenamen. Nieuwe leuzen verschenen: één broek, één

web, één strand. Opletten of niemand wat doet of wat anders. Dichtbij huis blijven, de ruimte beperken, controleren, neologismen bedenken en inhouden vergeten.

Dan lijkt Kleinpenning zijn kans te krijgen. Hij mag een poosje de baas spelen, maar studenten worden opgezet en bezetten de villa. Kleinpenning kent zijn plicht, ondanks collaboratie van de hem toegewezen manipulatie-meester. Hij kiest dan voor een eigen niche. Een beperkte ruimte hier, maar met een uitzicht ver over de grenzen, een niche waar Geografie op uiteenlopende wijze kan worden beleefd en beleden, waar socialisme en de sociale leer van de Katholieke Kerk hand in hand gaan, waar *Nova Germania* naast *Neues Deutschland* bestudeerd wordt, waar dus veel mogelijk is en waar veel studenten op afkomen, maar, waar stafleden niet tegen de nieuwe fundamentalistische en bureaucratische stromingen gewapend worden. Dat ligt anders bij slinkende groepen rond de ouwe bluf en de hiërarchische buurman. Daar bereidt men zich voor op de nieuwe tijd die ook voor hen nooit zou komen.

De vorming van de eigen niche lijkt voor Kleinpenning een overwinning. Maar de neo-nationalistische stromingen, (van Nederland-Gidsland naar Nederland-Distributieland) blijken met de hulp van bureaucratisch en neo-klassiek geweld te sterk. Lang kan hij de solidariteit in eigen groep handhaven, maar dan wordt de druk op zijn ruimte te groot. De ruimte die het eigen volk opeist blijkt te sterk voor onderontwikkeling ver van mijn bed. Ingrijpen en wegwezen. Een ieder zoeken een goed heenkomen in de vrije ruimte van de markteconomie.

Kleinpenning dacht zich te kunnen terugtrekken. Misschien denkt hij dat nog. Gelukkig blijven er velen die deze ruimte met hem willen blijven delen, niet alleen hier, maar ook ver weg. En daar zal hij toch geen bezwaar tegen mogen maken. De ruimte die hij om zich heen gevormd heeft, is groter dan hij zelf ooit heeft gedacht.

Horizon (en daarachter)

Billy Gunterman, afgestudeerd in 1971

"Heren, let op het harde leerachtige blad". Kleinpenning's gevleugelde woorden die een staande uitdrukking werden tijdens de excursie naar Spanje in 1966. Juni 1966, de eerste grote excursie van de Faculteit. Nu ik dit werk ook zelf doe, vind ik het achteraf wel lef van Kleinpenning om met derde- en vierdejaars studenten op een ruim drieweekse reis te gaan. Dat is nu dertig jaar geleden, maar vele taferelen staan me helder voor de geest: de legendarische chauffeur Bouman, die ons in Barcelona meenam naar de Gotische wijk en waar we voor een stuiver per stuk wijn dronken. En wijn dronken.

Rijstvelden, artisjokken in de Ebrovlakte, olijven, de sfeer van de smalle straten van Zaragoza, waterslangen, rotswoningen en de vissers in de haven van San Sebastián die met lange lijnen de ene na de andere knaap uit het water haalden.

Mijn eerste grote reis was een inwijdingsrite in het domein van de geografie en het beviel me daar.

Niet verwonderlijk achteraf dat ik voor mijn hoofdvak 'Kleinpenning' koos, twee literatuurtentamens over Latijns-Amerika en een scriptie over Agrarische Hervormingen in Latijns-Amerika. Geografie was voor mij horizon, de dingen die daar achter de heuvels liggen. Boeiende verten.

Later kwam ik Kleinpenning tegen in de vakcommissie van de Hogeschool (hij was universitair lid), waar onze programma's besproken werden en waar indertijd die strijd woedde tussen de marxistische visie op het ontwikkelingsvraagstuk en de gematigden. Het was op mijn Instituut bijna een ketterij als je nuances aanbracht op linkse ontwikkelingstheorieën. Maar die golf is allang weer overgeslagen en nu is de regionale benadering in macro-regio's in de wereld (gevolgd door de bespreking van een paar wereldomspannende theorieën) méér dan genoeg om de nieuwsgierigheid van de huidige studenten te bevredigen.

Ik heb Kleinpenning's hulp nog eens ingeroepen toen ik een jaar of vijf geleden een reis ging maken door Zuid-Amerika en ik hoorde dat twee van zijn promovendi een onderzoek in Arequipa/Peru deden. Adres gevraagd, met plezier gekregen en kennis gemaakt met twee vakbroeders die mij na een paar dagen uitzwaaiden toen ik naar het Titicacameer reisde, over de hoogvlakten van de Andes, met zoutmeren en indianen die zich warm hielden aan de vlammen die uit de olie-drums kwamen.

Voor mijn persoon is Kleinpenning heel belangrijk geweest. Met zijn komst naar de Universiteit van Nijmegen bracht hij nieuwe vakgebieden en nieuwe kennis mee. Het soort wereldgeografie waar ik van hou. Sindsdien raakt de horizon van Nijmegen tot aan de Andes (en daarachter).

Meebuigen als het riet

Fon van Oosterhout, wetenschappelijk onderzoeker van 1978 tot 1984, gepromoveerd in 1985

Ik heb Jan Kleinpenning en de vakgroep SGO gedurende enige jaren mogen meemaken als medewerker die van buiten kwam. Niet alleen had ik geen Nijmeegse kweekbodem gehad, ik was ook geen geograaf maar bouwkundig ingenieur (planoloog). We schrijven eind jaren 70 (Jan zou dit corrigeren in: jaren zeventig) en begin jaren 80 (let wel: tachtiger jaren kon er ook niet mee door). Toch voelde ik mij vanaf het begin welkom, bleef geen buitenstaander. In mijn herinnering was de vakgroep één van de meest tolerante aan de (Inter)Faculteit. Ik verbind dit aan de wereldwijde oriëntatie van dit specifieke geografische deelgebied, en ook aan het soort mensen dat Jan om zich heen verzamelde. Niet het type haarkloverige scherpslijper of druk-doenerige ego-oppoetser. Dat leverde een prettig werkklimaat op, waaraan ik met plezier terugdenk.

Mijn onderzoeksopdracht luidde ‘Regionale ongelijkheid en regionaal ontwikkelingsbeleid in Zuidoost Azië’. Na een jaar oriënteren en inventariseren wat er zoal op dat gebied gebeurde in een aantal landen, stelde ik Jan voor om me verder te verdiepen in alleen de Filippijnen. In veel landen gebeurde in werkelijkheid niet erg veel aan regionaal beleid, en ik vreesde dat de vergelijking tussen landen op een tamelijk oppervlakkig niveau zou blijven. Hij vond het goed, maar ik vermoed dat hij zich later wel eens achter de oren krabbend zal hebben afgevraagd of dit verstandig van hem was geweest. Mijn hang naar perfectionisme en uitgebreidheid speelde ons en ons overeengekomen tijdschema namelijk nogal eens parten. Ik ben er echter nog steeds dankbaar voor dat Jan daarin is meegegaan. Ik beschouw het als een vorm van mensenkennis die in Azië niet zou misstaan, dat hij ‘meeboog als het riet’, in plaats van de stroomrichting die ik aantrekkelijk vond te blokkeren. Ik heb daardoor een heel boeiend veldonderzoek kunnen doen, wat mij hielp om ook de lange zit naar het manuscript te voltooien.

Het werk bleek ook een goede opstap naar mijn volgende baan, velddirecteur SNV in de Filippijnen, en daarmee ook naar een loopbaan in de ontwikkelingssamenwerking. Momenteel is Azië (maar nu de steden) nog steeds mijn voornaamste werkterrein en ik heb er profijt van dat ik nu zowel een technische als een sociaal-wetenschappelijke achtergrond heb.

Formeel en informeel

Arie Laenen, afgestudeerd in 1981, van 1982 tot 1988 wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep, gepromoveerd in 1988

Kleinpenning, Jan. Als ik aan hem denk komen de begrippen ‘formeel’ en ‘informeel’ bij me op. Dezelfde begrippen die ik in mijn promotie toepaste op kleinschalige bedrijvigheid in de Derde Wereld, zijn van toepassing op de promotor.

Formeel in zijn voorkomen, in de vragen die hij op me afvuurde tijdens die promotie, waarin hij zich afvroeg of mijn studie de basis vormde voor een nieuw en meer vruchtbaar theoretisch debat, of dat zij het definitieve einde zou zijn van onvruchtbaar theoretiseren.

Informeel in zijn *laudatio* na afloop van die promotie, waarin hij zijn hart opende en liet zien hoe hij óók is, warm en innemend, begripvol en ondersteunend. Hij noemde mij een voorbeeldige promovendus, maar in feite was hij de voorbeeldige promotor.

Het antwoord op zijn vragen weet ik overigens nog steeds niet. Gelukkig houdt het me sinds die tijd ook niet meer bezig. Mijn promotie betekende tevens het bewuste einde van een wetenschappelijke loopbaan. Ik wilde de praktijk in, zelf iets doen aan ondersteuning van kleinschalige bedrijvigheid.

Dat heb ik gedaan en doe ik nog. Ik heb er nooit spijt van gehad. Ik heb ook nooit spijt gehad van mijn studie SGO. Het was een veelzijdige studie, die mijn maatschappelijk bewustzijn vorm heeft gegeven en waar ik in mijn dagelijks werk nog veel aan heb. En daar is Jan formeel en informeel verantwoordelijk voor!

Curaçao en afstuderen

Ria de Gooijer, afgestudeerd in 1985

Curaçao, 28 augustus 1996

Wat in mijn herinneringen aan SGO en professor Kleinpenning een centrale plaats inneemt, is respect en ook dankbaarheid voor de manier waarop hij het mij mogelijk heeft gemaakt de studie zoveel mogelijk zélf samen te stellen, zowel wat onderdelen als wat tijdsindeling betreft.

Wat was namelijk het geval? Vlak voor m'n kandidaatsexamen (oktober 1983) leek ik te moeten kiezen tussen het afmaken van de studie óf een nieuw bestaan op Curaçao. De combinatie én studie én Curaçao leek onmogelijk. Niet van plan die mogelijkheid zómaar te laten schieten, stelde ik een zéér strak gepland doctoraalprogramma samen, vroeg toestemming voor erkenning van al tijdens de kandidaatsperiode behaalde doctoraalonderdelen en verzocht om medewerking voor het afleggen van de onderwijsstage en het schrijven van de afstudeerscriptie op Curaçao.

Onzeker over de haalbaarheid van m'n wel erg ambitieuze plan en me ervan bewust dat ik wel veel vrijheid vroeg, maakte ik een afspraak met Dhr. Kleinpenning.

Na bestudering van de plannen keek hij op en zei: "ik mis nog één ding: de afstudeerdatum". Hij verleende z'n volle medewerking en gaf mij daarmee het vertrouwen dat ik nodig had. Ook in de begeleiding van de scriptie (per post) heb ik niets anders dan medewerking ondervonden. Het gevolg was dat ik inderdaad eind 1985 kon afstuderen en studie en Curaçao heb kunnen combineren.

Inmiddels sta ik voor het elfde jaar voor de klas en bespreek jaarlijks met HAVO- en VWO-leerlingen de diverse aspecten van de ontwikkelingsproblematiek, die ze voor een deel al op hun eigen eiland kunnen ervaren.

Hooggeleerde heer Kleinpenning, beste Jan

Peter Stunnenberg, afgestudeerd in 1987, AiO van 1989 tot 1993, gepromoveerd in 1993

Nooit zal ik vergeten hoe ik mijn aanstelling als AiO heb gekregen. Nadat ik ruim een jaar was afgestudeerd, nodigde je mij uit een college te geven over mijn doctoraal-onderzoek, iets waar ik beslist voor in was. Na afloop informeerde je informeel naar mijn plannen voor wat betreft werk en liet doorschemeren dat er een uiterst kleine kans was dat een door SGO ingediend voorstel voor een AiO plaats gehonoreerd zou worden. Als ik de kleine kans wilde wagen, zo zei je, dan moest er binnen vier dagen een voorstel liggen. De achtenveertig daaropvolgende uren werkte ik aan een stuk door (althans, zo is het mij in mijn herinnering bijgebleven). Ik schreef een voorstel, natuurlijk over de Chaco-indianen, en fietste naar de Adrianaweg om het je persoonlijk te overhandigen, wetende dat het voorstel nog zeker enige bijstelling behoefde, maar tegelijkertijd onmachtig in de korte tijd nog echte verbeteringen aan te brengen. Je beloofde mijn inzet door zelf aan de slag te gaan, en twee dagen later werd er 's avonds om negen uur aangebeld. Prof. dr. J.M.G. Kleinpenning stond voor de deur en vroeg mij zijn aanvullingen, wijzigingen en verbeteringen nog even door te nemen zodat het stuk de volgende dag uit zou kunnen gaan. Ik moet je zeggen Jan, ik was werkelijk verrast door de moeite die je toen voor mij hebt gedaan. Het voorstel was duidelijk verbeterd, werd ingediend en tenslotte gehonoreerd. Maar toen begon het pas. AiO plaatsen zijn niet persoonsgebonden en een aantal serieuze kandidaten dienden zich aan. Ook vrouwen, aan wie de voorkeur werd gegeven, (begrijpelijk en niet verkeerd, maar wel heel vervelend voor mij) solliciteerden. We hebben nooit gesproken over de afwikkeling van de sollicitatieprocedure maar ik weet uit betrouwbare bron dat je je uiterste best voor mij hebt gedaan. Daarvoor ben ik je altijd dankbaar gebleven, en ik wist, vanaf de eerste dag dat ik bij de vakgroep werkte, dat ik het vertrouwen dat je blijkbaar in me stelde, niet wilde beschamen. Enfin, het was een fijne en leerzame tijd bij de vakgroep, en de promotie vond ook daadwerkelijk plaats.

Pogingen om bij de vakgroep te blijven, als postdoc voor de KNAW, liepen op niets uit. Een kleine kans op een aanstelling bij het CEDLA liet lang op zich wachten, en uiteindelijk kreeg ik de gelegenheid om studieadviseur te worden bij de Theologische Faculteit, waar ik, zoals je weet, nog steeds werk. Ondanks dat ik in een ander werkveld terecht gekomen ben, kijk ik met plezier terug op mijn opleiding en AiO aanstelling. Mijn (natuurlijk niet geheel vrijwillige) keuze om uit het ontwikkelingsonderzoek

te stappen betreur ik toch maar zelden, hoewel de interesse voor Derde Wereldproblemen, zeker als het gaat om de inheemse volken, blijft.

Over veel zaken die voorgevallen zijn in de afgelopen jaren liet je je nauwelijks uit. De druk om de vakgroep samen te voegen met Sociaal-Economische Geografie, de opkomst (en afgang) van de Universitaire School voor Beleidswetenschappen, teruglopende studentenaantallen, AiO en OiO plaatsen die je onterecht ontfutseld werden, ontwikkelingen die je volgens mij met lede ogen moet hebben gadeslagen. Je rotsvaste overtuiging dat een goed functionerende vakgroep, weliswaar klein maar met een uitstekende productie (die overigens wel voor meer dan de helft op jouw conto moest worden geschreven) wel zou overleven, werd helaas niet bewaarheid. Echte boosheid heb ik nooit bij je ontdekt (hoewel ik me een prachtige veeg uit de pan richting Buursink en de zijnen herinner in het KU Nieuws), maar wel een kleine krantenkop, indertijd nog uit het zicht opgeplakt aan de binnenkant van je kastdeur, ‘Jammer dat de universiteit zo rot is’, die je volgens mij een eigenaardig soort boosaardig genoeg schonk, een ongehoord protest van een man die zijn hart heeft liggen bij de wetenschap met een hoofdletter, maar die geen kans ziet de zaken ten betere te keren, althans niet onder de gestelde voorwaarden. De vakgroep mag dan ter ziele zijn, het is een waardig einde, de visitatiecommissie merkte terecht op dat helaas kwaliteit werd weggesneden. Gerechtigheid, maar helaas te laat.

Als student en meer nog als assistent-in-opleiding heb ik je leren kennen als een man van weinig woorden, soms misschien wel te weinig woorden, als een deskundig begeleider maar bovenal als een uiterst vriendelijke persoon. Inhoudelijke gesprekken over geschreven teksten waren meestal kort, maar je was altijd belangstellend naar hoe het met mij stond, met Cécile, met mijn kinderen. Zelfs nu ik niet meer met je samenwerk, merk ik met grote vreugde dat die belangstelling er nog altijd is en ik kan je verzekeren dat die wederzijds is. Jan, het ga je goed en weet dat ik, net als vele, vele anderen, de vakgroep maar jou in het bijzonder, een warm hart toedraag.

Onkreukbaar

Remy Wolfs, afgestudeerd in 1988

Het is augustus 1988. De studie is af, de bul vast omklemd in de rechterhand. Een blijde toekomst als wetenschapper gloort aan de einder. Het onderwerp ligt al klaar: circulaire migratie. Ik heb er een scriptie over geschreven en geen slechte ook. Ik prijs mezelf als een van de weinigen in het land met enige notie over periodieke bevolkingsbewegingen in verre oorden. Daar moet op te promoveren zijn, dunkt mij.

Ton is akkoord, mijnheer Kleinpenning dito. "Het is een belangrijke thematiek en bovendien ontwikkelingsrelevant". Wel nog even een promotievoorstel uitwerken, voor WOTRO. "Wat zeg je Ton, is mijnheer Kleinpenning voorzitter van WOTRO?" Ik droom weg. *Een jaar ontspannen gegevens verzamelen in Batakland, verdrinken in de geur van kretek en jasmijnthee. Een wijl stoeien met cijfers in een kamer voor jezelf, de benen losjes op tafel. Anderhalf jaar werken aan je relatie, dat was je toch al van plan. En dan... alleen maar schrijven, lekker thuis op zolder. Een leven gelijk dat van een godenzoon.*

Er zijn wel erg veel voorstellen ingediend dat jaar. Er is te weinig geld. Milieu- en vrouwen thema's krijgen voorrang. Orders van hogerhand. Het zal toch niet waar zijn. Modieuze trends gaan het winnen van kwaliteit. Gelukkig heb ik mijnheer Kleinpenning nog.

"Wat bazel je nou Ton, gaat mijnheer Kleinpenning niet meestemmen over mijn voorstel? Zal hij zich decent terug trekken op het *moment suprême*? Houdt hij niet van wandelganggelobby? Worden wij dan niet afgerekend op quota promovendi? Zouden wij die affreuze antropologen niet één keer te grazen nemen". Ik krijg het benauwd. Denk je in een wereld te leven van koehandel en gesjoemel krijg je dit. Mijnheer Kleinpenning doet helaas niet aan vriendjespolitiek! Mijnheer Kleinpenning is integer, onkreukbaar! Mijn hemel, ik wist niet dat het nog bestond.

Ik ben geen wetenschapper geworden, natuurlijk niet. Ik ben overwonnen door milieuprotagonisten en vrouwenkrijgers. Ik ben, dat weet ik inmiddels, ook verslagen door kwaliteit. Maar bovenal heeft een al te groot vertrouwen in het vileine in de mens mij de kop gekost.

Ik heb mijn lesje geleerd, mijnheer Kleinpenning. Een wetenschap rijker, een illusie 'rijker'.

Jan Kleinpenning, de neo-marxisten en de Ivoren Toren van de ontwikkelingsgeografie

Geert Custers, afgestudeerd in 1988, OiO van 1988 tot 1992, gepromoveerd in 1995

La Paz, Bolivia, maart 1996

Toen in 1980 *Drie maal Derde Wereld* verscheen, had het niet het succes van *Profiel van de Derde Wereld* dat twee jaar eerder was uitgekomen. Als ik me niet vergis, lag het boek al vrij snel bij De Slegte. Natuurlijk had *Drie maal...* het tij ook niet echt mee. Imperialisme- en dependencia-theorieën waren weliswaar aan hun diepe val in ongenade begonnen, maar een boek dat zich zo expliciet, niet door een contra-theorie maar door heel concrete landenstudies (monografieën in de Franse geografie), van de theorieën afkeerde, viel beslist niet in goede aarde. *Profiel* was nu ook bepaald niet vriendelijk geweest voor de heersende theoretische modes, en de kritiek die er op dat boek kwam, betrof dan ook juist de behandeling van veronderstelde heiligen als Frank, Cardoso, Galtung *cum suis*. Maar, omdat het een heel brede kijk gaf op het ontwikkelingsvraagstuk overtrof de lof toch het commentaar.

In het decennium na het verschijnen van *Drie maal...* werden de neo-marxistische theorieën langzaam maar zeker van hun voetstuk gestoten en kwamen studies die het bijzondere, individuele of unieke van vraagstukken in de diverse ontwikkelingslanden benadrukten, steeds meer in de belangstelling te staan. In die zin is *Drie maal...* dan ook te vroeg verschenen. Wellicht dat in de negentiger jaren zelfs enkele post-modernisten verrukt zouden zijn over de *case-studies* in dit boek.

Wat de critici in 1980 waarschijnlijk ook niet aanstond was Kleinpenning's verwijzing naar de praktijk (één van de kritiekpunten op de mode-denkebeelden was immers het gebrek aan toetsing van die theorieën aan de praktijk). Om in dit niet-wetenschappelijk *liber amicorum* toch een citaat te gebruiken, in de inleiding van *Drie maal...* schrijft Kleinpenning:

‘Die ontwikkelingsdeskundigen [in de praktijk, gc] hebben in veel gevallen meer behoefte aan een gedegen analyse (beschrijving én verklaring) van de situatie in de betreffende staat, regio of sector, omdat zij zich een gedetailleerd inzicht moeten verwerven in de specifieke problemen die zich daarbinnen voordoen en alleen dan in staat zullen zijn adequate ontwikkelingsstrategieën te ontwerpen.

Feitelijke informatie is voor hun vaak belangrijker dan abstracte theorie geleverd door universitair beoefende wetenschap' (1980:3).

Niet alleen het *specifieke* van de ontwikkelingsproblematiek op een bepaalde plek of in een bepaalde sector was een wezenlijk uitgangspunt voor het boek dat dus al snel in **die** boekhandel belandde. Ook het integrale karakter, met aandacht voor zowel economische, politieke als culturele aspecten (zo kenmerkend voor de regionale geografie), stond centraal in de *case-studies* over Uruguay, Iran en Ethiopië.

Na mijn studie en promotie-onderzoek bij SGO, ben ik in 1994 in de praktijk, bij de Nederlandse Ontwikkelingsorganisatie SNV, gaan werken. Dat de relatie tussen theorie en praktijk, academie en veld, nog erg groot is, is maar al te vaak te proeven. Kritiek op universitair ontwikkelingsonderzoek ('academisch', 'niet relevant', 'ivoren toren') is wellicht niet aan de orde van de dag, maar toch uitstekend te horen voor de goede verstaander.

Maar, wat kunnen we lezen in de nota *Duidelijk op weg* die de richting aangeeft waarin SNV in de jaren negentig denkt te gaan:

'Nodig is dat doelgroep en SNV participeren in een *totaal* ontwikkelingsproces van de groep op langere termijn, waarbij de *economische, sociaal-culturele en politieke context op plaatselijk, nationaal en vaak zelfs internationaal niveau* [mijn cursivering, gc] wordt betrokken' (SNV 1993:9).

Lijkt dit niet verdacht veel op hetgeen Kleinpenning dertien jaar eerder in *Drie maal...* postuleerde? Blijkbaar had de academicus in Nijmegen niet alleen vroeg een visie op de *praktijk* van het ontwikkelingsvraagstuk, maar zag hij ook al snel in wat de rol van onderzoek in ontwikkelingsprogramma's en -projecten kon (of: zou *dienen te*) zijn. En dus, ook hier was Jan Kleinpenning velen vooruit: recent lijkt onderzoek een vastere plaats te krijgen in het veld. Het zal toch geen toeval zijn dat ik het exemplaar van *Drie maal Derde Wereld* waaruit ik hier citeerde, in de boekenkast van de SNV directeur Bolivia aantrof?

Tot slot een persoonlijke opmerking. Ik ben blij te hebben gestudeerd en gewerkt met deze Jan Kleinpenning en beschouw het als een trieste gebeurtenis dat opportunisten, ambtenaren en andere heren en dames erin zijn geslaagd *zijn* SGO weg te werken.

Elk afscheid betekent de geboorte van een herinnering

Rietje van Dalen-Meijer, secretaresse van de vakgroep sinds 1990

Nu ik zo mijmerend met een glas wijn in mijn hand terugkijk naar de zeven jaar Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden, denk ik met weemoed aan deze tijd. De collega's waren over het algemeen prettig om mee samen te werken. Het werkklimaat was goed, vooral in de laatste fase met de laatste bewoners van het 'sterfhuis'.

Ik heb bewust gekozen voor het secretariaat van SGO, omdat de materie waarmee gewerkt wordt me aansprak en het gelijk klikte met de 'baas'.

Studenten en stafleden gingen geregeld op veldwerk/studiereis. Fantastische verhalen hoorde ik van hen. Vaak heb ik voorgesteld de koffer te dragen, maar daar was niet in voorzien. Dus bleef voor mij geen ander veldwerk over dan een vakantie op privé-budget naar een Derde Wereldland. Het resultaat van mijn veldwerk is een beter begrip voor de (bizarre) werkomstandigheden van de onderzoekers. Ik genoot tijdens mijn veldwerk wel van het privilege van een eigen *bodyguard* (echtgenoot Cor).

Ik herinner me nog dat ik tegen Jan (ik permitteer me om je nu zo aan te spreken) zei: "ik ga op vakantie naar India". "India", zei je, "hoe kom je er bij. India is overbevolkt, vuil, vies, stinkt. Dat is toch geen vakantie". Toen ik terugkwam, kwamen ze met zijn allen mij al in de gang tegemoet. "Hoe heb je het gehad. Vertel, vertel". Je had wel gelijk! Voor Cor was het een manier om af te vallen (min vijf kilo). Maar ... India blijft fascinerend.

De AiO's en OiO's hebben mij vaak verrast met faxen waarmee ik inmiddels een kamer kan behangen. Altijd als er iets geritseld moest worden stond er boven: lieve Rietje ... "Ja, ja", hoor ik Jan zeggen, "wat doe je met die jongens?" Het aantal faxen met die strekking zal ik na december 1996 missen. Wie gaat deze leegte vullen??

Over post gesproken. Onlangs merkte Jan op: "Er is niet zoveel post voor me. Och ja, er zit toch geen liefdesbrief meer in, er wordt toch niemand meer verliefd op mij ..." (Joke niet meegerekend?)

Als er tijd was voor een verzetje was Jan degene die ons verraste met heerlijke bonbons. Het is voor mij nog steeds een raadsel waar hij die vandaan tovert. Op de gekste tijden komt hij er mee aan. Oudbakken zijn ze nooit. Zou hij een commissariaat hebben bij bakker Kersten op de Berg en Dalseweg???

Jan, ik heb je ervaren als de spil van de vakgroep, een perfectionist, een prettig mens die werk altijd keurig en ruimschoots op tijd aanlevert, als iemand die zijn collega's waardeert en respecteert, als iemand die een

luisterend oor heeft voor zijn collega's, als iemand die goed van de tongriem gesneden is, als iemand met veel humor, als iemand met gezellige pretogen, als iemand die zeer accuraat en correct is, en prettig is in de omgang. Een beter eindrapport kun je niet wensen. Vooral de schouderklopjes die je uitdeelt sieren je. Je begrijpt als geen ander wat *human resource management* betekent.

Ik neem nog een glaasje wijn.

"Elk afscheid betekent de geboorte van een herinnering" (Salvador Dalí)

Eenzaam maar niet alleen

Gudule Boland, afgestudeerd in 1991, OiO sinds 1993

Van student van de vakgroep werd ik in mei 1993 'gepromoveerd' tot onderzoeker-in-opleiding. Jan Kleinpenning, die mij tot dan toe consequent aangesproken had met "mevrouw Boland", ging over op Gudule. Ikzelf had enige moeite met de overgang van professor en U naar Jan en jij. Een paar weken na mijn aanstelling vroeg Jan Kleinpenning "waarom zeg je toch altijd U?" Daar had ik geen antwoord op, een zes jaar oude gewoonte verander je niet zo maar. De eerste brieven die ik vanuit Brazilië (veldwerk) naar Jan stuurde waren al helemaal af voor ik besluiten kon welke aanhef er boven zou komen te staan. Uiteindelijk werd "beste Jan" toch heel gewoon.

In de winter van 1995 waren er veel dagen dat ik in mijn eentje de hele vakgroep vertegenwoordigde. De meeste medewerkers waren overgeplaatst, mijn mede OiO en AiO waren op veldwerk, Rietje was er meestal vier middagen en Jan kwam 's middags een uurtje. Mijn geklaag was dan ook niet van de lucht. Op een dag was mijn buurman jarig, veel gepraat, gelach, koffie en gebak. Ik besloot even koffie te gaan halen in de kantine. Links zaten de OiO's en AiO's van de vakgroep Sociale Geografie koffie te drinken en even verderop zat nog de vakgroep Milieu, Natuur en Landschap een verjaardag te vieren. Daar liep ik, met mijn bekertje, en dacht "hier komt de vakgroep SGO" en voelde mij heel zielig. 's Middags vertelde ik met enige pathos dit verhaal aan Jan en Rietje. Nog geen uur later werd er op mijn deur geklopt. Een breed lachende Jan Kleinpenning met een gebaksdoos in zijn hand. "Kijk eens wat ik vond bij het kopieerapparaat!" Hij bleek de doos met overgebleven gebakjes (van mijn buurman) uit de faculteits-koelkast te hebben gejat.

Nog een klopp op mijn deur, Jan Kleinpenning in de deuropening, gooit een snoepje in mijn richting: "voor de eenzame medewerkster, ga zo door", om vervolgens af te sluiten met "en sterkte".

Mijn conclusie is dat je een goede vriend bent

Wiel Lacroix, gepromoveerd in 1992

Beste Jan,

Ik voel me zeer vereerd met de uitnodiging om een kleine bijdrage te leveren aan het niet-wetenschappelijk vriendenboek dat jou aangeboden wordt bij gelegenheid van je vervroegde pensionering. Ik ben blij dat ik de kans krijg jou even in het zonnetje te zetten.

We hebben eigenlijk maar relatief kort met elkaar van doen gehad in het kader van mijn promotie. Lang genoeg overigens om een duidelijke indruk te krijgen van jouw manier van werken en omgaan met mensen. Als ik jouw persoon, zoals je bij mij -en niet alleen bij mij, maar ook bij Ans!- overkomt, zou moeten typeren in een paar woorden, dan zou ik kiezen voor: sympathiek, open, attent, hartelijk en bescheiden. Je hebt aandacht en overbrugt makkelijk allerlei soorten afstanden. Je kiest duidelijk voor mensen. Je stelt je niet superieur of betweterig op. Dat alles is bij mij heel prettig overgekomen. Ik denk in het bijzonder aan de waarderende woorden die je sprak bij gelegenheid van mijn promotie, aan de openheid die je betrachtte inzake de commissie en aan de manier waarop je mijn subsidie-aanvraag bij ZWO hebt gesteund. Vooral in dit laatste geval deed je veel meer dan waarop ik had mogen hopen; uiteindelijk gaat jouw meer specifieke belangstelling naar een ander werelddeel uit dan de mijne.

Mijn conclusie is dan ook dat je een goede vriend bent. En wat stel ik daar tegenover? Toch teveel van het menselijk tekort: dankbaarheid is niet van deze wereld. Ik heb met name het afgelopen jaar vaak gedacht: ik moet nodig eens Jan bellen of schrijven hoe het ervoor staat; ik moet eens langsgaan om bij te praten. En het komt er maar niet van.

Vandaar dat ik in ieder geval deze gelegenheid niet voorbij wil laten gaan om eens in het openbaar mijn waardering voor jou uit te spreken.

Jan, Ans en ik wensen jou en Joke nog vele jaren toe in goede gezondheid. Geniet van je welverdiende vrije tijd. Ongetwijfeld heb je allerlei ideeën om daar iets leuks/zinnigs mee te doen en zul je geïnteresseerd blijven in het wel en wee van de wereld. Jullie weten dat je in Heerlen altijd welkom bent. Het ga je goed!

Vertrouwen, steun en ruimte

Lineke Stobbe, OiO sinds 1994

Vertrouwen

Ik maak pas sinds september 1994 deel uit van de vakgroep SGO. Jan Kleinpenning ken ik niet veel langer. Toen ik namelijk in 1991 afstudeerde, wilde ik graag promoveren. Frans Schuurman raadde mij aan eens met Jan te gaan praten en zo kwam onze eerste ontmoeting tot stand. Jan was eigenlijk onmiddellijk bereid om mijn promotor te worden. Hiervoor moest natuurlijk eerst nog wel een onderzoeksvoorstel geschreven en goedgekeurd worden. Maar ondanks mijn niet-geografische achtergrond en een onderzoeksonderwerp waarmee hij niet bepaald bekend was, was hij toch bereid om met mij in zee te gaan.

Steun

Vervolgens reisde ik begin 1992 naar Argentinië. Ik zou daar gaan werken en mijn onderzoeksvoorstel schrijven. In deze periode traden de eerste problemen op met mijn toenmalige werkgeefster en toekomstige co-promotor. Deze liepen op een gegeven moment zo hoog op dat ik even niet meer zo overtuigd was van haar capaciteiten als co-promotor en ik bracht Jan hiervan op de hoogte. Jan schreef natuurlijk dat ik deze afweging zelf moest maken, niet wetende welke problemen dit in de toekomst met zich mee zou brengen. Ik ook niet overigens.

Begin 1994 werd mijn onderzoeksvoorstel goedgekeurd en in september begon ik vol goede moed. Bijna een jaar later reisde ik naar Argentinië voor mijn eerste veldwerk. Kort daarvoor waren opnieuw problemen ontstaan in de relatie met mijn co-promotor. De ruzie liep in Argentinië zo hoog op, dat ik besloot een andere co-promotor te gaan zoeken. Deze beslissing werd mij echter niet in dank afgenomen en een slepende briefwisseling tussen promotor en co-promotor volgde. Gelukkig had ik een promotor als Jan aan mijn zijde. Hij heeft me met diplomatie en steun door deze vervelende episode heen geholpen.

Ruimte

Inmiddels ben ik alweer twee jaar onderweg en alles verloopt voorspoedig. Ik ben echter iemand die naast 'gewoon' promoveren, ook andere werkzaamheden belangrijk vind. Ook Jan weet dat inmiddels. Onderwijs verzorgen, studenten begeleiden, deelnemen aan CERES-activiteiten [onderzoekschool, red.], het is allemaal belangrijk voor later. En alhoewel Jan steeds duidelijk aangeeft dat het mijn promotie niet in gevaar mag brengen, geeft hij me de ruimte om al deze activiteiten te ontplooien.

Dus bedankt Jan. Bedankt voor het vertrouwen, de steun en de ruimte.

De vrouwen van Jan

Gudule Boland (afgestudeerd in 1991, OiO sinds 1993), Rietje van Dalen-Meijer (secretaresse van de vakgroep sinds 1990), Joke Kersten (gepromoveerd in 1990), Mirjam Ros (afgestudeerd in 1984, OiO van 1987 tot 1992, gepromoveerd in 1993), Lineke Stobbe (OiO sinds 1994) en Sjoukje Volbeda (promotieonderzoek betaald door ZWO van 1982 tot 1984, gepromoveerd in 1985)

De vrouwen van Jan. Wat moeten we ons daarbij nou voorstellen? Zijn er onvermoede kanten aan zijn karakter, wordt hier een harem onthuld? De titel is uitdagend, misschien wel provocerend maar maakt in ieder geval nieuwsgierig. Wie zijn die vrouwen en wat hebben zij met Jan Kleinpenning en, omgekeerd, wat heeft Jan Kleinpenning met die vrouwen?

Hoe is het thema ‘vrouwen’ überhaupt boven komen drijven? Dit komt omdat Jan Kleinpenning zich de laatste tijd nog al eens liet ontvallen bijzonder tevreden te zijn met zijn promovenda. Met name de snelheid van promoveren, bevalt hem zeer. Vier vrouwen zijn inmiddels gepromoveerd bij Jan Kleinpenning: Sjoukje Volbeda (1985), Annelies Zoomers (1988), Joke Kersten (1990) en Mirjam Ros (1993), terwijl vier vrouwen dat nog willen doen: Gudule Boland, Mariecke van der Glas (Utrecht), Lineke Stobbe en Ariëne Henkemans (Wageningen en Utrecht). Begin 1996 had Jan Kleinpenning overigens vijftientig mensen succesvol begeleid naar een promotie, waaronder dus vier vrouwen. Eind 1996 heeft hij nog negen promovendi onder zijn hoede, waaronder vier vrouwen.

Bij enig rondvragen blijkt Jan niet alleen tevreden te zijn over zijn promovenda, maar zij ook zeer zeker over hem. Tevens blijkt dat ook andere vrouwen heel tevreden zijn over de samenwerking met Jan Kleinpenning. Rietje van Dalen (secretaresse van de vakgroep) kan altijd rekenen op grote tevredenheid bij accurate aflevering van werk, Renée van Kessel-Hagesteijn (secretaris WOTRO) werkt graag met Jan samen en oud-vakgroepmedewerksters Hanka Heumakers en Marijke Timmermans hebben niets dan lof over de vakgroep en de samenwerking daarbinnen (ook met dank aan Ton, Frans en Bart).

Het thema ‘de vrouwen van Jan’, in een dolle bui ter tafel gebracht, is inmiddels een eigen leven gaan leiden. Joke Kersten kwam namelijk op het idee om als ‘vrouwen van Jan’ samen eens te praten over Jan Kleinpenning en zo te komen tot een gezamenlijke bijdrage. Het hiernavolgende is een weerslag van die ontmoeting, op een zondagmiddag in oktober.

Waarom kunnen vrouwen goed met Jan opschieten?

Deze vraag bracht ons al snel op een aantal prijzenswaardige eigenschappen van Jan Kleinpenning. Hij is zo'n keurige man, fatsoenlijk en een tikje verlegen. Bovendien heeft hij geen rare ideeën over wat vrouwen wel of niet zouden kunnen of moeten, al neigt hij tegenwoordig tot de stelling dat vrouwen het allemaal wat sneller doen. Je hoeft je bij Jan, als vrouw, niet steeds te bewijzen. Hij is een van de weinige hoogleraren van de Faculteit die, als positieve discriminatie ter sprake komt, niet met allerlei uitvluchten komt.

Uit onderzoek naar het functioneren van benoemingscommissies blijkt dat de heren uit de commissie 'mannelijke' eigenschappen over het algemeen hoger waarderen dan 'vrouwelijke'. Zou het bij Jan Kleinpenning niet juist andersom werken? Jan lijkt eigenschappen van vrouwen immers positiever te waarderen. Hier op doorbordurend spraken we over Jans vrouwelijke eigenschappen (die vrouwen over het algemeen hoog waarderen in mannen). Hij is zorgzaam en geïnteresseerd, maar blijft gereserveerd, oftewel fatsoenlijk. Hij onthoudt wanneer je jarig bent. Hij is een hele goeie in crisissituaties. Hij kan goed luisteren en maakt daar ook altijd tijd voor. En waar haalt hij toch steeds die snoepjes vandaan waarmee hij ons verwent? Zijn gevoel voor humor hoort ook in dit rijtje thuis. Zo vertelde Mirjam Ros dat zij, toen ze nog niet zo lang bij de vakgroep werkte, eens vertelde dat zij tijdens een vorige baan haar Braziliaanse collega's had wijsgemaakt dat Nederlanders uit bijgeloof op vrijdag de 13de niet werken. Ze versliep zich vervolgens zo ongelooflijk op een vrijdag de 13de, dat zij niet om zeven uur, maar om elf uur op haar werk kwam. Verbaasde gezichten alom: inmiddels was men er daadwerkelijk van overtuigd dat Nederlanders op vrijdag de 13de niet werken. Lange tijd nadat Jan dit verhaal gehoord had, was de planning van een nieuwe vakgroepvergadering aan de orde. Iemand stelde vrijdag de 13de voor, waarop Jan zei: "Nee, dat kan niet, want Mirjam werkt nooit op vrijdag de 13de". Hoezo hebben steenbokken geen gevoel voor humor?!

Waarom is Jan zo tevreden over zijn vrouwen?

De meeste (oud-)studenten en (oud-)medewerksters kennen ongetwijfeld Jans werkkamer. Volgens ons toont die kamer zijn karakter: gestructureerd en opgeruimd. Zou het niet zo zijn dat vrouwen gestructureerder werken dan mannen en dat Jan dat heel erg in ons waardeert? Bovendien zijn veel vrouwen ijverig en ook dat past goed bij Jan. De waardering voor het snel afleveren van werk is groot. Jan schept daarvoor ook de nodige voorwaarden, zowel materieel als geestelijk. Als promotor is dat zijn grote

kracht. Hij geeft je alle ruimte en reageert per kerende post op stukken, brieven en faxen. Je hoeft niet zijn levenswerk te schrijven en hij zal je dus ook nooit in een bepaalde richting sturen. Dat heeft een keerzijde want je kunt je niet wetenschappelijk aan hem 'schuren'. "Promoveren is een jeugdzonde", zoals hij zelf zegt, en dat betekent dat genoeg genoeg is terwijl er misschien met een extra prikkel wetenschappelijk meer uit te halen zou zijn. In de wetenschap gaat hij de confrontatie niet aan, en dat vind je ook in zijn geschriften terug, maar hij laat ondertussen alle ruimte aan zijn promovendi. Hij herkent de ambitie en die waardeert hij zeer.

De vrouw van Jan

Al pratende kwamen we erachter dat we de belangrijkste vrouw van Jan bijna over het hoofd hadden gezien. De belangrijkste vrouw in het leven van Jan is natuurlijk zijn vrouw Joke. Zij was het die de randvoorwaarden creëerde waardoor Jan zijn leven aan de wetenschap kon wijden en daarmee heeft zij een zeer belangrijke bijdrage geleverd aan het werk van Jan.

De tijdgeest

In 1966 ging Jan Kleinpenning als begeleider mee met de excursie Spanje. Een van de deelnemers, en de enige vrouw in het gezelschap, was Joke Kersten die voor vertrek bij professor Cools werd geroepen. Joke trok haar zwarte mantelpak aan en ging op audiëntie bij professor Cools. "Juffrouw", sprak Cools, "U bent de enige juffrouw in het gezelschap en ik heb erover nagedacht hoe we dat oplossen". De oplossing bleek een chaperonne: mevrouw Lenie Friebe, bibliothecaresse van het Instituut, werd meegestuurd ter bescherming van de eer. "Maar", vraagt Joke Kersten zich tot vandaag de dag af, "tegen wie moest ik nou eigenlijk beschermd worden?"

Een andere anekdote over dezelfde reis waren de sokken die in een keurig hotel gewassen werden (door de studenten zelf) en die vervolgens te drogen werden gehangen over de bloempotten. Jan heeft dat vast verschrikkelijk gevonden want hij is zo keurig.

Jans eerste promovenda had de tijdgeest nog niet helemaal mee. Jan Kleinpenning vroeg haar destijds: "waarom moet jij een salaris verdienen? Je man verdient toch?"

Begin 1987, zich verschuilend achter het WOTRO-bestuur waarvan hij zelf voorzitter was: "tja, een vrouw alleen in het Amazonegebied, ik weet niet

of dat nog op bezwaren zal stuiten". Hij was zelf overigens heel gemakkelijk te overtuigen met het argument dat de betreffende 'vrouw alleen' regelmatig een weekendje in São Paulo had overleefd.

Nog dit jaar ontlokte de huwelijken van twee van zijn promovenda hem de uitspraak: "dat alles weer terugkomt".

De vrouwen van Jan, we hebben zijn stereotypering 'dat vrouwen sneller promoveren' misschien iets te serieus genomen. Als 'echte' onderzoeksters zijn we op zoek gegaan naar de 'oorzaak' van dit fenomeen. Het gevaar van deze exercitie is echter dat wij zelf vervallen in allerlei stereotyperingen van mannen en vrouwen. Is het niet zo dat Jan gewoon een heel fijn **mens** is om mee samen te werken!

VELDWERK

SGO-er *avant la lettre*

Ton van Naerssen, afgestudeerd in 1970, wetenschappelijk medewerker sinds 1973, universitair hoofddocent vanaf januari 1997, gepromoveerd in 1983

Een vreemd gevoel, het vooruitzicht op een reünie van de vakgroep Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden. Vele gezichten, namen, instituutsgebeurtenissen en reisherinneringen buitelen na het typen van de voorgaande regel in chaotische volgorde over elkaar heen. Ik zou er orde in moeten scheppen, lijnen ontdekken, maar nee, nu liever niet. De reünie is de laatste voorbode van de opheffing van de vakgroep -het voorspel daartoe, dat enkele jaren geleden inzette, roept pijnlijke herinneringen in mij wakker. Toch kan de vakgroep met opgeheven hoofd de arena verlaten. Een tien voor wetenschappelijke productiviteit besliste een internationale 'onderzoekvisitatie-commissie' in 1995, en dat is een resultaat waar slechts één andere onderzoeksgroep van sociaal-geografen in den lande op kan bogen. Wat meer is, docenten en studenten zijn vrijwel altijd op een prettige manier met elkaar omgegaan. Dat is tenminste mijn indruk. Het grootste compliment dat ik onlangs van een oud-medewerkster van het Geografisch Instituut hoorde was dan ook dat "...bij jullie van SGO de sfeer zo, hoe moet ik het zeggen, zo, ja, zo menselijk was".

Een ander vreemd gevoel duikt op. Na de opheffing van de vakgroep zal ik de enige docent van de (vernieuwde) opleiding Sociale Geografie zijn die ontwikkelingslanden voor zijn rekening neemt. Met voldoende studenten. Niet zo 'revolutionair' als de eerste studenten met wie ik in de jaren zeventig na mijn aanstelling op het Instituut kennismakte (en aan wie ik zulke goede herinneringen bewaar), maar even gemotiveerd.

Een nog vroegere herinnering: mijn stage/scriptie. Ruim dertig jaar geleden besloot ik na die verschrikkelijke coup in Indonesië mijn aandacht en toekomstplannen te verplaatsen naar Latijns-Amerika, waar Che Guevara ergens op het continent rondzwierf en de 'Revolutie in Vrijheid' aan de Chileense horizon gloorde. Mijn stageperiode regelde ik samen met studenten uit andere steden: een socioloog uit Groningen, een taalkundige uit Leiden enzovoorts. Maar ik vertrok alleen en wel op een boot van de rederij Van Nievelt-Goudriaan, die zomaar een hut op een vrachtboot beschikbaar stelde. De reis duurde vijf weken en was heel mooi.

Herinneringen aan de stage. Velerlei: demonstraties in Santiago de Chile, een interview met een buurtleider, een bezoek aan pater Santiago Thyssen in de sloppenwijk Victoria, het platteland van Colchagua, de armoede en het stof, de stem van Violetta de la Parra.... Ik licht een van de herinneringen eruit, te weten enkele dagen verblijf op een missiepost in

Osorno. Op de tweede avond vroeg een missionaris of ik mee wilde naar een mis voor Indianen. We vertrokken te paard. Het was stil onderweg, maar we ontmoetten wel het een en ander. Zo kwamen we voorbij een man met een doek om zijn hoofd en zijn gezwollen rechterwang. "Die moet pijn lijden tot de kies weg is gerot", was het antwoord op mijn voor de hand liggende vraag. Later reden wij voorbij een man met een kistje op zijn schouder en een vrouw die naast hem sjokte. "Zij gaan een kindje begraven", zei de missionaris. Zo waren er nog wat tafereeltjes.

Omdat ik niet gewend was paard te rijden kwamen we heel laat aan. De Indianen stonden geduldig te wachten. De mis en de gezangen duurden de hele nacht! Bij het ochtendgloren kwamen wij de hut uit en maakte ik de foto die bij dit stukje staat: een pater franciscaan, enkele nonnen, Indianen en veel kinderen. Niks bijzonders als je er naar kijkt (en nog onscherp ook), maar voor mij een hele wereld. Eigenlijk zou je mijn afstudeerwerk zo kunnen samenvatten: mijn stage en scriptie stelden niet veel voor, maar ik had veel meegemaakt. Terug in Nederland kon ik mijn verhalen nauwelijks kwijt. Wie ging er nou voor de studie naar verre oorden? Kijk en dat was zo leuk toen enige jaren later ook andere Nijmeegse geografiestudenten 'het veld' ingingen, en toen -nog wat later- de vakgroep SGO werd opgericht. Samen waren we geen vreemde vogels!

Mazabuka, Nakambala, het eerste SGO-veldwerk vanuit de Sociale Geografie in Nijmegen

Ton Dietz en Annemieke van Haastrecht, beiden afgestudeerd in 1976

Veldwerk doen in oorden met zulke mooie namen is erg verleidelijk. In 1975 overkwam het ons. SGO was er nog nauwelijks. De doctoraalstudie Sociale Geografie in Nijmegen had twee richtingen: de onderwijsrichting, waar vrijwel iedereen door werd opgeslokt en de onderzoeksrichting (onder professor Kouwe) waar dat jaar naast ons beiden nog één andere student aan deelnam. De staf van de onderzoeksrichting werd volledig door Nederland-geografie in beslag genomen en van hun drie nieuwe studenten bleken er twee (wij dus) eigenlijk helemaal niet in Nederland-geografie maar in de Wereld geïnteresseerd te zijn. In ons eerste studiejaar had Adrie Dietvorst ons al lekker gemaakt met mooie verhalen over China. In ons tweede studiejaar was Jan Kleinpenning met de volle collegezaal op reis gegaan door alle deelstaten van Brazilië. In het begin van ons vierde studiejaar deden we mee met de organisatie van een groot ‘aksiëkongres’ over ‘ecocide in Vietnam’, en ook daar kwamen we Jan Kleinpenning tegen, als gastheer van de uit Frankrijk voor dat congres overgekomen geografische grootheid Yves Lacoste. Voorzitter van dat congres was: Ton van Naerssen.

In dat jaar, 1972, was de situatie op de toenmalige Interfaculteit rap geradicaliseerd en na een jaar ‘konfrontasiestudie’, stevige marxismetrainingen in de avonduren en de oprichting van de ‘Sosialistische Geografen en Planologen Bond’ leek het er even op dat ook wij geboeid raakten door ‘het werk in de wijken’. Maar de ‘dependenciacursus’ in Amsterdam bij het CEDLA, waar we wekelijks heen liften, maakte ons toch duidelijk dat niet Nijmegen en Nederland maar de Wereld ons werkterrein zou moeten worden. En het was volkomen duidelijk dat dat natuurlijk onder begeleiding van mederevolutionair Ton van Naerssen zou moeten. Waar? Dat deed er niet zoveel toe.

Geografisch veldwerk in de Derde Wereld bestond nog niet in Nijmegen. Het leek er eerst op dat we toch naar Utrecht of naar de VU hadden moeten gaan. Onze kans op een veldwerkplek vanuit het Nijmeegse hing dus af van het toeval in de persoon van Leo van den Berg, als geograaf staflid van de Universiteit van Zambia. Hij wilde wel twee of drie Nijmeegse studenten ter plekke begeleiden. Omdat we Rudolf Scheffer ondersteboven aan de balustrade van de Geografenvilla aan de Berg en Dalseweg hadden zien hangen (‘goedemorgen meneer Kleinpenning’) en

hij ook wel mee wilde was dat snel rond. Het thema werd: een studie naar de effecten van grootschalige ontwikkelingsprojecten op de lokale omgeving, met een groeipool (Kafue) en een suikerplantage (Nakambala, bij Mazabuka) als studiegebieden. Alleen het geld nog, want veldwerksubsidie was er in Nijmegen nog niet bij. Een eerste poging om dat dan maar bij de Werkgroep Studiereizen Ontwikkelingslanden te halen liep stuk op onze gebrekkige voorbereiding én op het lid van de WSO-commissie Jan Sterkenburg, Utrechts ontwikkelingsgeograaf. Hij was er niet blij mee dat er een derde Nederlandse afstudeerrichting in de Geografie van de Ontwikkelingsgebieden bij dreigde te komen. Omdat we een mooi verhaal hadden over een *baseline study* over het Mazabukadistrict uit de vijftiger jaren, kregen we een tweede kans. Stilletjes op de achterbank van de auto van Jan Kleinpenning en zijn vrouw gingen we voor die tweede kans gedrieën naar Utrecht en kregen we zowaar financiële steun van WSO. Voorwaarde was wel: met de goedkoopste vlucht. Dat dat *Sudan Airways* moest worden hebben we geweten.

Tijdens ons verblijf in Zambia werd in Nijmegen duidelijk dat er inderdaad een SGO afstudeerrichting zou komen en kregen we ook een advertentie opgestuurd voor een nieuwe post als ontwikkelingsgeograaf. Dat was wel wat voor ons, dachten we. Een sollicitatiebrief was snel geschreven (elk een halve baan wilden we, want er was nog veel meer nuttigs te doen na het afstuderen). Ineens kwam het bericht dat Ton van Naerssen ons zou komen opzoeken in Zambia om met onze contacten daar te komen praten over het uitbouwen van een vaste veldwerkrelatie. Wij schreven hem dat wij dat ook wel konden doen, wat niet geheel in goede aarde bleek te vallen. We hadden er ook helemaal niet meer op gerekend dat hij echt zou komen, toen hij toch ineens op bezoek bleek in het huis van Leo van den Berg in Lusaka. Wij dachten natuurlijk dat hij ook een verkapt selectiegesprek kwam doen. Hij maakte al snel duidelijk dat dat ook inderdaad het geval was, echter niet met ons ("intellectuele inteelt is echt niet verstandig; jullie moeten toch elders ook wel aan de slag kunnen komen"), maar voor een andere Nederlandse geograaf, die in Noordoost Zambia als leraar werkte en die ook had gesolliciteerd. De vele pogingen van Ton van Naerssen om naar dat verre oord af te reizen waren allemaal mislukt en omdat de betreffende kandidaat dat via de tamtam ook ter ore was gekomen stond hij ineens zelf in Lusaka voor Tons neus na een reis van 900 kilometer. Allemaal voor niets zo bleek later.

Het betekende wel dat Ton van Naerssen nu ineens tijd over had. Dat kwam goed uit want zijn reis was natuurlijk niet af als hij niet de Victoria watervallen had gezien in Livingstone, zo'n 500 km naar het zuiden. Met

de trein moest dat goed te bereiken zijn. Ton van Naerssen zou in Lusaka alvast vóór in de rij gaan staan om drie kaartjes te kopen, maar toen het verkoophokje ineens open ging werd hij onder de voet gelopen door een menigte grote, stevige *Zambianen*. Toen wij aankwamen stond hij achter een kluwen mensen "*Livingstone please*" te piepen. Bij aankomst van de trein hadden we dus geen plaatsbewijzen. Dan maar zonder kaartjes de trein in en afwachten wat er zou gebeuren. Bij de volgende plaats, Kafue, probeerden we opnieuw kaartjes te kopen. Helaas bemerkte de conducteur dat en nam ons mee terug de trein in onder een brede grijns en goede vooruitzichten van vette blanke boetes en toebehoren. De boetes waren absoluut niet mis, maar er kon worden onderhandeld. Als we nu eens niet vanaf Lusaka, maar vanaf ongeveer halverwege (over zo'n 200 kilometer!) een kaartje zouden betalen en daarbovenop een stevige, maar informele boete, dan waren we even duur uit en was iedereen tevreden, de conducteur nog wel het meest. Na deze ervaring besloot Ton van Naerssen zich voortaan ver van Afrika te houden en waren wij voorgoed aan Afrika verknocht. Na Mazabuka kwam Machakos, Kapenguria en Eldoret en dat allemaal vanuit het verre Amsterdam. Daarvandaan willen we SGO-Nijmegen hartelijk bedanken voor de basis die daar is gelegd, en Jan Kleinpenning en Ton van Naerssen voor twintig jaar samenwerking op afstand.

Overpeinzingen van pionier-Filippijnengangers

Marian Burggraaff, afgestudeerd in 1986, André Stelders, afgestudeerd in 1984 en Marcel Trienen, afgestudeerd in 1984

‘Hoezo naar het Latijns-Amerika-van-Kleinpenning-en-consorten?’ Mooi niet, want ik had een *Foster Parents*-kind in de Filippijnen, dat zou gaan afstuderen in de zomer van 1984. Dat wilde ik graag meemaken. Bovendien was Engels een belangrijke taal, waardoor menig Filippino zonder al teveel moeite snapte wat de bedoeling was. Met tolken waren er ook niet zoveel problemen te verwachten. Kortom, persoonlijke en praktische redenen waren de aanleiding om te gaan kijken naar een heel ander land waar de onderzoeksverplichtingen konden worden vervuld. Nu nog op zoek naar een paar *bodyguards* om het experiment te begeleiden, want zo helemaal alleen op stap vond ik toch net iets te veel van het spannende.

Toen de plannen heel concreet werden en de onderzoeksopdracht was goedgekeurd, kwam het visum maar niet af. Het verzet tegen Marcos en Imelda nam toe. Toen Aquino na een hartoperatie uitgevoerd in de USA, terugkwam in zijn vaderland, werd hij op de vliegtuigtrap verwelkomd door enthousiaste politieke medestanders en een kogel. Zijn dood heeft ons geplande vertrek vertraagd; er waren zelfs geluiden van afstel.

André, die al via een kleine omweg op pad naar de Filippijnen was, hoorde het nieuws van Aquino's dood in Grand Junction, Utah, en kon niet anders dan spoorlags terugkeren naar de thuisbasis om verdere ontwikkelingen af te wachten.

In oktober was het dan toch zover, en na een complete jumbo jet van *Thai-air* geheel ontdaan te hebben van haar lading whisky, stortten we op Manila *airport* bijna even snel van de vliegtuigtrap als Aquino enkele weken daarvoor gedaan had.

De politieke onrust in de Filippijnen was goed merkbaar, en hoewel we ons voor hadden genomen om niet betrokken te raken bij politieke aangelegenheden die ons visum in gevaar zouden kunnen brengen, stonden we al binnen een week na aankomst op de stoep van het kantoor van de nieuwe oppositieleidster Cory Aquino, waar onze gastheer nog even een bespreking met de verse weduwe had.

De contacten met de *University of the Philippines* verliepen in een geheimzinnige sfeer. Het onderzoeksgebied moest om veiligheidsredenen worden aangepast (niet te diep de jungle in want dat was het gebied van de *Nice Peoples Army* (NPA). Uiteindelijk heeft een van de jonge

onderzoekers toch nog enkele keren in de loop van een Kalasnikov moeten staren, maar die dingen doen alleen maar pijn wanneer ze pang zeggen. Idealistisch en gedreven -we waren ten slotte echte SGO-ers- gingen we op zoek naar de sociale en ruimtelijke dimensie van het onrecht. Ronduit schokkend waren onze ervaringen met:

Een professor van de UP, Randy David, in Manilla. Hij beschuldigde ons van intellectueel-imperialisme. "Jullie komen hier studeren, nemen alle kennis en bronnen moeiteloos mee. Je wordt ervoor betaald door jullie regering middels een studiebeurs. Vervolgens studeren jullie af met een prachtige scriptie (die bol staat van de kennis en info die je hier hebt opgedaan) en krijgen een vetbetaalde baan. En wat schieten wij ermee op? Niets! We zijn het zat om rijke studenten te begeleiden op weg naar hun vetbetaalde baan".

Daar werden we even stil van. Deze theorie stond niet in onze studieboeken of readers vermeld, maar daarom was het niet minder waar... Saillant detail, dat ene Fon van Oosterhout zich (nog) niet had gehouden aan zijn afspraak met die ene professor. Hij zou zijn product, verkregen middels de verderfelijke imperialistische werkwijze, ten goede laten komen aan de periferie. Van puur schuldgevoel ben ik bijna drie jaar actief geweest bij de Filippijnengroep Brabant: vastenacties begeleiden, preken in (volle!) kerken, werkgroepen begeleiden in echte pastorieën met een heuse ouderwetse pastoorsmeid (compleet met grijze piekharen in een streng knotje met een rits schuifspeldjes) in dorpjes zo ver van de snelweg, dat ik me afvroeg of God wel ooit van hun bestaan had gehoord. Dat alles moest ook nog overtuigd worden van het gelijk van de NPA en dat communisme heel begrijpelijk en soms ook rechtvaardig was voor de arme bevolking. Heerlijk was het, alleen al om die kritische professor nog eens te kunnen vertellen dat niet alle Nederlanders intellectuele imperialisten zijn.

Marcel's ervaringen als TV- en film *personality*: reclame voor sigaretten maken met bloedmooie (Amerikaanse) meiden nog voordat hij één zinnige onderzoeksvraag op papier had staan; laat staan dat hij al iets had uitgevoerd, bah! En dan even gauw voor twee dagen 'werk' een gemiddeld Filippijns jaarsalaris in zijn zak steken.

En ik maar hopen, dat zijn gematste militaire vliegtuig zou worden neergeschoten door opstandige rebellen. (Hetgeen uiteindelijk toch enigszins werkelijkheid werd in de vorm van een enerverende noodlanding die de Hercules op Cebu moest uitvoeren).

Eindelijk kwamen we terecht in een *dormitory* aan de voet van de Mayon vulkaan, die gelukkig wachtte met uitbarsten totdat wij het onderzoeksdorp

op zijn hellingen netjes in kaart hadden gebracht, en wij veilig en wel weer thuis in Nederland zaten. De uitbarsting maakte onze scriptie meteen een historisch-geografisch document. De *dormitory* was gefinancierd door een belasting die aan de kokosboertjes was opgelegd op elke verkochte kokosnoot. Het complex was bedoeld om de kinderen van de kokosboertjes in de gelegenheid te stellen om te studeren en zodoende later de inkomenspositie van de familie te kunnen verbeteren. Klinkt prima, maar de realiteit: vele goed betalende middenklasse studentjes en slechts één arme kokosboerenzoon, die voor zijn aanwezigheid moest betalen door als lijfeigene voor het wel en wee van de rijkere studentjes (inclusief de mannelijke intellectuele imperialisten) op te treden. (Ik had zelf mijn eigen vrouwelijke slaafjes). We kochten onze schuldgevoelens af, door hem op zijn verjaardag (Eerste Kerstdag) een paar echte (spotgoedkope) NIKE-sokken en een Hanes-shirt te geven.

Het beroemde kerstliedje "Jezus, Marian wat doen we hier raar..." in plaats van het meer gebruikelijke "Lieflijk kindje met goud in het haar...", onnavolgbaar gezongen tijdens de vele kerstvieringen. Een en ander na een levendige discussie over de afwijkende protestantse- en katholieke versies van dit overigens verder welbekende deuntje.

De bloedstollende busrit van Baguio naar Segada (naar later bleek uit het boekje *South-East Asia on a shoestring* een van de meest bloedstollende busdiensten ter wereld), waar een woest uitziende buschauffeur ons met een oeroude rammelbus over onverharde bergweggetjes voerde, waar aan één kant een afgrond van 2000 meter diep gaapte, waar je beneden in de minuscule rijstveldjes, microscopische boertjes en speldeknop-grote karbouwtes om de her en der uit de rijstveldjes stekende autobussen en *jeepneys* heen kon zien ploegen.

Dit en nog veel meer (wacht op onze volgende bestseller) is hier vastgelegd door de eerste groep Filippijnengangers: Marian Burggraaff, André Stelder, en in geest bij ons, onze infiltrant in de boze wereld der Multinationals, Marcel Trienen.

Pilgebruik bij Egyptische kippen

Vera Haalman-Valkenberg, afgestudeerd in 1989

In 1987, op SGO-excursie in Egypte (onder leiding van Bart Peperkamp en Frans Schuurman) was mijn opdracht in Cairo onderzoek te doen naar de gezondheidszorg voor (zwangere) vrouwen en kinderen.

Na stug doordouwen (de brutalen hebben de halve wereld, zou Jan Kleinpenning zeggen) belandde ik uiteindelijk bij de Amerikaanse *Chief of Party* van het Egyptisch-Amerikaanse *Urban Health Delivery System Project*. Deze gynaecoloog had -behalve zakelijke informatie- nog een paar andere verhalen over wat er zoal in zijn klinieken voorviel. Het mooiste vond ik wel het volgende.

Toen het project in 1980 startte begon men onder andere uitgebreide voorlichting te geven over het gebruik van de anticonceptie-pil. Omdat de meeste vrouwen nogal nonchalant waren met het innemen werden zwaardere pillen verstrekt dan die, die tegenwoordig in de Westerse wereld gebruikt worden. Enfin, succes bleef niet uit. Nog geen jaar later liep het storm. Iedereen kwam regelmatig verpakkingen pillen halen. Maar helaas, er werden desondanks nog veel te veel vrouwen zwanger en die bleven stug terugkomen voor de pil. De Amerikaanse gynaecologen vonden het maar vreemd en bleven geduldig uitleggen hoe de pil gebruikt moest worden en de Egyptische vrouwen bleven even geduldig en vriendelijk knikken. Uiteindelijk bleek het verhaal de ronde gedaan te hebben dat je van de pil dik werd. Dus voerden de vrouwen de pillen aan hun kippen. Dan waren die mooi dik als ze geslacht werden.

Verliefd in Ghana

Jackie van de Walle, afgestudeerd in 1993

Dit verhaal verscheen eerder in de rubriek 'Liefde in het veld' van *In Ontwikkeling*, juni 1994

Tijdens de voorbereidingen voor mijn stage in Ghana heb ik mij eigenlijk alleen maar bezig gehouden met de theoretische kant van het onderzoek. Een beetje naïef misschien, maar ik heb mij van te voren niet voldoende gerealiseerd dat ik een half jaar weg zou zijn en daar net zo goed een sociaal leven zou hebben als hier. Ik dacht van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat onderzoek te gaan doen. Met de mogelijkheid dat ik verliefd zou worden had ik geen rekening gehouden. Toch is dat gebeurd.

Toen ik begon met het schrijven van dit artikel had ik geen idee wat ik precies zou gaan vertellen over deze verliefdheid. Zoals al eens eerder door iemand in deze rubriek is geschreven, zo iets is een zeer persoonlijke ervaring en bepaalde details gaan niemand iets aan, behalve mijzelf vanzelfsprekend. Hoe krijg je structuur in een verhaal dat gaat over zo'n moeilijk onder woorden te brengen onderwerp als verliefdheid? Ik heb op een gegeven moment besloten om in dit artikel antwoorden te geven op de vragen die mij gesteld werden toen ik weer terug was in Nederland. Sommige van die vragen waren onbeschaamd en vervelend. Daar ben ik toen niet op ingegaan en zal dat nu dus ook niet doen.

In eerste instantie had ik ook bedenkingen over het schrijven van dit artikel. Wat is er eigenlijk interessant aan het lezen over een verliefdheid, die deze keer toevallig in Ghana plaatsvond? Ik heb ook geen echte raadgevingen, wie ben ik tenslotte. Dan zou ik die moeten baseren op mijn eigen verliefdheid in Ghana, maar elke situatie is per slot van rekening weer anders. Ik heb besloten er wel over te schrijven omdat de mogelijkheid er altijd inzit om daar verliefd te worden. En daar is niets vreemds aan. Nu de vragen dus.

Hoe hebben jullie elkaar ontmoet?

In de periode september 1991 tot en met maart 1992 ben ik op stage geweest in Ghana. Samen met Thea Bongertman heb ik onderzoek gedaan naar de sociaal-economische positie van de zelfstandige cacao-boerin. Over de inhoud van dit onderzoek, ondanks het feit dat dat ook best interessant is, gaat dit artikel dus niet.

Na eerst vier weken in de hoofdstad van Ghana, Accra, te hebben doorgebracht, was de tijd rijp om ons onderzoeksgebied in te trekken. Om het ons zelf extra moeilijk te maken hadden Thea en ik besloten om op de dag

van dat vertrek op te houden met roken. Thea's wil om een niet-roker te worden bleek al snel sterker dan die van mij. Diezelfde avond al was ik zo chagrijnig en snakte ik alweer zo naar een sigaret dat ik er eentje bietste van één van de weinige Nederlanders die ik in Ghana ben tegen gekomen (een vreselijk mens trouwens, maar mijn verslaving was sterker dan mijn principes). Thea hield wel vol en om haar te steunen hadden wij afgesproken dat ik alleen buiten zou toegeven aan mijn rookverslaving, iets wat zeer vreemde blikken opleverde trouwens. Het is namelijk *not done* om in Ghana als vrouw in het openbaar te roken, alleen een bepaald soort vrouwen doen dat...

Na een nogal intensieve, vermoeiende maar ook schitterende en humorvolle reis van drie dagen per bus, trein, taxi en benenwagen (achteraf bleek dat de afstand van het onderzoeksgebied naar de hoofdstad, via een andere route, in slechts één dag te doen was) zijn wij eindelijk in Sefwi Dwenase aangekomen. Sefwi Dwenase was het dorp van waaruit wij onze onderzoeksstrategie zouden gaan bepalen. In dit dorp was namelijk een soort *guesthouse*, omdat het regionale hoofdkantoor van de Cocobod, de staatsopkooporganisatie voor cacao, hier was gevestigd. Verder leek er op het eerste gezicht niets te beleven en ik voorzag al een periode van alleen maar onderzoek doen, met weinig vertier. Ik had de situatie gelukkig verkeerd ingeschat, zoals later zou blijken.

Op de avond van aankomst zat ik op een veranda water te koken op een kerosinebrander, die wij de hele weg vanuit Accra hadden meegezeuld. Tijdens het wachten rookte ik een sigaret. Ik moest toen nog wennen aan de nieuwe geluiden en vreemdsoortige beesten die bij de bush horen en ik was blij met de afleiding in de vorm van Larry die toevallig, dacht ik, over de veranda liep. Hij had namelijk al gehoord dat er twee *obroni's* (witten) in het dorp waren (zulk nieuws verspreidt zich snel in een klein dorp als Dwenase), die geïnteresseerd waren in de cacaoproductie. Voor zijn werk, hij is *crop forecaster* voor cacao, maakte hij elke maand een trektocht van twee weken langs een honderdtal cacaoboerderijen in verschillende regio's. Genoeg aanknopingspunten dus. Bovendien spraken zijn fraaie, grappige anekdotes over Ghana, en zijn uiterlijk, mij wel aan. Na een uurtje bleek al wel dat wij nog lang niet uitgepraat waren. Larry wist dit handig op te lossen door ons voor de volgende avond uit te nodigen voor een etentje in een restaurant in de bergen. Wat dat restaurant daar deed, in *the middle of nowhere*, is mij tot op heden niet duidelijk, maar ik was wel erg blij met de uitnodiging. Ook Thea zag de afleiding wel zitten. Alleen, op een *date* in de *bush* had ik niet gerekend. Mijn kleren waren vies of lagen in Accra. Dus maar flink met de mascara, voor het eerst sinds aankomst in Ghana, in de weer. De volgende avond klopte er heel officieel één van de talloze jongetjes die altijd bij *guesthouses* en hotels rondhangen op de deur, met

de mededeling dat de *cocoa mister* beneden op ons stond te wachten. Wij naar beneden, waar Larry èn chauffeur (nota bene!) met een dikke Pajero al klaarstonden.

Eén en al ongekennde luxe. Het eten was heerlijk, de conversatie sprankelend en de omgeving schitterend. Kortom, op het moment dat ik in deze superlatieven begon te denken en het eten nauwelijks naar binnen kreeg, ook al was het lekker, had ik de symptomen moeten herkennen. Er kwam een verliefdheid op zetten. *What to do, what to do?* Eerst maar een nieuwe afspraak gemaakt in Kumasi, de dichtstbijzijnde grote stad, waar Thea en ik dat weekeinde toch naar toe moesten om, onder meer, geld te wisselen. Larry's tocht zou hem dat weekeinde ook naar Kumasi brengen. Ondanks een vrij vage afspraak vonden we elkaar weer in Kumasi. Na twee avonden swingend te hebben doorgebracht, een nogal opwindende bezigheid daar, werden onze wegen weer gescheiden.

Accra, een paar weken later. Weken die ik had doorgebracht met denken aan Larry, en Thea haar hoofd gek zeurend over Larry. Ondertussen probeerde ik mijn gedachten op het gestaag vorderend onderzoek te concentreren, maar daar zou dit verhaal niet over gaan. Na een zeer vermoeiende, maar wederom schitterende reis werden wij in Accra met open armen ontvangen in 'ons' hotel. Het leek wel of we thuis kwamen, echt een geweldige ontvangst. Snel 'echt' gedouched, heerlijk na alleen maar die *bucket showers* van de weken daarvoor. Daarna de stad in, naar het postkantoor, waar na onze afwezigheid van een aantal weken echt stapels post voor ons lagen. De postjuffrouw leek er al net zo blij mee te zijn als wij. Onder het genot van een echte *bubbra* (tappilsje) waren wij uren aan het lezen. Zoveel post, zoveel belangstelling van mensen waar ik het helemaal niet van verwacht had. Dat gaf mij genoeg zelfvertrouwen om Larry te bellen. Het bleek echter al snel dat dat gemakkelijker gezegd dan gedaan was. Op het postkantoor stonden in een hoek een tiental telefoons en het was er een drukte en geschreeuw van belang. Met veel moeite kon ik een telefoon bemachtigen. Weggedrukt in een hoekje, met de hoorn tegen mijn ene oor gedrukt en met een vinger in mijn andere oor, lukte het mij op een gegeven moment om contact te leggen met het bedrijf waar Larry werkt. Na talloze doorverbindingen hoorde ik eindelijk Larry's stem in de verte. De buiteling die mijn buik op dat moment maakte vertelde mij wat ik al die weken al stiekem gevoeld had: ik was serieus verliefd. Larry voelde gelukkig hetzelfde.

Wat deed je met die verliefdheid?

Eerlijk gezegd blijf ik dit een rare vraag vinden. Tja, wat doe je met een verliefdheid? Over het algemeen, als het wederzijds blijkt te zijn, geef ik

er aan toe. Zo ook deze keer. Ook al moet ik er bij vermelden dat ik er deze keer van te voren wel meer over nagedacht heb. Larry en ik hebben elkaar tijdens de rest van mijn verblijf in Ghana regelmatig gezien. Wij hadden natuurlijk het geluk dat Larry voor zijn werk regelmatig in ons onderzoeksgebied moest zijn. Ook zijn Thea en ik een keer mee geweest op één van Larry's trektochten langs de cacaoboerderijen. Interessant voor ons onderzoek natuurlijk, maar ook erg gezellig. Het was natuurlijk ook erg prettig dat Thea en Larry goed met elkaar op konden schieten.

Had je last van cultuurverschillen?

Ik heb ook met deze vraag altijd wat moeite gehad. Er waren ongetwijfeld, en gelukkig, verschillen, maar ik weet over het algemeen niet of die verschillen terug te voeren zijn op onze verschillende culturele achtergronden. Wel hadden we vrij vaak woordenwisselingen. Die gingen meestal over onze verschillende interpretaties van het begrip tijd. Aan een zekere marge rond een afgesproken tijd was ik al wel gewend geraakt, maar met het consequent een aantal uren te laat komen had ik wel wat moeite. Als ik daar dan weer eens wat van zei werden Larry's ogen stevast groot van onbegrip. Hij was er nu toch, wat was mijn probleem eigenlijk? Op een gegeven moment zijn wij maar opgehouden met het afspreken van een vaste tijd. Zo waren er vast wel meer verschillen, maar ik heb er niet echt last van gehad.

Hoe was het afscheid?

Ik wilde geen afscheid op het vliegveld nemen. Ik haat afscheid nemen in het algemeen en afscheid nemen op vliegvelden in het bijzonder. Dus hebben we 's ochtends maar afscheid genomen. Ik had toen nog nooit afscheid genomen van iemand waarvan ik niet wist wanneer ik die persoon weer zou zien. Dat vond ik, eufemistisch uitgedrukt, geen prettige ervaring. Gelukkig is Larry, koppig als altijd, en tegen mijn uitdrukkelijke wens in, die avond toch naar Katoka *Airport* gekomen om echt afscheid te nemen. Gelukkig, omdat wij al een flink eind op weg waren om onze laatste *cedi's* (Ghanese munt) om te zetten in bier. Ik was net met mijn zus (die de laatste maand ook in Ghana was geweest) en met een andere studiegenoot (die in dezelfde periode ook onderzoek in Ghana had gedaan) *it's the same old song* aan het zingen, begeleid door Daddy Sunshine (een Zambiaanse zanger), toen Larry er aan kwam. We hebben dus, dankzij de alcohol en dankzij Daddy Sunshine, toch lachend afscheid van elkaar kunnen nemen.

Waarom hebben jullie er niet voor gekozen om samen verder te gaan?

Helaas was Larry een van de weinige Ghanezen die ik ben tegengekomen, die niet naar het ‘geweldige’ Westen wilde. Hij was al eens een aantal jaren in Engeland geweest en dat was hem niet zo goed bevallen. Hij heeft toen, na die periode, bewust voor Ghana gekozen. Een keuze die ik goed begreep.

Ik naar Ghana? Dat zag, en zie ik nu nog steeds, wel zitten. Alleen zou ik daar wel een baan moeten hebben. Bovendien moest ik op dat moment terug naar Nederland om af te studeren, etcetera, etcetera. Kortom een berg praktische redenen waar wij best een oplossing voor hadden kunnen vinden. Misschien was de stap toch te groot. Misschien was wat wij hadden wel een uit de klauwen gelopen veldwerk liefde. En misschien zien wij elkaar nog wel eens terug. *Who knows, God maybe?* om maar met één van de talloze Ghanese spreuken af te sluiten.

Ik verveel me de blubber

Sigrid Ettema, afgestudeerd in 1996

Zogoré, Burkina Faso, 10 maart 1995

Afijn, Zogoré. Ik zit hier lekker in een luie stoel (de eerste die ik sinds Ouagadougou tot mijn beschikking heb gehad) uit te kijken op de moskee (wat net zo goed een graanschuur zou kunnen zijn) terwijl de wind door de bladeren en mijn blaadje ruist en de kuikens om mijn tenen scharrelen. Rustiek hè!

Zogoré, 27 maart 1995

Als ik mijn brieven nog eens overlees lijkt het wel of ik alleen maar bezig ben met een evenwicht zoeken tussen 'nog zoveel te doen' en 'verveel me de blubber' en dat is ook zo. Ik hou me met mijn onderzoek op de been. 't Is heel leuk om in een dorp te leven, maar verveling is volksziekte nummer één en ook blanken krijgen daarmee te maken. In het begin is het vermakelijk dat Sidiki de hele dag met zijn radio zit te spelen. Nu erger ik me suf als om zes uur 's ochtends dat ding weer aangaat. Hij (de radio) knarst en ik kan er niks van verstaan. 't Is ofwel de ontvangst die slecht is, ofwel iemand die erdoor heen zit te kletsen. Die leuke kippen beginnen me nu ook voor te komen als haarden van bacteriën en vervelende wekkers. Heftig wakker worden als er een kip over je hoofd loopt. Heb ik al verteld dat ik geprobeerd heb te sporten? Met vier honden achter me aan werd dat dus vijftig meter sprint! Geen succes dus. Sorry voor het gebrek aan sappige verhalen, maar er gebeurt hier nu eenmaal weinig!

Zambiaanse mannen en Zambiaanse verkiezingen

Natasja van't Hoff, wil afstuderen in december 1996

Masaiti, 24 februari 1996

Een hardnekkig probleem is mijn populariteit bij de mannen (een geheel nieuw fenomeen voor mij!). Ik heb al vier huwelijksaanzoeken gehad! Eén man heeft tien koeien geboden...

Ik heb me al regelmatig vergist in de bedoelingen van mannen in het *guesthouse* en in cafés. Blijkbaar denken ze dat je geen gesprek over van alles kunt hebben en wat te drinken met z'n tweeën, zonder dat je de bedoeling hebt om in bed te duiken. Sommigen waren erg hardnekkig en bleven zeggen dat ze een "te vertrouwen vriend" waren, terwijl ze duidelijk wat anders dachten. (...) Nu begrijp ik waarom vrouwen in films met hun glazen drank beginnen te gooien.

Kafubu, 12 maart 1996

Toevallig werden er net verkiezingen gehouden in Ndola *Rural District* omdat de parlementariër die deze regio vertegenwoordigde overleden is. De MMD (*Movement for Multipartism and Democracy*, de liberale partij) gebruikt het *guesthouse* als basis zodat ik alles van zeer nabij heb kunnen volgen. Het was zelfs zo dat ze me in hun campagne trachtten te betrekken. Ik werd uitgenodigd om de verkiezingskaravaan (twee auto's) te vergezellen naar Masaiti boma en daar werd me een stoel (op het podium, dus) aangeboden. Als een blanke zich aan de kant van de MMD schaart, moet het wel goed zijn! Ik ben maar gewoon met vrienden gaan liften en heb op de grond gezeten om me net als iedereen te vergapen aan de lichtshow en de disco. Terug: donker, geen lift en uitgerekend nu een tropisch regenbuitje, waardoor Margareth een schoen verloor in de modder. Toen de MMD-kandidaat in zijn dikke, met airconditioning uitgeruste jeep naast ons stopte, heb ik mijn trots en onpartijdigheid ingeslikt (er waren verder toch geen getuigen) en hebben we zijn lift gretig aangenomen. Dezelfde kandidaat zit trouwens ook achter mij aan: hij heeft me al aangeboden te komen logeren op zijn *farm* en hem te vergezellen op een reis naar Zuid-Afrika. Ik ben wel meegegaan om wat te drinken waarbij hij niet echt uitblonk in interessante conversatie en ongrijpbare toenaderingspogingen deed. Ik moest echter wel een beetje beleefd tegen hem blijven aangezien hij ook mijn maaltijden betaalde, mooi meegenomen toch!

Uiteindelijk heeft de MMD gewonnen van de UNIP, maar volgens mij was er geen sprake van een echte victorie (wel was er gratis bier in het *guesthouse*): maar 10% van de geregistreerde stemmers heeft daadwerkelijk een stem uitgebracht en het verschil bedroeg dan ook maar iets van honderd stemmen.

De laatste der Mohikanen

Roland Thonen, de allerlaatste student SGO, wil afstuderen in april 1997

In het vierde jaar van mijn studie aardrijkskunde-geschiedenis aan de lerarenopleiding deed zich de vraag voor: 'Wat daarna te gaan doen?' Tijdens deze studie maakte ik voor het eerst pas echt kennis met de problematiek van Derde Wereldlanden in de daar door Billy Gunterman gegeven cursussen. Tijdens de cursussen was de naam van professor Kleinpenning al opgedoken. Tijdens één van deze cursussen was gebruik gemaakt van een boek van zijn hand. Het betrof hier zijn boek met betrekking tot milieuproblemen in de Derde Wereld. Ik raakte meer en meer geboeid door de problematiek, en besloot er meer over te gaan lezen. Bij de boeken die ik over het onderwerp las, dook zijn naam al snel weer op, ditmaal als auteur van het boek *Profiel van de Derde Wereld*.

In de loop van hetzelfde jaar deed zich de mogelijkheid voor om een stage van enkele maanden te gaan lopen in het educatief toerisme van Turkije. Ik greep deze kans met beide handen aan. Hoewel ik al vaker in het Midden-Oosten had gereisd, was dit voor mij het eerste langdurige verblijf in een ontwikkelingsland. Voor vertrek naar Turkije schreef ik me in voor de studierichting Sociale Geografie van de Ontwikkelingsgebieden. Na een verblijf van vier maanden moest ik terugkeren naar Nederland. Het in te halen methodologieprogramma uit het eerste leerjaar ging van start. Saaie kost, maar gelukkig waren er meer buitenlandse stages in het vooruitzicht. Tevens rondde ik datzelfde jaar de lerarenopleiding af.

Een jaar later begon ik pas echt aan m'n nieuwe studie Sociale Geografie van de Ontwikkelingsgebieden. In eerste instantie zouden nog twee medestudenten van de lerarenopleiding dezelfde studie gaan volgen, maar nog voor de colleges van start gingen haakten beiden af. Hierdoor ontstond een wel heel uitzonderlijke situatie, ik was de laatste en tevens enige nieuwe binnenkomer. Aan mij de rode lantaarn.

Ik meldde mij bij professor Kleinpenning met de vraag hoe de studie in te richten. Na drie jaar leerde ik de auteur van de verschillende boeken in levende lijve kennen. De naam Kleinpenning had voor mij een gezicht gekregen. Hij stelde min of meer privé-lessen voor, een hele luxe in deze tijden van bezuinigingen in het hoger onderwijs. Aangezien ik de enige student was kon ik zelf bepalen wanneer bepaalde cursussen te volgen. Cursussen werden op afspraak door de diverse docenten op hun kamers, onder het genot van een kop koffie en een sigaret gegeven. Wel betekende het dat de te lezen teksten goed moesten worden voorbereid, aangezien het ook na een avondje stappen onmogelijk was de volgende morgen tijdens

‘college’ op medestudenten te steunen. Stilletjes achteraan gaan zitten was er ook niet bij, ik zat altijd op de eerste rang. Desondanks heb ik het ontbreken van medestudenten niet echt als een gemis ervaren. De sfeer was gemoedelijk, en de docenten hadden altijd wel even tijd voor een babbeltje. Gelukkig zijn bij SGO studenten geen nummers geworden.

Aan het eind van het jaar ging ik met studenten van het Derde Wereld Centrum op studiereis naar India. Tijdens deze reis werd ik eigenlijk pas voor het eerst echt geconfronteerd met armoede op grote schaal. Met name de stedelijke problematiek in de krottenwijken van Delhi en Hyderabad kwamen aan het licht. Naast de cursussen van SGO ging ik ook nogal wat bijvakken volgen bij het Derde Wereld Centrum. Tijdens twee van deze cursussen werd mij duidelijk dat alle na de Tweede Wereldoorlog gevolgde ontwikkelingsstrategieën hadden gefaald. Ik was dan ook op zoek naar mogelijke alternatieve strategieën. Via een literatuurlijst maakte ik kennis met enkele van deze alternatieven, allen betrekking hebbend op economische en politieke decentralisatie. Ik raakte meer en meer geïnteresseerd, maar wilde wel eens zien hoe zoiets in de praktijk uitpakt. De keuze van m’n onderzoek moet in het kader van deze persoonlijke zoektocht worden gezien. Ik besloot in India onderzoek te doen naar de hedendaagse relevantie van het Gandhiaanse ontwikkelingsdenken.

Juni 1995 was het dan zover. Twee dagen voor vertrek naar India trof ik professor Kleinpenning nog, en hij waarschuwde me voor de hittegolf die al enkele weken in India heerste, en die al vele doden had geëist. Bij aankomst in India was de hittegolf inderdaad nog niet ten einde, 48 graden Celsius in de schaduw. In Nederland was het bij vertrek zo’n 18 graden geweest, een verschil van 30 graden dus. Na een week was ik al zeven kilo lichter, aangezien ik bij die hitte geen hap door de keel kreeg. Het hotelletje waar ik verbleef beschikte helaas niet over airconditioning.

Na een week Delhi reisde ik af naar Wardha om te kijken in hoeverre ik onderzoek kon doen binnen één van de Gandhiaanse instituties aldaar. Ik had rond april een brief geschreven naar iemand die, naar ik meende, werkzaam was binnen één van deze instituties. Dit bleek niet meer het geval te zijn. Ik moest dus eerst een organisatie zien te vinden die mij onderzoek wilde laten doen. Deze zoektocht bracht mij langs diverse Gandhiaanse organisaties in het Wardha district van Maharashtra, maar uiteindelijk ook naar Hyderabad, Orissa en Goa.

Deze zoektocht werd onderbroken door de inmiddels ingetreden moesson. Deze bracht wel de nodige verkoeling, maar maakte het reizen op het Indiase platteland zo goed als onmogelijk. Ik besloot eerst m’n voorgenomen reis naar China te gaan maken, in plaats van aan het eind van m’n onderzoek. Na drie maanden keerde ik middels barre bustochten door

de Taklimakan-woestijn en over het Karakoram-gebergte via Pakistan terug in India.

Eenmaal terug in India zette ik de zoektocht naar een bereidwillige organisatie voort. Tijdens deze tocht deed ik een schat aan informatie op. Ik had het geluk enkele zeer goed geïnformeerde mensen te treffen die al jaren de diverse NGOs van binnenuit kenden. Het bleek lang niet altijd koek en ei te zijn. Veel informatie met betrekking tot corruptie, dubbele boekhoudingen, vriendjespolitiek bij verdeling van projecten, gelden die terugvloeiden naar de partijkassen, en zelfs projecten die alleen op papier bestonden, kwamen mij ter ore. Ook bleek al snel dat bijna iedereen plannen heeft een eigen institutie te gaan runnen. Misschien niet zo vreemd in een land waar ook binnen ontwikkelingsorganisaties vaak met strakke hand door de president wordt geregeerd. Natuurlijk was het niet allemaal bar en boos, ik bezocht ook organisaties waarvoor dit alles niet gold, en deed op m'n tocht vele vrienden op.

Uiteindelijk kwam ik weer terug bij mijn beginpunt in Wardha, en koos voor ASSEFA om er m'n onderzoek te doen. De deelstaat-coördinator was wel geïnteresseerd in een onderzoek. De project-coördinator was een stuk minder verheugd over het feit dat een vreemdeling naar hun doen en laten kwam vissen. Na een 'toeristische rondleiding' in één van de dorpen, had ik het volgens hem wel gezien.

Tijdens het onderzoek had ik diverse tegenslagen te verwerken. Met name het vinden van een tolk, die bereid was voor langere tijd in een echt afgelegen dorp zonder enige voorzieningen te verblijven, bleek bijna een onmogelijkheid. De eerste tolk vertrok al na twee dagen, de tweede en derde kwamen helemaal niet opdagen. Ik verbleef in deze tijd in de Sewagram-*ashram*. Uiteindelijk vond ik een tolk die bereid was voor maximaal zes weken in het dorp te verblijven. Ik heb het die zes weken enorm naar m'n zin gehad. Ik vond het een fantastische ervaring de hele dag een tolk tot m'n beschikking te hebben, en dus met de mensen te kunnen praten. Ik verbleef meestal zo'n zes tot zeven dagen in het dorp, om dan weer voor twee of drie dagen naar de Sewagram-*ashram* te gaan. Waar ik altijd met open armen werd ontvangen, en waar ik inmiddels diverse vrienden had. Tijdens m'n verblijf in het dorp maakte ik het Indiase *Holi*-feest mee. Tijdens dit feest gooien de mensen de hele dag met verf naar elkaar. 's Morgens rond acht uur stond het hele dorp aan m'n deur met muziek en bloemenkransen. Het feest kon beginnen! Ik beschikte over drie emmers verf en een spuitbusje. In optocht gingen we het hele dorp rond om met verf te gaan spuiten! 's Avonds zag ik rood en groen van de verf. Na vele emmers water bij de put over me heen te hebben gegooid en het gebruik van Indiase zeep en een nagelborstel, was het ergste er af. Ook maakte ik een huwelijksaankondiging, de opening van een pas afgebouwd

huis, en een dans- en theatervoorstelling van de dorpelingen mee in een naburig dorp.

Na zes weken in het dorp te hebben verbleven kwam het afscheid. Een paar dorpelingen hadden voor mij kip klaargemaakt, met organen en al gekookt in een soep van rode pepers, die ik gezamenlijk met hen at. Twee dagen later deed de projectleiding het nog eens dunnetjes over, ditmaal zonder de vele pepers. Een week later zei ik de mensen van de *ashram*, waar ik bij elkaar zo'n drie en een halve maand had doorgebracht, vaarwel. Na een kort bezoek aan het hoofdkantoor van ASSEFA in Madras nam ik afscheid van India, en vertrok naar Nederland, inmiddels vele Indiase vrienden rijker.

Ik kan terugkijken op een fantastische tijd in India, en dat zelfde geldt voor SGO in z'n geheel! Wat een gemis dat studenten met belangstelling voor ontwikkelingslanden de mogelijkheid om Sociale Geografie van de Ontwikkelingsgebieden te gaan studeren, niet meer geboden wordt!

Het beste uit *In Ontwikkeling*, dertien nummers van ons vak-groepsblad

De positieve kant van de cultuurschok, maart 1992
Sandra van der Berg, afgestudeerd in 1992

Van een cultuurschok worden vaak alleen de negatieve gevolgen aangegeven. Het woord 'schok' benadrukt die negatieve dimensie van het leren kennen van, van de confrontatie met een andere cultuur. Toch is er ook duidelijk een positieve kant. Juist door de confrontatie met een andere cultuur word je je bewust van de dingen die in je eigen cultuur zo vanzelfsprekend zijn dat je er niet eens meer over nadenkt dat het ook wel eens anders zou kunnen. Daarom denk ik dat de kans om een tijd in een land te leven met een hele andere cultuur een unieke kans is om te leren over je eigen cultuur, over de normen en waarden die hier in het dagelijks leven gelden en de waarde die je daar zelf aan hecht. Ik denk dat het ervaren van de cultuurschok ook van invloed is op de manier waarop je als SGO-er vorm gaat geven aan je toekomst. Ik ben heel duidelijk geconfronteerd met de vraag: Wil ik ervoor kiezen om voor lange tijd te werken in zo'n heel andere cultuur? En op welke manier sla ik dan de brug tussen de twee culturen waar ik mij dan steeds tussen beweeg? Voor een half jaar is leven in een andere cultuur goed uit te houden: je leert steeds nieuwe dingen kennen, je probeert van alles uit en je leert denk ik ook enigszins de grenzen van je mogelijkheden tot aanpassing kennen. Voor mij was dit leren over een andere cultuur, en daarmee juist ook over mezelf en mijn eigen cultuur een van de boeiendste aspecten van mijn stage.

Participeren in het vakgroep-bestuur, de moeite waard!?, december 1992

Interview van Petra Middag, redactielid van *In Ontwikkeling*, afgestudeerd bij het Derde Wereld Centrum, met Jeanet Vrielink, student-lid van het vakgroep-bestuur, afgestudeerd in 1995

Dus jullie zitten in een minderheidspositie?

Aangezien het bijna nooit voorkomt dat er gestemd wordt, zie ik het niet echt als een probleem. Ik denk ook niet dat je het zo moet zien. In principe zouden er eigenlijk maar twee studenten in hoeven te zitten, want er zijn maar twee plaatsen met stemrecht, en die andere drie plaatsen worden bezet

door mensen die het gewoon leuk vinden om in de vakgroep te zitten, om mee te denken en praten over zaken binnen de vakgroep. Als er zaken besproken worden hebben we alle vijf evenveel inbreng en wordt er ook naar onze mening geluisterd. Of er altijd wat mee gedaan wordt hangt er van af of de plannen realiseerbaar zijn. Maar dat geldt ook voor de docenten, zij kunnen ook ideeën en suggesties hebben waar anderen minder enthousiast over zijn. Dan gaat het ook niet door. We hebben op vergaderingen allemaal evenveel inbreng, alleen als het op stemmen aankomt, zitten we in 'de minderheid', maar ik geloof dat er in de laatste vijf jaar niet meer gestemd is in onze vakgroepvergadering, moet je dan als studenten om meer stemrecht vragen? Ik zie het zelf niet als zo'n probleem, dus ik denk het niet.

Een dagje in de stad, juni 1993

Harry van der Grinten, voorlichter ontwikkelingsproblematiek Zuid-Oost Azië van juni 1992 tot december 1994

In februari was Flotilda Zapanta even op bezoek in Nederland. Filippijnse, moeder van drie zoons en directrice van TOMANA: een volksorganisatie van stedelijke armen. TOMANA staat voor de wijken TOnido, MAlabon en NAvotas die in Metro Manila liggen. Ondertussen zijn ook mensen uit andere wijken aangesloten. Flotilda, zelf geen stedelijke arme, probeert de zelforganisatie van deze mensen te steunen.

Flotilda laat me een folder zien van haar organisatie: "Kijk, om onze uitgangspunten op papier te krijgen heeft vier maanden discussiëren gekost. Ik kan zo'n folder wel even in mijn eentje schrijven maar dan wordt het door niemand gedragen. Dat heeft geen zin. Iedereen moet snappen wat er staat en er ook achter staan". Het eerste uitgangspunt is dat de belangen van de stedelijke armen gediend moeten worden. TOMANA kiest hierbij voor de opzet van sociaal-economische projecten. Concreet betekent dit de opzet van krediet-coöperaties, een consumenten-coöperatie, maar ook gezondheidszorg en dagopvang voor kinderen. Op de Universiteit in Nijmegen zitten we even naar een video over *Smoky Mountain* te kijken. Voor mij haast onbegrijpelijk dat mensen, wonend bovenop een berg afval van honderd meter hoog, kunnen overleven. Flotilda: "*Smoky Mountain* is echt *business*. Tijdens de dictatuur was een van de generaals van Marcos de baas over deze berg. Hij verdiende er goed aan". Als de EO-verslaggever op de video een van de bewoners van de afvalhoop vraagt of zij gelukkig is, wendt Flotilda zich af: "Wat een stomme vraag. De economische situatie van deze mensen moet echt verbeteren willen ze een

kwalitatief beter bestaan krijgen. Daarom moeten de mensen zich organiseren en macht krijgen over hun eigen leven; ze moeten geld kunnen verdienen". Er zijn ook organisaties die zich op het sociaal-politieke terrein begeven. Dat betekent lobbywerk. Flotilda vindt dit werk te frustrerend: "Gaan zitten praten met politici terwijl buiten op straat de problemen alleen maar toenemen". Daarom vindt ze het concrete werk van TOMANA prettiger: "We proberen projecten op te zetten zodat mensen zelf inkomsten kunnen verwerven. Zo is er een project om varkens te fokken. Die beesten eten allerlei resten op en leveren goed vlees". TOMANA probeert de initiatieven in de vorm van coöperaties te gieten. De projecten zijn van de mensen gezamenlijk. Dat moet zo blijven, ook op de langere termijn.

We zijn ondertussen naar het centrum van Nijmegen gegaan. Lopend door de benedenstad kijken we naar het puikje van de sociale woningbouw. Het is duidelijk dat de tegenstelling arm-rijk in Nederland geheel andere dimensies heeft dan in de Filippijnen. Flotilda probeert grip op de Nederlandse verhoudingen te krijgen: "Hoeveel kost het huren van een huis of een kamer? Hoeveel krijgen mensen die in de bijstand zitten? Houden ze nog geld over als ze eten en kleding gekocht hebben?" De lijst met uitgangspunten in de folder van TOMANA is fors. Vaardigheden en kennis moeten vergroot worden, het milieu moet in acht genomen worden, de relatie tussen de mensen en hun organisatie moet versterkt worden, de politieke- en mensenrechten van de stedelijke armen moeten gesteund worden, er moet gekeken worden of de effecten van een project ook de vrouwen ten goede komen. Over dit laatste is Flotilda zeker serieus. We zitten in café Quiron's een kop koffie te drinken en wachten op iemand waar ze nog een afspraak mee heeft. Deze komt echter wat later dan gepland. Ze stuurt me naar huis: "Laat je vrouw niet wachten, het is belangrijk dat je goed voor elkaar zorgt. In de Filippijnen zorgen mannen vaak zo slecht voor hun vrouw. Eerst mooie praatjes, maar als ze dan getrouwd zijn mag de vrouw het zelf uitzoeken. Hier in Nederland kennen mensen elkaar al een tijd voordat ze met elkaar trouwen. Mannen zullen dan ook wel beter voor hun vrouw zorgen. Of niet?" Ik voel me betrappt als ik me realiseer dat ik een buitenlandse gast op dat moment belangrijker vind dan mijn eigen vrouw. Die verdomde ideologie. Het is zo verleidelijk, mooie sier naar buiten toe spelen. De man die altijd klaar staat voor anderen, en voor de zoveelste keer naar huis belt: "schat, het wordt wat later". TOMANA bestaat voor tweederde uit vrouwen. Ook in deze organisatie liggen dat soort gevaren om de hoek. Mannen die de beste plaatsen in willen nemen in de projecten. Het geld binnenslepen. *Hun* geld binnenslepen. Maar dat betekent ook dat tweederde van de leden niet profiteert van de projecten. Door kinderopvang kunnen vrouwen in ieder geval buitenshuis gaan werken en zelf geld verdienen. Ik loop naar buiten,

kijk nog even om en zie Flotilda rustig zitten. Vermoedelijk is ze blij even alleen te zijn en aan haar kinderen te kunnen denken. Ze mist ze.

How to become rich, december 1993

Steven de Kort, afgestudeerd in 1995

De dag na mijn aankomst werd ik rondgeleid door de stad zodat ik wist waar onder andere de markt en het postkantoor waren. De dag daarna kreeg ik van Dr. Carine Neijzen, de Nederlandse *Medical Superintendent*, een rondleiding over het ziekenhuisterrein waar ik een eigen huis tot mijn beschikking had. Ook werd ik al snel bij de tarwemolen geïntroduceerd als nieuwe medewerker. De eerste keer gebeurde dit echter op de volgende manier: "*This is Steven, a student from the Netherlands and he will tell us how to become rich*". Dit idee heb ik maar zo snel mogelijk uit de wereld geholpen.

Begravenis in Ghana, juni 1994

Thea Bongertman, afgestudeerd in 1993

8 december 1991

We hebben een uitnodiging gekregen voor de begrafenis van de vader van professor Kwame Arhin, onze begeleider in Ghana. Begravenissen worden door de Akans uitgesteld tot het weekend zodat er zo veel mogelijk mensen bij aanwezig kunnen zijn. Begravenissen in Ghana zijn complete feesten, we zijn dan ook erg blij met de uitnodiging. Begravenissen van *big shots* beginnen op vrijdag en strekken zich uit tot de daaropvolgende woensdag. Arhins vader was *chief* van Barakese en dus een *big shot*. Wij worden voor de *funeral celebrations* op zaterdag uitgenodigd. 's Morgens om 9.00 uur worden we verwacht in het familiehuis waar onze professor, die zijn vader als *chief* is opgevolgd, gecondoleerd wordt met het verlies van zijn vader. Na de begroetingsceremonie worden de gasten voorzien van een drankje en vraagt de linguïst de gasten naar het doel van hun missie. Het is erg onbeleefd om tijdens deze ceremonie het woord rechtstreeks tot de *chief* te richten, de linguïst vormt de intermediair tussen de gewone mensen en de *chief*. De linguïst vraagt wie van ons twee de oudste is en verzoekt daarna mij het doel van onze missie te vertellen. Zijn vraag komt geheel onvoorbereid en ik stamel wat over een uitnodiging voor deze ceremonie. Fout! De linguïst vertaalt mijn gestamel als volgt: "Deze mensen groeten u, zij zijn van ver gekomen omdat zij het droevige bericht ontvingen van het overlijden van Robert Arhin, bla, bla, bla". Onze professor, die mijn gestuntel natuurlijk gehoord heeft en deze poespas ook niet nodig vindt,

kan een glimlach niet onderdrukken als hij mijn rode hoofd ziet. Waarom zijn wij Nederlanders zo onhandig in dergelijke blaatgesprekken, vraag ik me vertwijfeld af. Na deze plichtplegingen volgt nog een ongemakkelijke situatie. De *thanksgiving service* vindt plaats in de kerk van Barekese (*chiefdom* van Arhin). De kerk zit stampvol gasten, ze staan zelfs buiten voor de ramen te luisteren. Wij, de eregasten, worden voor op het altaar op een bank neergezet met ons gezicht naar de menigte in de kerk. Oh, oh, wat voelen we ons wit en bekeken! Na de ceremonie begeven we ons naar de plek van het echte feest, het dorpsplein van Barakese waar onder beschutting van palmbladeren allemaal klapstoelen zijn neergezet voor de gasten. We moeten de eerste rij mensen een hand geven van onze professor. Dat zijn er echter 200!!! Daarna begint een onderdeel waar wij ons ook al aardig in thuis voelen, drinken. Er wordt ontzettend veel gedronken op een begrafenis. 's Morgens komen de mannen keurig in traditionele kleding naar het feest. Ze dragen dan een *cloth*, een enorme lap stof, dat om hun middel en over hun schouder is gedrapeerd. Naarmate de middag vordert, en er steeds meer gedronken wordt, zakt zo'n *cloth* steeds verder naar beneden. Aan het eind van de dag zitten deze mannen in hun shorts met aan hun enkels het *cloth*. Wij dragen gelukkig t-shirts en rokken...

LOOPBAAN

Beste Weledelzeergeleerde Ton

Ad van Poppel, afgestudeerd in 1974

Helvoirt, 10 februari 1996

Beste Weledelzeergeleerde Ton,

Ik schrijf je gaarne dit briefje als nestor van de reeks van afgestudeerden, oud-studenten van Kleinpenning. In 1968 behaalde ik mijn M.O.akte aardrijkskunde te Tilburg aan de Katholieke Leergangen. In 1969 werd ik benoemd als docent aardrijkskunde. Het was in die tijd niet gebruikelijk om je als M.O. afgestudeerde in Nijmegen te laten zien. Professor Cools vond een universitaire studie niet te rijmen met een M.O. lerarenopleiding!

Volgens mij is Br Celsus-van Hooff daarom uitgeweken naar Amsterdam. Piet Spruit was de gangmaker in Nijmegen, maar dat werd mogelijk, ja wenselijk aangezien hij als didactisch medewerker bij jullie was benoemd. Ik vermoed dat ik de tweede was die deze studie moest combineren met 26 lessen HAVO-top en Beroepsopleiding met specialisatie afstudeerjaar in 's Hertogenbosch.

Druk was het, zeker in het begin, omdat er vele colleges gevolgd moesten worden.

De motivatie om dat te doen was niet zozeer de titel of de bevoegdheid maar de verwachting dat deze cyclus een verdieping in het vak zou betekenen en de achtergronden, theorieën en kaders zou opleveren die mijn visie veel breder zou maken. Daarom heb ik ook de SGO als afstudeerrichting gekozen en de dependencia-theorie bestudeerd in het bijzonder.

Veel anekdotes heb ik niet. Immers ik was en bleef een buitenbeen die het moest hebben van een strakke planning. Zo is de geboorte van onze zoon nog een dag uitgesteld omdat het gesprek met professor Cools al gepland was in het kader van het kandidaatsexamen.

Onderontwikkeling heeft altijd mijn belangstelling gehad en ook in de praktijk van het lesgeven heb ik hier met voldoening aan gewerkt. Ook twee reizen naar Indonesië en Marokko (Wout Lentjes) zijn in dat verband te plaatsen.

Vanaf 1984, fusie van vier opleidingen, werden de management-taken zo omvattend dat ik het lesgeven vaarwel moest zeggen.

In 1986 had de bestuursoverdracht plaats aan de Stichting Katholieke Leergangen en met deze naam liggen we verankerd in de regio 's Hertogenbosch. De laatste jaren ben ik voor het vak dus op een afstand komen staan. Wel is het zo dat we nog om de twee jaar een breed opgezette excursie uitvoeren onder leiding van professor Piket. Van hem

hoor ik dus het wel en wee van het Geografisch Instituut. Helaas wat een teloorgang.

Met vriendelijke groet, Ad van Poppel

De hellepoort van de ontwikkelingsbureaucratie

Frans Schuurman, promotieplaats-medewerker van 1975 tot 1978, juniormedewerker sinds 1978, gepromoveerd in 1980, van 1987 tot 1995 voor 60% werkzaam bij het Derde Wereld Centrum en voor 40% bij SGO

Daar zat ik dan als Hoofd van de Afdeling Projecten Latijns-Amerika. Ik was niet alleen Hoofd maar ook de enige andere werknemer van die afdeling. Het was 1975 en de NOVIB was nog niet zo groot als nu. Pas afgestudeerd en blij met werk, dat wel, maar al snel begon ik me ongemakkelijk te voelen. Ik had het gevoel de hele dag bezig te zijn met het lezen en beantwoorden van brieven waarin een NOVIB-bijdrage voor een schoolje werd gevraagd en waarbij ik dan zat uit te rekenen of de begroting voor bouwkosten wel verantwoord in elkaar stak. Bovendien was de sfeer op het werk om te snijden. Het was de periode waarin de directeur van de afdeling Voorlichting (Sjef Theunis) de directeur van de afdeling Projecten (van Vlijmen) beentje probeerde te lichten (wat hem uiteindelijk ook gelukt is). Ook de dagelijkse reis van de studentenflat in Amsterdam-Noord naar Den Haag droeg niet echt bij aan de arbeidsvreugde.

Ik kwam er al gauw achter dat ik niet in de wieg gelegd was voor accountant. Wat dat betreft is er overigens bij de medefinancieringsorganisaties betrekkelijk weinig veranderd. De afdeling Financiën is wel versterkt in de loop der tijd, maar ik zie regiomedewerkers nog steeds een redelijk deel van hun tijd besteden aan het napluizen van begrotingen in projectaanvragen. Mijn afkeer van financieel priegelwerk heeft in de NOVIB-periode vaste vormen aangenomen en ik ben de NOVIB daar nog steeds dankbaar voor.

Terwijl de medewerkers van de twee afdelingen elkaar bijkans naar de keel vlogen en ik de eigen bijdrage van de doelgroep in de bouwkosten van het zoveelste muurtje zat na te trekken, werd ik gebeld door Jan Kleinpenning. Ik kende Jan van het CEDLA waar hij wel eens verscheen en waar ik in de periode 1970-74 kandidaat-assistent was. Er was in Nijmegen een promotieplaats vrij in de vakgroep SGO en of ik interesse had om te solliciteren (toentertijd kon je als sollicitant nog gebeld worden). Ik sprong een gat in de lucht. Van het sollicitatiegesprek kan ik me weinig meer herinneren (van Naerssen zal wel gevraagd hebben naar mijn actieverleden aan de UvA, wat hij niet indrukwekkend gevonden zal hebben).

Wat ik mij nog wel goed kan herinneren was welke indruk de locatie van de afdeling personeelszaken van de KU op mij maakte (in de Thomas van Aquinostraat). Als stadsmens had ik het idee dat dit gedeelte van de universiteit midden in de bossen lag, een wonderlijke ervaring.

Al snel hadden we een huis en onze draai gevonden in Wijchen. Ik ben Jan Kleinpenning er nog altijd dankbaar voor dat hij mij destijds heeft weggesleept voor de hellepoort van de ontwikkelingsbureaucratie.

Veranderingsprocessen worden gedragen door mensen

John Borghmans, afgestudeerd in 1982

De opleiding SGO heeft mij de bagage gegeven waardoor ik een bijdrage heb kunnen leveren aan de ontwikkeling en verandering bij uiteenlopende organisaties.

Voor mijn doctoraalscriptie heb ik samen met Henk Vonk onderzoek gedaan in Colombia, Zuid-Amerika. Doel was om te onderzoeken hoe en in welke mate autarkisch en traditioneel producerende kleine boeren nieuwe landbouwtechnieken adopteerden. Deze nieuwe technieken werden geïntroduceerd en gingen gepaard met flankerend beleid als goedkope kredieten en scholing. Een en ander in het kader van een ruraal ontwikkelingsprogramma, gefinancierd met onder andere geld uit Nederland en met geld van de Wereldbank. Een van de aanbevelingen van ons onderzoek was dat ontwikkelingsprogramma's effectiever, doelmatiger en succesvoller zouden zijn als men zich meer zou verdiepen en verplaatsen in de aard van de kleine boeren en in de redenen waarom deze boeren zo werkten en produceerden als ze deden.

Deze aanbeveling, aangepast aan de mensen en de omstandigheden, heb ik altijd in praktijk kunnen brengen, zij het niet in ontwikkelingslanden, maar bij veranderende organisaties en bedrijven in Nederland. De projecten en functies waarbij ik (mede)verantwoordelijk was voor het implementeren van een nieuwe wijze van werken heb ik met een redelijk succes uitgevoerd. Voornamelijk omdat ik in staat was om me in de mensen te verplaatsen waar ik leiding aan gaf, met als gevolg dat de veranderingen bijna als vanzelf gingen.

Omdat er ten tijde van mijn afstuderen geen project en/of een functie in het verlengde van mijn opleiding en ervaring vacant was, koos ik voor een project in Nederland. Dit speelde zich af bij een net opgerichte stichting die een aantal werkzaamheden van andere organisaties zou overnemen en het op een andere leest zou doen. Het plan lag er en ik werd aangetrokken om het samen met de medewerkers ten uitvoer te brengen. Een organisatie in ontwikkeling dus.

Na afronding van dit project besloot ik enige tijd voor mezelf te nemen en wat rond te reizen. Toen de bodem van de schatkist bereikt was, nam ik een jaar later een betrekking als docent aardrijkskunde aan een HAVO/VWO. Omdat ontwikkelingsprojecten bleven trekken en gezien mijn onderzoekservaring ben ik nog in de race geweest voor een SGO project in Zuid-Amerika. Helaas ging dit niet door en ik besloot mij te beperken tot Nederland. Omdat ik het onderwijs niet dynamisch genoeg

vond nam ik een reorganisatieproject aan bij een woningbouwvereniging. Na afloop hiervan heb ik enige jaren een bijdrage geleverd aan een *turn-around* bij een landelijke supermarktketen. Daarna kreeg ik de leiding bij een *business unit* van een landelijk opererende voorlichtings- en adviesorganisatie. Ook deze organisatie moest 180 graden van koers veranderen. Na de koersverandering werd ik eindverantwoordelijke bij een landelijke organisatie ten behoeve van het leerlingwezen. Ook bij deze organisatie moest alles anders. Na afronding van deze reorganisatie vond ik dat het tijd werd om weer bij te tanken. Sinds enige tijd ben ik niet meer met mensen in veranderende organisaties bezig, maar houd ik mij voorlopig onledig met hele praktische en aardse dingen als het repareren van schade-auto's en het verbouwen van mijn huis. Binnenkort verwacht ik weer met een nieuw project te beginnen.

Zonder de opleiding SGO was ik mij er niet van bewust geweest dat veranderingsprocessen en ontwikkelingen gedragen dienen te worden door de mensen die direct betrokken zijn.

Met dank aan de heer Kleinpenning voor mijn vorming in deze.

Geografen zitten overal

Wilma Willems, afgestudeerd in 1982

Eindhoven, 28 januari 1996

Beste Ton,

Na mijn afstuderen kon ik geen baan vinden in mijn richting. Ik vond dit toen bijzonder jammer en vervelend. Achteraf gezien heb ik het geweldig getroffen. Contact met studiegenoten heb ik nooit zoveel gehad en voor zover ik het had, heb ik het niet onderhouden. Desondanks kijk ik met genoeg terug naar mijn studie. Het was een brede opleiding die mij een ruime blik heeft gegeven op de wereld en een adequaat denkkader dat nu nog van toepassing is. Ondanks dat ik een heel andere richting ben opgegaan heeft dit mij goed geholpen.

Ik ben na mijn studie omgeschoold tot automatiseringsdeskundige en daarna heb ik onmiddellijk een leuke baan gevonden. Daarna heb ik nog een post-doctorale opleiding Bestuurlijke Informatiekunde en *Master of Information Management* gevolgd en heb een interessante en uitdagende baan.

Hoewel ik dus nu niets met mijn oorspronkelijke opleiding doe ben ik nog steeds blij dat ik deze gevolgd heb omdat deze een brede basis biedt tot verdere ontwikkeling in alle mogelijke richtingen; ik ben de afgelopen jaren veel geografen in zeer uiteenlopende functies tegengekomen en steeds is er iets dat ons bindt!

Met vriendelijke groet, Wilma Willems

No cambia nada (er verandert toch niets) en wat heeft SGO nou met postbodes te maken?

Bart Beek, afgestudeerd in 1984

17 oktober 1996

In 1984 studeerde ik af. Het doctoraalonderzoek heb ik in 1979/1980 gedaan in Ecuador. De scriptie die op basis daarvan is geschreven was getiteld *no cambia nada* waarmee ik in één zin, opgetekend uit de mond van een lokale bewoner, de conclusie van het onderzoek probeerde weer te geven. Namelijk dat veranderingen (ontwikkeling) die we willen teweegbrengen in historisch scheefgegroeide structuren, zeer omzichtig en zeer specifiek op de doelgroep gericht geïntroduceerd moeten worden, dat het een kwestie is van lange adem, en dat zonder planmatige *monitoring* en *control* elke verandering weer wegebt en we weer terug naar het oude gaan. Veranderingen die tot doel hebben bepaalde structuren te wijzigen bereiken in principe het doel niet als we ze implementeren via die bestaande structuur.

Was de lokale bewoner gefrustreerd door het uitblijven van structurele verbeteringen in zijn leefwereld, ik werd het ook door de voor mij te marginale of helemaal geen bijdrage van dergelijk soort onderzoekswerk aan de tastbare verbetering van de situatie van onderontwikkeling waarin de mensen verkeerden. Ik ben uiteindelijk dan ook niet in deze tak van sport terecht gekomen.

Ik ben momenteel manager bij PTT-Post. Ik ben daar in 1988 met het oog op de privatisering aangenomen. Het hele staatsbedrijf moest veranderen, grote groepen postbodes moesten de bocht om. Wat wil nu het geval: eigenlijk ben ik precies bezig waar ik voor mijn gevoel bij SGO voor opgeleid ben: veranderingsprocessen in een complexe organisatie. Het voormalig staatsbedrijf, de organisatie, is op te vatten als een sociale formatie. Het proces van aansluiten op de vrije markt en alles wat daar bij komt kijken is te vergelijken met de penetratie van de kapitalistische productiewijze in pre-kapitalistische productievormen -u ziet, het jargon zit er nog in. Ook hier moeten verantwoordelijkheden en bevoegdheden naar beneden, naar 'degenen die de grond bewerken', ofwel de postbodes. Ook hier nog de situatie van (te) veel macht bij een kleine elite-groep welke tegelijkertijd zegt dat alles moet veranderen en ook die veranderingen weer tegenhoudt. Ook hier ben je constant bezig bent met opleiding en training, wezenlijk onderdeel voor het slagen van een ontwikkelingsproces. Ook hier is het eenvoudiger om een ontwikkelingsproces in gang te zetten dan om de verandering ook veranderd te houden. Vestigingen met groepen postbo-

des zijn net dorpjes in een ontwikkelingsland. *No cambia nada* voor mij dus als geograaf en nu als manager.

Door het feit dat ik als manager zelf grotendeels verantwoordelijk ben voor het welslagen van ontwikkelingsprocessen, en niet een ontwikkelingsinstantie of een of ander corrupt ministerie, heb ik wel meer voldoening van het werk dan wanneer ik op dit terrein puur als onderzoeker of adviseur bezig zou zijn. In die zin is er dus wel iets veranderd.

Naast de overeenkomsten in werkterrein en werkwijze heeft de studie Sociale Geografie in het algemeen en SGO gecombineerd met Methoden en Technieken in het bijzonder, een zeer breed fundament gelegd voor de ontwikkeling van mij zelf als persoon en als manager. Een brede kijk (*helicopterview*) op zaken alsmede voldoende basis om complexe zaken systematisch aan te pakken, ofwel zelf ofwel door daar al snel gemakkelijk gesprekspartner in te zijn, zijn de twee meest markante aspecten van dat fundament dat toen op de Berg en Dalseweg in Nijmegen in die gezellige oude villa's is gelegd.

la lucha continua

Brief van Marco en Toni

Marco van Grinsven, afgestudeerd in 1988

Isiro, Kenia, 12 augustus 1996, 28°C

Hallo Ton,

Onlangs is ons een vervolgbrief voor de reünie in handen gevallen, maar je begrijpt wel dat onze deelname niet tot de reële mogelijkheden behoort. We hebben onze contracten verlengd tot en met december 1997 en zeer waarschijnlijk ook nog 1998. Daarna willen we elders gaan. Mijn werk als *conseiller/consultant* voor deze n.o. regio is erg interessant met veel reizen. Ook Toni laat haar bureau *Promotion Féminine* wat meer voor wat het is en gaat meer en meer in de advies en *monitorhoek* voor de hele regio. We hebben beiden een nieuwe landrover ter beschikking.

Met onze kleintjes gaat het prima. Kim wordt twee op 1 oktober en Meg begint zich met drie-vier maanden echt te roeren. Soms gaan we gewoon met z'n vieren op projectbezoek. Voor de mensen hier is het vreemd -na al die paters en zusters- kleine blanke kinderen te zien. Maar wel leuk.

Geef de groeten aan Kleinpenning, Smit en natuurlijk thuis.

Groetjes uit de jungle, Marco, Toni en kids

Beste Luc, brief aan een oud-klasgenoot
Christine Pirenne, afgestudeerd in 1990

Beste Luc,

Later als ik groot ben, word ik ... Ik weet niet wat ik op de lagere school hiervoor invulde. Weet jij het nog? Het zal wel verpleegster zijn geweest. In elk geval zal het niets te maken hebben gehad met ontwikkelingsgeografie. En nu zit ik hier, in één van die nietszeggende, comfortabele hotels in een ver land, waar ik in opdracht van mijn werkgever ontwikkelingsprojecten mag bezoeken. En waar ik met mensen kom praten over de zin en onzin van dergelijke, vaak zeer grote, projecten.

Ik zal je vertellen hoe ik hierin verzeild ben geraakt. Na mijn afstuderen bij de vakgroep Sociale Geografie van de Ontwikkelingsgebieden (SGO), tot zover was je op de hoogte, drongen de vragen over werk zich op. Alvorens mij te storten op het betaalde werk, ben ik een stage gaan lopen in Brussel, bij de Europese Commissie. Leerzaam, maar als stagiaire werd ik nauwelijks bij 't echte werk betrokken en al snel snakte ik naar het gevoel er bij te horen, medeverantwoordelijk te zijn voor wat je als afdeling/bureau aflevert. In het kringetje van stagiaires hoorde ik over de sollicitatiemogelijkheden bij Buitenlandse Zaken (BZ). Halfjaarlijks begint een groep van ongeveer twaalf academici aan een interne opleiding tot overplaatsbaar ambtenaar. Dit is het zogenaamde 'klasje'. Na afronding ervan zul je afwisselend ambtenaar in Den Haag zijn en diplomaat ergens over de grens.

De belangrijkste vraag voor mij was of ik wilde solliciteren naar een *loopbaan* in plaats van naar een specifieke *functie*. In elk geval wilde ik verder in ontwikkelingssamenwerking, waar je binnen BZ veel mogelijkheden voor hebt. Aan de andere kant kun je ook jaren buiten dat vakgebied worden geplaatst. 'Afijn, laat ik het maar proberen', dacht ik, en na een uitvoerige en vooral langdurige selectie, kon ik in augustus 1991 aan het klasje beginnen.

Na tien maanden scholing tot een soort supergeneralist -je maakt kennis met elk facet van het buitenlandse beleid- werk ik nu bij het Bureau Midden-Amerika. Mijn werk bestaat voor een groot deel uit het behandelen van projectaanvragen. Verder houd ik me bezig met meer abstracte beleidsvraagstukken over hoe Nederland in deze regio wil bijdragen aan armoedebestrijding.

Het is interessant en als SGO-er kom je voor dit soort werk heel redelijk beslagen ten ijs. Het goede van de opleiding SGO is dat je leert de totale

problematiek te vatten. Geen deelaspecten dus, maar het geheel. Bij de projecten waar ik tot nu toe een indruk van heb kunnen krijgen, blijkt ook steeds weer de grote variatie aan problemen die mensen beschrijven. Het gaat bijvoorbeeld om een gezondheidsproject, maar wat je te zien krijgt gaat over veel meer. Het gaat over voedsel, wonen, inkomen, onderwijs. En als SGO-er heb je geleerd de verbanden daar tussen te zien.

Veel minder thuis voel ik me in de organisatiestructuur van projecten. Ongelooflijk, hoeveel instellingen soms bij de uitvoering en beheer van één project betrokken zijn: NGOs, overheden, internationale organisaties, plaatsvervangende instellingen van organisaties die niet in het land vertegenwoordigd zijn, andere donoren. Dit maakt de structuur zeer ondoorzichtig en het heeft me moeite gekost te weten wat de verantwoordelijkheid van al die organisaties is.

Ik ben tot nu toe blij met de gedachte dat mijn werk iets met SGO te maken heeft. Uiteindelijk kies je toch voor een studie in de hoop dat je later, als je écht groot bent, er wat mee kunt doen. De vraag bij een overplaatsbare dienst is wel hoe lang dat duren zal. Over een jaar kan de situatie weer heel anders zijn. Als het zover is, schrijf ik je wel weer.

Groeten, Christine Pirenne

Vier jaar na ‘Nijmegen’

Germaine van Wijnen, afgestudeerd in 1992 (medische geografie)

Zo'n vier jaar na afstuderen valt er een brief in de bus van het ziekenhuis van Ujung Pandang (Indonesië), mijn stageplaats. De brief bevat de toestemming een artikel naar aanleiding van de scriptie te publiceren. Een mooie gelegenheid om even terug te blikken.

Als docente aardrijkskunde is SGO af en toe een eind weg wanneer ik voor de zoveelste keer podzol-bodems in Nederland op de kaart aanwijs. Toch kijk ik met veel plezier terug op mijn studietijd bij de vakgroep en door dit enthousiasme kan ik een beetje tegenwicht bieden aan mijn fysisch-geografisch collega's. Bijvoorbeeld door kleine projecten ontwikkelingsgeografie aan te bieden om leerlingen te motiveren en door de adoptie van *Foster Parents*-kinderen in de lagere klassen. Want als het dan al noodzakelijk is dat de vakgroep SGO opgeheven wordt, dan moet ik er toch voor zorgen dat bij mij op school de deur een stukje open blijft staan.

Wederkerende relaties: Kleinpenning, de student en India

Marcel van Kampen, afgestudeerd in 1992, AiO sinds 1994

De meesten van ons zullen bij de naam Jan Kleinpenning waarschijnlijk eerst aan Latijns-Amerika denken. Terecht natuurlijk, maar hij heeft toch ook iets met India. Jan heeft over India gepubliceerd. "Het stelt niet zoveel voor", zegt hij bescheiden. Toch is *Beschouwingen over het ontstaan en voortbestaan van onderontwikkeling in India* een inleidend college van formaat. Het is later in het Engels verschenen in *The Third World in Perspective*.

Natuurlijk weet Jan waar hij het over heeft. Hij is niet zo maar in India geweest, hij heeft hier zijn 'ontwikkelings-vuurdoop' gehad, ergens in de jaren zestig. Een aangrijpende ervaring die hem nu nog doet uitroepen: "Ga er niet heen. Het is er druk en vies". Hoe heeft hij het over zijn hart kunnen verkrijgen om mij er in 1990 als onervaren studentje naar toe te sturen? Het werd een gebeurtenis die mijn leven drastisch zou veranderen maar daar ben ik hem dankbaar voor.

Tegen het einde van de studie komt het moment waar je als student bij SGO lang naar hebt uitgekeken: het veldwerk in een ontwikkelingsland voor de afstudeerscriptie. Vele malen had ik de studiegids nagelezen en de drie aangeboden mogelijkheden vergeleken. Er was keuze uit een literatuurstudie in Nederland, meelopen met een bestaand onderzoeksproject, of de 'pioniers-variant'. Wat mij betreft bleef er maar een mogelijkheid over: de laatste. Dat liet veel over aan het eigen initiatief. De student zou bovendien het 'visitekaartje' zijn van de vakgroep in het buitenland. Dat alles sprak sterk tot de verbeelding. Alleen nog beslissen waar de reis naar toe zou gaan.

Mijn speurwerk had nog niet opgeleverd wat ik zocht. Dus op naar Jan voor enige voorlichting over de mogelijkheden in Latijns-Amerika. Of ik zin had om op onderzoek te gaan in het Amazone-gebied in Brazilië. Ergens bij indianen diep in het regenwoud? Ja, leuk. Ik was zeer geïnteresseerd in inheemse volken en in het bijzonder indianen. Toch bleef er een nijpend probleem over, voor mij althans. Uit reisverslagen wist ik dat er in deze gebieden voornamelijk vlees en vis op het menu staan. Op zich misschien heel gezond maar niet voor mij. Voor een overtuigd vegetariër zou een lange periode van honger lijden in het verschiet liggen! Wat te doen? De oplossing was verbazingwekkend simpel. Jan verwees me naar Ton van Naerssen met een opmerking in de trend van "waarom ga je niet naar India, daar zijn tamelijk veel vegetariërs". Jan had precies dat land voorgesteld waar ik enigszins benauwd voor was vanwege de hoge

mate van politisering van het dagelijkse leven en de grenzeloze corruptie. Maar als student volg je natuurlijk trouw de suggesties van jouw professor op.

Dus op naar Ton voor enige voorlichting over de mogelijkheden in India. Nou, die waren er wel. Ton verwees me naar de Landelijke India Werkgroep die me vervolgens verder verwees naar meneer Kulkarni in Pune. Hier prikte ik op een willekeurige kaart van de omgeving een willekeurig gebiedje voor het onderzoek. Een heel klein plattelandstadje en een paar dorpen. Het geluk wilde dat meneer Kulkarni er een vriend had wonen. Dat was een gepensioneerde professor in de Engelse literatuur en die zou me op weg helpen met een tolk. Aangekomen in het stadje bleek dat de professor helaas geen tolk kon vinden en zelf was hij niet fit genoeg meer voor het werk. Gelukkig had hij een dochter die thuis zat en niets om handen had. Ze had geen enkele ervaring met het tolkenwerk en er was bovendien weinig kans dat ze dergelijk vermoeiend werk zou aannemen. Maar ja, wat moet je anders? Tegen ieders verwachting in deed ze het. En het werd een zeer vruchtbaar samenwerkingsverband. Zo goed zelfs dat we nu, jaren later, nog samen rondtrekken; als getrouwd koppel wel te verstaan.

Maar zover was het nog niet. Terug van mijn enerverende verblijf in India werd er gepraat over een re-organisatie van het onderwijs. Het moest allemaal probleemgericht worden. Jan liep niet erg warm voor de plannen en al helemaal niet voor het bijbehorende PGO (probleem gestuurd onderwijs). Natuurlijk had hij een onderwijstaak en die kon volgens hem prima gedelegeerd worden. Naar mij dus, een student die naast het schrijven van de scriptie toch niet veel meer om handen had.

Het werd mijn eerste betaalde onderzoek/onderwijs baan. Het werken met Jan was een leuke en motiverende ervaring. Hij liet erg veel ruimte om het programma in te vullen zoals ik dacht dat het zou moeten. Ik had nooit gedacht dat ik mijn 'goeroe' nog eens zou mogen adviseren over de inhoud van een college dat hij zou gaan geven. Schitterend! Ik vond het werk aan de universiteit nu zo leuk dat ik ben blijven hangen als *associated researcher* (niet officieel en ook niet betaald). Het doel was het krijgen van een onderzoekbeurs.

De eerste poging was een voorstel voor onderzoek naar daklozen in Pune. Maar dat werd door WOTRO afgewezen: lage prioriteit. Niet belangrijk genoeg voor financiering. Een tweede kansje kwam toen er hééél misschien een nieuwe AiO mocht komen. Met de hulp van Ton heb ik in een noodtempo een AiO-voorstel gemaakt voor een onderzoek in Pune. Het werd beoordeeld met een A. Maar helaas was het voortbestaan van de vakgroep onzeker geworden. Jan probeerde het zinkende schip te redden en was aan het onderhandelen over een mogelijke fusie van SGO en het

Derde Wereld Centrum. De Faculteit voelde er schijnbaar weinig voor om het onderzoek van een (mogelijk) andere instelling te financieren dus ondanks de A bleef de geldknip stijf dicht.

Op aanraden van Jan en Ton heb ik toen niet langer gewacht en ben weer naar India vertrokken. Ik heb de tijd denk ik zeer goed benut door het onderzoeksvoorstel te verbeteren en tussen de bedrijven door te trouwen met mijn Indiase tolk.

Een jaar later is het gelukkig toch allemaal nog goed gekomen toen het voorstel werd gehonoreerd met een AiO-plaats. De open sollicitatie die er op volgde heeft wel de nodige bloedstollende momenten opgeleverd (ik heb de belangrijkste tegen-kandidaat enkele malen ontmoet: het bleek iemand uit Pune te zijn!). Op 1 april werd ik AiO (nee, het was geen grap). Opnieuw werden India, Jan en ik met elkaar in contact gebracht. Ditmaal officieel.

WERKSTUK

Inleiding op Het Wilde Westen van Brazilië

Fabio Poelhekke, doorstroommedewerker van 1979 tot 1984, gepromoveerd in 1984 en Sjoukje Volbeda, promotieonderzoek betaald door ZWO van 1982 tot 1984, gepromoveerd in januari 1985

In september 1973 deed ik kandidaatsexamen Sociale Geografie aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Jan Kleinpenning maakte toen deel uit van de examencommissie. Ik herinner mij nog hoe hij mij pijnlijk verrast aankeek toen ik aankondigde dat ik verder aan de Vrije Universiteit in Amsterdam wilde studeren, omdat daar al een afstudeerrichting Sociale Geografie van Ontwikkelingslanden bestond (en in Nijmegen nog niet). Toch heeft mijn 'verraad' aan Nijmegen er veel toe bijgedragen dat ik eind 1979 terugkwam, nu als 'doorstroommedewerker' voor het promotieonderzoek naar de veeteeltkolonisatie in het Amazonegebied. Van mijn Amsterdamse periode had ik kennis van het Portugees meegebracht, plus een echtgenote-geografe, Sjoukje Volbeda, die óók wel wilde promoveren. Hetgeen vijf jaar later een feit was, dankzij financiering van WOTRO en de uitstekende begeleiding van Jan.

Ondertussen gebeurde er nog meer: in 1980 kregen wij een zoontje, Steven, die, drie maanden oud, meeging naar Brazilië, en twee jaar later weer, toen wij veldwerk deden in Conceição do Araguaia. Hij heeft ons erg geholpen, door vele bureaucratische deuren te helpen openen en er voor te zorgen dat we in ieder geval niet als staatsgevaarlijk werden aangemerkt.

Steven is nu 16 jaar en zit in 4 gymnasium. In april 1996 kreeg zijn klas van de *geschiedenis*lerares de opdracht om werkstukken te maken over een 'niet-westers onderwerp, dat zich in de 20ste eeuw afspeelt'. Steven kreeg voor zijn werkstuk het hoogste cijfer van de klas. Hij biedt het graag aan Jan Kleinpenning aan.

Het Wilde Westen van Brazilië

Vergelijking tussen de kolonisatie van het Amazonegebied en van het Westen van de Verenigde Staten

Steven Poelhekke

Inhoudsopgave:

Inleiding	129
Kolonisatie van het Amazonegebied	130
Kolonisatie van het westen van de VS	133
Een nieuwe <i>last frontier</i> ?	135
Conclusie	136
Literatuurlijst	137

Inleiding

Lucky Luke en cowboyfilms hebben de openlegging van het Amerikaanse Wilde Westen vereeuwigd. De geschiedenis van de pioniers, de kolonisatie van de prairies en de Rocky Mountains in de 19de eeuw zijn een onderdeel van de massacultuur geworden.

De openlegging van het laatste grote tropische regenwoud, de kolonisatie van het Amazonegebied die nu plaatsvindt, is veel minder bekend. Over het lot van de indianen en de ontbossing van het oerwoud bestaat grote bezorgdheid, maar de tropische pionierssamenleving heeft veel meer aspecten en is minstens zo avontuurlijk, gewelddadig, wetteloos, uitdagend en dynamisch als die vroeger in de Verenigde Staten.¹ Mijn onderwerp en invalshoek is dan ook:

In hoeverre is de kolonisatie van het westen van Amerika in de vorige eeuw te vergelijken met de kolonisatie van het Amazonegebied van Brazilië in deze eeuw?

Om tot een volledig antwoord te komen leidt dit tot de volgende deelvragen, welke elk afzonderlijk behandeld zullen worden:

- 1) *Wat kenmerkt de huidige kolonisatie van het Amazonegebied en wat zijn de belangrijkste gevolgen?*

¹ Roel Janssen, NRC-Handelsblad 31-1-1985

- 2) *Wat kenmerkte de kolonisatie van het westen van Noord-Amerika en wat zijn hier de belangrijkste gevolgen?*
- 3) *Wat zijn nu de overeenkomsten en verschillen op sociaal, economisch en politiek gebied?*

Zoals ik al gezegd heb is er veel bekend over het Amerikaanse deel en slechts heel weinig bekend over het Braziliaanse deel. Voor mij is het dan ook interessant om wat meer over het Braziliaanse deel te weten te komen. Om hierover een goed beeld te krijgen is het noodzakelijk om het aspect van alle kanten te bekijken en wat leent zich nou beter dan om een vergelijking te maken met iets dat voor mij en voor iedereen al heel bekend is. Uiteraard is er ook een zeer groot geografisch verschil, maar volgens mij ligt het meest interessante, in de drijfveren en doelen om tot kolonisatie over te gaan.

Kolonisatie van het Amazonegebied.

Een kleine schets: Het Amazonegebied van Brazilië, zo als het er nu uitziet, beslaat een oppervlakte van 497.552.700 hectares en bestaat voor $\pm 97\%$ uit tropisch regenwoud, een continent waar Nederland bijna 150 keer in past.

De oorsprong van de kolonisatie moeten wij zoeken zowel op economisch als op politiek gebied; economisch omdat de mens met zijn ruimte verslindende activiteiten als mijnbouw, veeteelt en akkerbouw steeds meer ruimte nodig heeft. Politiek omdat de (nog) onontdekte bodemschatten van cruciaal belang kunnen zijn voor de Braziliaanse economie en alleen door ontsluiting van het immense Amazonegebied, dat nu *Amazônia Legal* wordt genoemd, de grenzen en belangen veilig gesteld kunnen worden.

Al vanaf de eerste koloniale tijd in de 17de eeuw is er sprake van een voortdurende expansie van met name de veeteelt en de koffie- en rubberbedrijven.² De steeds toenemende vraag naar deze producten leidde in de 19de eeuw tot arbeidstekorten, welke opgelost werden door immigratie van grote groepen *nordestinos* te stimuleren, berooide boeren uit het Noordoosten van Brazilië, die op de vlucht waren voor de grote droogte van de jaren 1877-1880. Zo ontstonden steeds meer weliswaar kleine, maar toch permanente nederzettingen van blanken langs de bevaarbare rivieren. In 1910 was de bevolking van 330.000 in 1872 al naar 1.200.000 blanke inwoners uitgegroeid. Tot 1950 vond er een stagnatie plaats door de toenemende concurrentie van de nieuwe Engelse plantages

² Sjoukje Volbeda, *Pionierssteden in het oerwoud*, pp. 9-17

in Zuidoost Azië. De industrialisatie en urbanisatie is dan ook geheel voorbijgegaan aan *Amazônia Legal*. Tot aan de aanleg van de weg Belém-Brasília rond 1960 was er tussen het Amazonegebied en de rest van Brazilië geen enkele verbinding over land.³

Samen met het toenemende aantal rubberbedrijven kwam ook van buitenaf meer en meer belangstelling voor het 'onbenutte continent'. Vooral de VS gaf hier blijk van toen deze in 1850 greep legde op de stoomscheepvaart op de Amazonerivier. Vooral dit feit zette de Braziliaanse overheid er toe om zich meer bezig te gaan houden met de exploratie en exploitatie van *Amazônia Legal*. Zij zagen in dat als zij niets zouden ondernemen anderen dit wel zouden doen en zo beslag zouden leggen op de mogelijke bodemschatten, die Brazilië zeer goed kan gebruiken.

Dit begon aarzelend in 1953 met de afbakening van de planningsregio *Amazônia Legal* en de oprichting van een ontwikkelingsmaatschappij, de SPVEA ter uitvoering van het plan (*Superintendência da Valorização Econômica da Amazônia*). Door te hoog gegrepen doeleinden, gebrekkige kennis en corruptie kwam hier weinig van terecht.

In 1960 wordt de eerste ontsluitingsweg aangelegd van Belém naar Brasília, zij het in onverharde vorm. De weg trok veel migranten aan en heeft grote ontbossing teweeg gebracht. In 1964 komen de militairen aan de macht en brengen een politiek van snelle economische groei en exportbevordering.

In 1966 wordt de corrupt bevonden SPVEA vervangen door de SUDAM (*Superintendência do Desenvolvimento da Amazônia*), welke een politiek voert met forse belastingvoordelen aan ondernemingen die op de een of andere manier een economische activiteit in de streek ontplooien. Dit beleid blijkt grote invloed te hebben en de openlegging verder te stimuleren.

In 1970 worden nieuwe penetratiewegen aangelegd tussen Cuiabá en Santarém en wordt daarnaast een geheel nieuwe oost-west verbinding aangelegd: de *Transamazônica* (voltooid in respectievelijk 1976 en 1974). Gefinancierd door de overheid wordt een grootscheepse poging gedaan om akkerbouwkolonisten uit het Noordoosten langs de nieuwe *Transamazônica*-weg te vestigen. Dit plan mislukte in grote lijnen. Er kwamen wel veel kolonisten, maar de afstand naar de economische centra van Brazilië bleek te groot om de verbouwde producten te kunnen verkopen: de rijst lag te rotten langs de weg en de kolonisten werden verder aan hun lot overgelaten. Daarna wordt dit beleid met iets meer succes ook in Rondônia uitgevoerd.

³ *Ibidem*

In 1975 wordt de aandacht verschoven van de geleide kolonisatie naar particuliere investeringen, omdat de eerste zeer teleurstellend was en omdat men op korte termijn een zo groot mogelijke economische groei wil bereiken, zowel in het Amazonegebied als in de rest van Brazilië, dat de remmende invloed ondergaat van de oliecrisis van 1973. Dit heeft vooral tot zeer grootschalige veeteeltbedrijven geleid, waar geen plaats is voor de vele arme landarbeiders.

In 1979 probeert men om de ergste sociale spanningen weg te nemen, die hierdoor ontstaan zijn. Door het op beperkte schaal uitgeven van grondeigendom titels aan arme landarbeiders.

De grondconflicten blijven echter tot vandaag de dag de belangrijkste bron van gewelddadigheden, moord en doodslag.⁴

De bevolking van *Amazônia Legal* is weliswaar gegroeid van 5,2 miljoen naar 11,2 miljoen, maar toch zijn het noorden en westen van het Amazonegebied vrijwel onbevolkt gebleven. De veeteelt heeft vooral gezorgd voor de in gebruikname van grote gebieden, maar is economisch van gering belang en heeft grote negatieve gevolgen op sociaal en ecologisch gebied. De Braziliaanse overheid vestigt nu alleen nog hoop op de mijnbouw en de export van erts en halffabrikaten.⁵

Een ander deel van de kolonisatie betreft de spontane kolonisatie. Door de zeer hoge inflatie is het vrijwel onmogelijk geworden voor zowel particulieren als bedrijven om kasgeld aan te houden of liquide middelen tijdelijk op de bank te zetten. Binnen enkele dagen ben je je geld kwijt. Vooral voor de rijkere lagen in de bevolking vormt dit een groot probleem. Een zeer betrouwbare manier van beleggen is nu het opkopen van onontgonnen land. Voorwaarde aan het kopen van land is echter dat men wel volgens de wet tien procent van het land in gebruik moet nemen. De goedkoopste manier is hier om dat deel van het land door een pachter te laten ontginnen en hem vee te laten houden. Op elk moment kan dit land weer verkocht worden. Zo zal een arts zijn *fazenda* verkopen, zodra de apparatuur die hij voor zijn kliniek besteld had is aangekomen. De pachter hoeft hier niets van af te weten; hij ziet hoogstens later een andere baas in een vliegtuig aankomen. Er is echter één beperking en dat is de zogenaamde *lei de posse*: een pachter wordt eigenaar van het door hem bewerkte stuk land als hij één jaar en één dag gebruik heeft gemaakt van het land. Eigenaars verjagen over het algemeen de pachter net voor die tijd. Maar ook dat heeft weer zijn beperkingen. De staat kan land onteigenen in

⁴ NRC Handelsblad, 23-4-1996

⁵ Fabio Poelhekke, Prikkeldraad in het oerwoud, pp. 12-14

geval van sociale spanningen. Toch blijft het oorzaak van vele conflicten tussen arme boeren en landeigenaren en huurmoordenaars.

Al deze pachters kunnen op een gegeven moment een nederzetting vormen en wegen gaan aanleggen om de bedrijven met elkaar en met de hoofdweg te verbinden. Op deze manier worden zeer grote gebieden langs de grotere wegen gekoloniseerd.

Kolonisatie van het "Westen" van Noord-Amerika.

De trek van oost naar west en het verschuiven van de *frontier* is inmiddels in vele boeken en films vereeuwigd en geromantiseerd. Deze trek speelde zich vooral af in de 19de eeuw, vanaf het moment dat de eerste nieuwe staten toetraden tot de Unie en tot het moment dat Arizona en New Mexico in 1912 ook tot de VS toetraden (en als laatste Alaska en Hawaï in 1959) en zo de huidige VS ontstonden.⁶ Over het algemeen kon een gebied pas aanspraak maken op de titel van staat als het bijna geheel was gekoloniseerd en in gebruik genomen; het moest meer dan 60.000 inwoners hebben. Zo schoof de grens dus op naarmate er nieuwe staten ontstonden. Aan het begin van de 19de eeuw was het eerste probleem voor de nieuwe centrale regering wat men met het westen moest doen. Een aantal staten wilden aanspraak maken op het onontgonnen land, maar er werd besloten om het westen, dat nog niet in staten was afgebakend, als één gebied te zien dat toebehoorde aan de centrale regering. Hiermee werd de mogelijkheid geschapen voor een grote uitbreiding en vrije kolonisatie. Als er dan genoeg inwoners in een gebied waren kon het een eigen staat worden.⁷ Het grote westen was alleen nog geen wettelijk eigendom van de VS. Het behoorde toe aan Spanje, tot aan 1800, toen het onder druk van Napoleon werd afgestaan aan Frankrijk. Voor Amerika was dit een directe bedreiging aangezien de belangrijke haven van New Orleans nu ook Frans was geworden. De inbezitneming van Louisiana zou Amerika aan Engelse zijde brengen. Daardoor liet Napoleon zich overtuigen en verkocht het gebied aan Amerika voor 15 miljoen dollar. Na deze aankoop werd het onbekende land verkend en konden de pioniers binnentrekken. Dit proces herhaalde zich enkele malen tot en met Texas, dat na een oorlog met Mexico ook Amerikaans gebied werd. Over het algemeen liep de regering

⁶ De Unie bestond oorspronkelijk uit de staten: New Hampshire, New York, Massachusetts, Rhode Island, Connecticut, New Jersey, Pennsylvania, Delaware, Maryland, Virginia, North Carolina, South Carolina en Georgia. J.W. Schulte Nordholt, *Triomf en tragiek van de vrijheid*, p. 290

⁷ *Ibidem*, pp. 44-45

achter de feiten aan. Toch was het steeds het geval, op Louisiana na, dat een gebied al grotendeels gekoloniseerd was en dat daarna pas de regering het gebied kocht of veroverde van/op Mexico, Frankrijk of Engeland. Ook duurde het tot mei 1869 voordat de eerste oost-west spoorverbinding tot stand kwam. Een tweede in 1883 en een derde in 1893.⁸ Helaas stokte dit proces gedurende de Burgeroorlog. Voortdurend was men bang dat de vorming van een nieuwe staat, bijvoorbeeld Kansas en Nebraska, zou leiden tot een machtsuitbreiding van het Noorden, dan wel het Zuiden. Vooral Californië dat dwars op de grenslijn ligt was een moeilijk punt. Rond 1850 werd de totstandkoming van koloniën en nieuwe staten vooral geleid door economische en strategische factoren. Uiteindelijk werd dan bijvoorbeeld als in het eerste geval een compromis gesloten, hier door senator Stephen Douglas, om de kolonisten zelf te laten kiezen. Dit leidde tot grote protesten van de Noordelijken. Zij vonden dat dit hun hoop op vrije toegang tot de rijke prairielanden belemmerde. Kon er plaats zijn voor pioniers in een staat met slaven? Het westen was namelijk vóór slavernij.⁹ Uiteindelijk werd op bovenstaande manieren langzaam het hele westen bevolkt.

In de jaren van de ‘aardappelziekte’ raakten vele gebieden in Ierland, Engeland en Scandinavië in hongersnood. Oogst na oogst mislukte en vele kleine boeren raakten failliet. Deze boeren trokken toen naar Amerika om er een nieuw bestaan op te bouwen. Deze plotselinge trek naar de VS veroorzaakte een groot *tekort* aan vrije landbouwgrond. De grote veestapel in het zuiden en noorden van Amerika maakten het vrijwel onmogelijk om daar iets op te bouwen. De veeboeren verjoegen de ongewenste *farmers*, omdat deze hen met hun prikkeldraad belemmerden om hun vee te laten grazen. Om dit probleem op te lossen nam het Congres op 20 mei 1862 de *Homestead Act* aan. In deze wet stond dat iedere burger die bereid is de Amerikaanse nationaliteit aan te nemen een stuk land van de staat kan krijgen, op voorwaarde dat hij zich er vijf jaar vestigt en 24 tot 36 dollar aan registratiekosten betaalt. Na zes maanden kan hij het kopen voor \$1,25 per *acre*. Zo kon voldaan worden aan de vraag naar grond en ontstond er een beter evenwicht tussen veeboeren en *farmers*. Want in feite hadden de veeboeren maar een klein gedeelte van het land in bezit om van bron naar bron te trekken. Het tussenliggende land werd alleen extensief gebruikt voor grazen. Dit laat dus een groot onbenut gebied achter dat zo toch

⁸ André Kaspi, *Geschiedenis van de Verenigde Staten van Amerika* 1, pp. 186-187

⁹ J.W. Schulte Nordholt, *Triomf en tragiek van de vrijheid*, pp. 88-89

gebruikt kan worden. Hiermee kan alles gekoloniseerd en in gebruik genomen worden.¹⁰

De belangrijkste drijfveer voor het opschuiven van de *frontier* bleef toch het goud van de bergen en de onbegrensdeheid van de mogelijkheden van het immense continent.

Een nieuwe *Last frontier*?

Om een zo goed mogelijke vergelijking te maken heb ik expliciet het romantische gedeelte weggelaten, omdat hier geen duidelijke feiten over bestaan van beide gebieden en omdat deze er niet of nauwelijks toe doen. Voor mij is dat gedeelte waar maar weinig over gesproken is het interessantste; politiek, economisch en sociaal dus. In deze paragraaf zal ik trachten om deze factoren te vergelijken en om overeenkomsten eruit te halen. De beide gebieden zijn ongeveer van gelijke en dusdanige omvang dat men ook echt van kolonisatie van enige betekenis kan spreken, wat bijvoorbeeld met de kolonisatie van een enkel eiland niet het geval is.

De grootste verschillen liggen naar mijn mening op economisch en sociaal gebied, wat toch meestal wel als belangrijkste drijfveer geldt. Voor het relatief arme Brazilië was ongetwijfeld de mogelijke rijkdom van het oneindige Amazonegebied de belangrijkste factor om tot kolonisatie over te gaan. Dit blijkt vooral uit de maatregelen van de regering, die het doel hebben om de economie te verbeteren en het land zo uit de enorme schulden te halen. De handel is nu ook meer gericht op handel tussen het Amazonegebied en de rest van Brazilië. Er werd veel geïnvesteerd in bijvoorbeeld de rubberplant. De VS daarentegen hadden al een goed lopende economie en hoefden daar dus minder aandacht aan te besteden. Zij handelden met Europa en haalde daar genoeg winsten uit. Er was geen enkele reden om te gaan koloniseren vanuit economisch standpunt. Voor de VS was het sociale gedeelte de beste reden om te gaan koloniseren. Zij hadden te kampen met de constante immigratie van Europeanen, welke leidde tot een overbevolking van het oosten, waar gele koorts en cholera epidemieën de kop op staken. Ook kwamen de mensen op de bodemschatten af zoals goud en zilver (denk aan de *goldrushes*) en trokken op eigen houtje naar het westen. De regering werd dus min of meer gedwongen om meer gebied in bezit te nemen in verband met veiligheid van burgers en dergelijke. Brazilië had deze acute problemen niet, hoewel zij ook goudkoorts kenden. Hier kom ik echter ook tot een overeenkomst. Beide landen hadden en hebben te kampen met indianen. In beide landen

¹⁰ *Ibidem*, p. 167.

werden en worden ze gewoon uitgeroeid en in (te) kleine reservaten gestopt, vaak ook op last en met hulp van de regering. Een ander sociaal punt is ook dat beide landen op een gegeven moment te kampen hadden met sociale spanningen tussen grote veeboeren en kleine *farmers*. Hierbij is de *Homestead Act* goed te vergelijken met het systeem van *lei de posse*, dat ook het landbouwtekort-probleem aanpakt.

Al met al lijkt het alsof de VS veel beter slaagden in hun kolonisatie; het hele westen is in gebruik genomen en even beschaafd als het oosten en het *wilde* westen is eigenlijk verdwenen, terwijl het in Brazilië nog altijd wild is en ongeordend. Men moet hierbij alleen niet vergeten dat de VS ongeveer honderd jaar voorloopt op Brazilië en naar alle waarschijnlijkheid is de kolonisatie van het westen veel gemakkelijker geweest. Het Amazonegebied bestaat volledig uit zeer moeilijk begaanbaar oerwoud en vele rivieren, welke bijvoorbeeld de bouw van wegen en spoorlijnen tot een haast onmogelijke en zeer dure aangelegenheid maakt. Natuurlijk was het allereerste begin even zwaar, maar echte ontginning en bevolking gebeurde pas na aanleg van verbindingen.

Overeenkomsten liggen op politiek gebied. Beide landen moesten op een gegeven moment hun grenzen gaan veiligstellen tegen de concurrenten van de te koloniseren gebieden en zelf gaan concurreren. Amerika met andere naties als nieuw land zijnde en tijdens de Burgeroorlog met zijn boven of onderbuur, en Brazilië met zijn economie tegen de concurrentie van bijvoorbeeld de Engelse plantages, waardoor Brazilië nu is aangewezen op bodemschatten en binnenlandse handel.

Ook probeerden beide landen het proces te leiden, wat tot nog toe in Brazilië weinig succes heeft gehad. De spontane kolonisatie slaagde in beide landen.

Conclusie

Al met al zijn de twee gebieden zeer goed vergelijkbaar aangezien ze veel gelijkenis vertonen in beleid en gedrag. Het was ook heel interessant om de andere kanten van het verhaal te ontdekken en het romantische buiten beschouwing te laten.

Literatuurlijst

- Cooke, Alistair: Amerika, L.J. Veen, Wageningen, 1976. (155-185)
- Janssen, Roel: Het Wilde Westen in Zuid-Amerika, NRC-Handelsblad, 31 januari 1985.
- Janssen, Roel en Plantenga, Dorine: Brazilië, Landendocumentatiemap, Koninklijk Instituut voor de Tropen, Novib, SDU Den Haag, 1990. (54-61)
- Kaspi, André: Geschiedenis van de Verenigde Staten van Amerika 1, Édition du Seuil, Parijs, 1988. (113-115, 166-168, 183-207)
- Kleinpenning, Jan: Brazilië. Landendocumentatie, Koninklijk Instituut voor de Tropen, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1987. (62-68)
- Morris, Richard B. en TIME-LIFE: Volume 2: 1775-1789 The Making of a Nation, TIME-LIFE Books, New York, 1963. (152-153)
- Poelhekke, Fabio: Ontbossing in het Amazone-oerwoud, *Intermediair*, 4 maart 1983
- Poelhekke, Fabio: Prikkeldraad in het oerwoud, Geografisch en Planologisch Instituut, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1984. (1-26)
- Schulte Nordholt, J.W.: Triomf en tragiek van de vrijheid, Meulenhoff Informatief Amsterdam, 1985. (62-73, 88-89, 100-111, 290-291)
- Volbeda, Sjoukje: Pionierssteden in het oerwoud, Geografisch en Planologisch Instituut, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1984. (1-17, 48-60)
- Volbeda, Sjoukje: Interview, 28 April 1996.

DOCUMENTEN

Geografenfeest te Failon, België

Chantal Gerritsen en Jean-Paul Heerschap, beiden afgestudeerd in 1991

Beste SGO-er,

Zomer 1989

Hierbij je oproep voor de generale repetitie van je veldstage in het buitenland (details volgen). Deze stage zal inhouden dat we elkaar gedurende langere tijd niet zullen zien en ... hoe kun je nu beter afscheid nemen dan met een feest! De omstandigheden in het buitenland zullen niet altijd gemakkelijk zijn, het is daarom nuttig van tevoren een keer te oefenen. Om de moeilijke omstandigheden na te bootsen vindt het feest dan ook niet in een kelder in Bottendaal plaats edoch in een boerderij in Wallonië. Als deelnemers kom je dus in aanraking met de verschijnselen 'vreemde taal', 'vreemd land', 'ver weg', 'moeilijk bereikbaar', 'geen pindakaas', kortom een natuurgetrouwe simulatie. Je moet het natuurlijk zelf weten maar het lijkt ons zeer onverstandig om zonder deze gedegen training aan je veldstage te beginnen.

Het feest/de training zal plaatsvinden op donderdag 27 juli 1989 te Failon, België (zie Bos 51). Vanaf ± 14.00 uur mag je aan komen zetten. Slapen is mogelijk, maar neem wel slaapzak en tandenborstel mee (eventueel tent). Het adres: Grand'rue 35, Failon, België (vraag eventueel bij de inheemse bevolking naar *les hollandais* of *la famille* Gerritsen-Tissandier (Zjeritzun) schuin tegenover de kerk (*l'église*)).

Hier volgen de eerste trainingsopdrachten:

opdracht 1: Zoek in je naaste omgeving een reisgenoot (m/v). Deze reisgenoot mag geen geograaf noch partner zijn.

opdracht 2: Zie met eigen inventiviteit en creativiteit de feestplek te bereiken.

Tips:

- Hoewel de centrale overheid beweert sinds 1905 malaria uitgeroeid te hebben is het raadzaam wat profylaxe mee te nemen.
- Tropenhelmen zijn niet noodzakelijk en leiden tot afstotende reacties van de autochtonen (die de bloedige afscheiding van Nederland nog niet vergeten zijn).
- Neem al die attributen mee waarvan je denkt dat ze de algehele feestvreugde vergroten (bijvoorbeeld cassettes, mondharmonica, verzamelde werken van Jung).

Jullie reisleiders, Chantal en Jean-Paul

PS. Geef zo spoedig mogelijk bij ons op of je wel of niet komt.
PS II. Bij deelname wordt een testimonium verstrekt.

Aan het bestuur van de vakgroep SGO

Wim Plantenga, Jean-Paul Heerschap, Chantal Gerritsen en Gudule Boland,
allen afgestudeerd in 1991

Nijmegen, mei 1991

Aan het bestuur van de vakgroep Sociale Geografie van de
Ontwikkelingslanden

Iemand moet de vakgroep SGO belasterd hebben, immers, zonder dat ze iets kwaad gedaan hebben, werden ze op een dag geïncorporeerd door de Faculteit der Beleidswetenschappen. Wij, studenten SGO, krijgen hoe langer hoe meer het gevoel dat de vakgroep in een sterfhuisconstructie beland is. Keer op keer dalen er donderwolken vanuit de FBW [Faculteit der Beleidswetenschappen, red.] op ons neer, die dan meestal, weliswaar met gemopper, gelaten geaccepteerd worden. Het lijkt erop dat de vakgroep zich verslagen acht. Maar komaan, iets meer tegenkracht, zowel van de staf als van de studenten, zal ons helpen dit gevoel te overwinnen. Het lijkt ons dan ook noodzakelijk dat een principiële discussie over de visie en de koers van de vakgroep en hun houding ten aanzien van de FBW gevoerd gaat worden. Zouden we bijvoorbeeld niet in de richting van een zelfstandig onderzoeks- én onderwijsinstituut NICCOS moeten opschuiven? Het resultaat van de nieuwe kijk zal krachtig ondersteund moeten worden met profilering van de vakgroep en onderwijs- en begeleidingsinnovatie. Door eendracht sterk. Hieronder een aantal suggesties:

- * Meer aan *institute-building* doen, de vakgroep profileren door:
 - Meer presentaties van de vakgroep naar buiten (Brandpunt, Volkskrant).
 - Het regelmatig houden van colleges/lezingen door staf/AiO's/studenten over wat ze concreet gedaan hebben of waar ze mee bezig zijn.
 - Het oprichten van een 'informeel' SGO-maandblad met:
 - + reisverslagen/brieven overzeese studenten;
 - + scriptie presentaties;
 - + voortgangsrapportage van AiO/staf-onderzoek;
 - + notulen vakgroepvergadering;
 - + informatie over te geven cursussen bij ons en elders;
 - + wat gebeurt er in NICCOS-land;
 - + discussiepagina's;
 - + interviews met afgestudeerde SGO-ers.

* Veldwerk/scriptie

- Een meer systematische begeleiding vooraf over de opzet, bijvoorbeeld door het schrijven van een onderzoeksvoorstel. Zelfs als dit in de praktijk honderd procent om moet is het nog een nuttige ervaring.
- Begeleiders moeten naast inhoudelijke aspecten zich ook rekenschap geven van de emotionele aspecten van een langdurig verblijf in de Derde Wereld en de lange weg van het scriptie schrijven. Nazorg (en voorzorg) op dat punt is ook belangrijk. Studenten kunnen gestimuleerd worden om een zelf-hulp groep te beginnen.
- Aandacht voor Methoden en Technieken van Onderzoek in Ontwikkelingslanden zou niet beperkt moeten blijven tot de cursus daarover.

* Het organiseren van uitstapjes naar of presentaties van potentiële werkgevers, zoals dat nu in de capita selecta gebeurt. Lezingen van SGO-ers met een baan.

* Onderwijs

- Instellen van een jaarcoördinator die de cursussen plant, rekening houdend met het aanbod van bijvoorbeeld het Derde Wereld Centrum, en die tevens als meldpunt voor klachten over dat onderwijs fungeert (als men niet naar de betreffende docent durft te stappen).
- Het doen van IOWO-enquêtes of groepsevaluaties.
- Niet jarenlang voorthobbelen met hetzelfde verhaal, maar proberen vernieuwend bezig te zijn. Interessante cursussen aanbieden. Onderwijs serieus nemen, niet als sluitstuk van de taakverdeling in de vakgroep.
- Cursussen diversificeren: niet alleen werkgroepen of colleges maar én én. Ook het schrijven van korte papers en groepswerk is leuk en nuttig.
- Een eigen leeronderzoek opzetten, bij voorkeur in een Derde Wereld land, bijvoorbeeld als assistenten van een AiO, of anders een Derde Wereld onderwerp in Nederland. Misschien is zo'n leeronderzoek te combineren met de buitenlandse excursie.
Inventariseren van mogelijke bijvakken zowel op de KUN als op andere universiteiten door een student-assistent.

* Een wereldkaart ophangen waarop vlaggetjes met namen van studenten en medewerkers geprikt kunnen worden als een soort globale databank.

Opheffing ontwikkelingsgeografie dreigt

KU Nieuws, 18 september 1992, Paul van den Broek

Het streven van het faculteitsbestuur Beleidswetenschappen om te komen tot één vakgroep Geografie, kan leiden tot de opheffing van Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden (SGO). Dit zegt decaan prof. dr. J. Buursink in een commentaar op het concept-beleidsplan, dat onlangs in de faculteitsraad aan de orde was. De opheffing is dichterbij gekomen nu de uitweg die SGO jarenlang heeft gekoesterd -overstap naar de Faculteit Sociale Wetenschappen- deze zomer definitief een dood spoor is gebleken.

Het voornemen van het bestuur, dat is te vinden in het concept-beleidsplan 1993-1996, is niet nieuw. Al drie jaar geleden deed het destijds bestuur een fusiepoging omwille van de profilering van de Faculteit. Het streven nu komt voort uit de wens om de drie afstudeervarianten Geografie terug te brengen tot één; organisatorische clustering ligt dan voor de hand, meent het bestuur. Evenals drie jaar terug is SGO mordicus tegen. Het eigen profiel gaat verloren als de vakgroep aan tafel moet bij SEG, de economisch georiënteerde -en grotere- zustervakgroep van SGO, die door het bestuur wordt gezien als kern van de nieuwe studie.

Pogingen van de Faculteit Beleidswetenschappen om SGO over te hevelen naar Sociale Wetenschappen -wat ook de wens is van de vakgroep zelf- zijn deze zomer op niets uitgelopen. Het extra geld dat de vakgroep -die niet al teveel studenten en vftijd [voorwaardelijke financiering, red.] heeft en daarom een financieel risico is- kon meenemen, bleek voor Sociale Wetenschappen niet toereikend. Het risico wordt te groot geacht, en ondanks de inhoudelijke aanknopingspunten van SGO met groepen als het Derde Wereld Centrum en de antropologen, kan het feest niet doorgaan.

Gedwongen huwelijk tussen vakgroepen leidt tot onwerkbare verhoudingen

KU Nieuws, 25 september 1992

Het streven van het faculteitsbestuur Beleidswetenschappen om te komen tot één vakgroep Geografie, kan leiden tot de opheffing van Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden (SGO). Dat stelde prof. dr. J. Buursink, decaan Beleidswetenschappen, in KU Nieuws van vorige week. Die opheffing is dichterbij gekomen nu de uitweg die SGO jarenlang heeft gekoesterd, de overstap naar de Faculteit Sociale Wetenschappen, deze zomer definitief een dood spoor is gebleken, vervolgde het bericht. "Opheffing Ontwikkelings-geografie? Eerst zien, dan geloven", reageert prof. dr. J. Kleinpenning (SGO) in Kwesties van deze week.

SGO is nooit erg gecharmeerd geweest van de nieuwe Faculteit Beleidswetenschappen en haar onderwijskundige experimenten, en heeft dit soms niet onder stoelen of banken gestoken, maar van de zijde van de diverse faculteitsbesturen is ook bepaald niet van 'liefde' sprake geweest. Herhaaldelijk hebben zij laten weten dat SGO met de vakgroep Sociale en Economische Geografie (SEG; voorzitter prof. J. Buursink, tevens decaan) moest worden samengevoegd. Ook is geprobeerd om SGO niet langer extra middelen voor onderzoek toe te kennen en om het subsidie op doctoraal leeronderzoek te beëindigen. Bovendien werd SGO herhaaldelijk onder druk gezet om de afstudeervariant Laag Ontwikkelde Gebieden in Europa (LOGE) op te heffen. De participatie in het NICCOS (zie hieronder) is voortdurend genegeerd en sinds 1989 heeft men de vakgroep geen AiO-plaatsen meer gegund.

Vooral de voorgenomen samenvoeging van de vakgroepen was de afgelopen jaren een steeds terugkerend discussiepunt. Van de argumenten die SGO daar tegenin bracht werd door het faculteitsbestuur nooit serieus nota genomen. Integendeel, het beet zich steeds meer vast in zijn voorneemen tot fusie. De enige verklaring die er af kon was: "we vinden jullie te klein". Andere argumenten speelden ook een rol, maar werden niet uitgesproken, want die hadden te maken met toekomstige bezuinigingen: indien het nodig zou zijn om bij Sociale Geografie verder te snoeien zou deze operatie eenvoudiger binnen één brede vakgroep dan binnen twee kleine vakgroepen uitgevoerd kunnen worden. Op grond van de ARAPKU-bepalingen zullen daarbij noodzakelijke ontslagen waarschijnlijk vooral in de SGO-hoek vallen.

Het weinig SGO-vriendelijke klimaat van Beleidswetenschappen (waar onderwijs en onderzoek bovendien vrijwel geheel op Nederland zijn toege-

spitst en samenwerking daardoor nauwelijks mogelijk is) was voor de vakgroep aanleiding om in 1990 te bezien of een overstap naar Sociale Wetenschappen mogelijk was. Op onderwijsgebied was de samenwerking met het Derde Wereld Centrum (DWC) al steeds meer gegroeid, terwijl op onderzoeksgebied het Nijmeegs Instituut voor Comparatieve Cultuur- en Ontwikkelingsstudies (NICCOS) was opgericht.

Ook het bestuur van Beleidswetenschappen zag blijkbaar wat in ‘overheveling’, want ongewoon alert speelde het in op het SGO-initiatief. Het overleg leidde echter niet tot het gewenste resultaat, vooral niet doordat men bij Sociale Wetenschappen bevreesd was voor overcapaciteit en Beleidswetenschappen onvoldoende deed om die vrees weg te nemen. Meer nog dan voor SGO (dat de samenwerking gewoon voortzet), was de uitkomst van het overleg een tegenvaller voor het bestuur van Beleidswetenschappen.

Denkfouten

In het begin deze zomer verschenen Concept-Beleidsplan wordt nog niet definitief een streep gezet door de ‘overheveling’ naar Sociale Wetenschappen, maar wordt er wel ernstig rekening mee gehouden dat SGO de overstap niet zal maken. Geconfronteerd met deze situatie sluit het faculteitsbestuur een reorganisatie niet uit. Dat zou niet alleen opheffing van de zelfstandige vakgroep SGO, maar ook van de door haar verzorgde specialisatie betekenen. Enkele aantrekkelijke kanten van zo’n reorganisatie laten zich snel bedenken: een vakgroep die niet gedwee alle bestuursplannen accepteert verdwijnt, de homogeniteit van de Faculteit wordt vergroot, ontslagen bij SGO stellen de toekomst van de overige (SEG) geografen veilig en de blijvers kunnen de studierichting Geografie inrichten zonder overleg met SGO. Al deze voordelen worden natuurlijk niet expliciet in het Beleidsplan genoemd. De aanslag op SGO wordt afgedaan met de opmerking dat de studierichting Sociale Geografie herstructurering behoeft en er voor de specialisaties zoals die nu bestaan geen ruimte meer is. Elk overleg over de betreffende passages hebben decaan en bestuur overbodig gevonden.

Helaas begaat het faculteitsbestuur daarbij een aantal ernstige denk- en beoordelingsfouten.

- a. Inhoudelijke reorganisatie van studierichtingen is primair de verantwoordelijkheid van vakgroepen en leerstoelbekleders.
- b. Binnen Beleidswetenschappen is de decaan en voorzitter van SEG nog steeds niet de enige leerstoelbekleder Sociale Geografie; mijn leeropdracht is even breed als de zijne. Ook is er binnen onze Faculteit nog

steeds een leerstoelhouder voor Milieugeografie. *La géographie, c'est moi* gaat dus niet op.

- c. De opheffing van vakgroepen en een of meer specialisaties zal de aantrekkelijkheid van de Nijmeegse geografie-opleiding alleen maar verder beperken.
- d. Zo lang SGO deel van Beleidswetenschappen is, laat zij zich niet met SEG samenvoegen (zeker niet na wat er nu allemaal is gepasseerd), laat zij zich evenmin marginaliseren in onderwijs en onderzoek en laat zij zich al helemaal niet liquideren.
- e. De in het Beleidsplan vervatte redenering dat bij opheffing van SGO Ontwikkelingsstudies van het DWC een alternatief is, getuigt van weinig inzicht in het specifieke karakter van SGO. De redenering biedt gelukkig echter ook de gelegenheid om de tegenvraag op te werpen of dan eigenlijk niet met evenveel recht gedacht kan worden aan afschaffing van bijvoorbeeld Economische Geografie (gedacht als kernvak van, een na uitschakeling van SGO, door SEG eindelijk grondig vernieuwbare geografie-opleiding). Immers, er is binnen de Faculteit toch ook een vakgroep Toegepaste Economie die met enige extra investeringen onderwijs in de regionale en ruimtelijke economie zou kunnen verzorgen! En wat te denken van Planologie voor andere onderdelen van de SEG-taak?
- f. De vraag welke vakgroep en specialisatie zo nodig moet worden opgeheven wordt des te interessanter als men weet dat de aantallen studenten van SEG en SGO elkaar niet zo veel ontlopen. En die vraag wordt zelfs uitermate interessant als op grond van aantal gepromoveerde seniores, onderzoeksoutput, aantal voltooide en nog op stapel staande promoties, het functioneren in landelijke gremia en bekendheid in internationale vakkringen een vergelijking zou worden gemaakt tussen SEG en SGO.

Het komt erop neer dat de beleidsvoornemens inzake Sociale Geografie, en SGO in het bijzonder, op eenieder die enigszins met de facultaire verhoudingen bekend is, overkomen als een wel erg opvallende poging om de positie van SEG veilig te stellen. Zien decaan en faculteitsbestuur nu echt niet in dat de toekomst van Geografie in de eerste plaats gediend is met het herstel van de volwaardige en gedifferentieerde opleiding die zij in 1987 heeft moeten prijsgeven? Met een gedwongen huwelijk tussen twee vakgroepen, dat alleen maar leidt tot onwerkbaar verhoudingen, is de studierichting niet gediend, en al helemaal niet met een poging tot actieve euthanasie op springlevende SGO-ers, louter en alleen om van "een stel lastige jongens" af te zijn en SEG ruim baan te geven. Wijs en objectief

beleid is kennelijk niet eenvoudig, zelfs niet bij Beleidswetenschappen. In plaats van de verhoudingen nog verder te verstoren en daarmee aan te sturen op oorlog, zou het faculteitsbestuur beter normaal overleg kunnen organiseren of de bemiddeling van het college van bestuur kunnen inroepen (het gaat tenslotte ook om een faculteitsoverstijgend probleem, te weten goede en blijvende voorzieningen voor niet-westerse maatschappijstudies). Jammer dat het al zo'n slechte relatie met het Studiecentrum voor Vredesvraagstukken heeft ontwikkeld. Anders zou het zich ook daar nog door kunnen laten adviseren.

Maasai

KU Nieuws, november 1992, Jos Speekman

De Maasai in oostelijk Afrika hebben hun toekomst nog grotendeels in eigen handen, maar dat wil niet zeggen dat hun voortbestaan niet wordt bedreigd. Dat zegt de geograaf Marcel Rutten die volgende week promoveert op een proefschrift over de geschiedenis en de huidige positie van de Maasai.

Rutten beschrijft de geschiedenis van dit volk van veehouders vanaf 1883, toen de Schot Thomson als eerste Europeaan hun land binnendrong. De Maasai waren verzwakt door ziekten, onderlinge twisten en de strijd met naburige akkerbouwers. In de hoop op betere tijden schaarden zij zich onder de hoede van Thomson. Dat kwam ze zwaar te staan. De Europeanen die na Thomson kwamen, verdeelden het Maasai-land in tweeën, het noordelijke gedeelte kwam onder Brits protectoraat, het zuidelijke viel in Duitse handen. De Maasai kregen een reservaat toegewezen, land dat ze, aldus een afgesloten verdrag, mochten bewonen 'zolang ze als ras bestonden'. Dat zou niet voor eeuwig zijn, want de Britse koloniale autoriteiten wensten dat de Maasai *would disappear as soon as possible, except in the books of anthropology*.

De Maasai overleefden echter. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er eind aan het koloniale regime en vanuit Engeland werden pogingen tot ontwikkelingswerk ondernomen. Rutten beschrijft de introductie van de westerse methoden van veehouderij. De Maasai waren daar zeer geïnteresseerd in, maar toch ontstonden er problemen, vooral tijdens een droogte in het begin van de jaren zestig. Rutten besteedt veel aandacht aan het recente ontwikkelingsbeleid, waarin landhervormingen en overschakeling naar landbouw een belangrijke rol spelen. Hij concludeert dat de huidige toestand van de Maasai zeker niet hopeloos is. De snelle stijging van grondprijzen vormt echter een bedreiging. Volgens Rutten moeten er maatregelen komen om landverkopen aan speculanten te voorkomen. Anders zullen de Maasai, aldus de onderzoeker, "hun huidige rijkdommen verruilen voor toekomstige armoede".

De promotie: Weixin Huang
KU Nieuws, april 1992, Paul van den Broek

Weixin Huang (1948). Studeerde economie in Shanghai en internationale betrekkingen in Japan. Loopbaan bij de Wereldbank. Sinds 1986 in Nederland voor onderzoek aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Promoveerde dinsdag 28 april in Nijmegen op het proefschrift 'Economic integration as a development device'.

"In China is promoveren een voortzetting van je studie. Je volgt wat cursussen en na anderhalf jaar schrijf je eens je eerste artikel. In Nederland heerst meer het idee dat er een dik boek moet komen, met een uitgebreid notenapparaat. Dat hoeft in China niet. Opvallend is ook dat je in China vooral werkt in opdracht van je promotor, terwijl ik hier het idee heb op gelijke voet te staan. Ik vond het een geweldige ervaring een promotor te treffen die geen supervisor is, maar iemand met wie je in debat kunt gaan. Professor Kleinpenning kan erg goed luisteren. Hij heeft me vanaf het begin tot een kritische houding gedwongen. Het was voor mij een enorme overgang, deze promotie. Vergeleken met China denk ik dat promoveren in Nederland beter is. Je bent vanaf het eerste moment actief bezig. Het is een echte start van je loopbaan.

Het eerste dat ik in mijn proefschrift vaststel, is dat in China de dertig provincies economische geen samenhang vertonen. Wat ook historisch goed verklaarbaar is. De communisten gingen ervan uit dat aparte provincies het beste antwoord zijn op de dreiging uit de Sowjet-Unie. Het land kan dan nooit ineensstorten; elke provincie kan overleven zonder hulp van een ander. Daar kwam bij dat men sinds de jaren tachtig de economie heeft gestimuleerd met decentralisatie. Elk departement kon autonoom beslissen, zodat tal van kleine koninkrijkes ontstonden.

Centraal in het proefschrift staat de vraag op welke manier China kan integreren. De EG diende daarbij als voorbeeld. In Shanghai en vijf omringende provincies, de zogenaamde Economische Zone, heeft de regering een eerste aanzet gegeven tot integratie. Ik heb daar de fietsenproductie bestudeerd. Anders dan China gewend is, elk departement een fabriek die een slechte kwaliteit fiets levert, komt in de Zone productieverdeling op gang, met alle voordelen van dien: hogere productie, betere kwaliteit, stijging van de belastinginkomsten voor de regering en meer mogelijkheden voor de export. Voor tweehonderd gulden kun je een goede fiets uit China kopen. Ik stel vast dat de markteconomie voor China onontbeerlijk is, ook als voorwaarde tot democratisering. De integratie in

de EG is voor China een mooie illustratie van het beste van twee werelden: de sturing van de economie, en daar hebben we ervaring mee, samen met vrije productie, die eveneens wortels heeft in China, in een verder verleden, waar *roots* liggen van een economische *push*: georganiseerde gildes, familiebanden, individualisering en een geweldige spaarzin. Daarom vind ik het zo leuk juist in Holland onderzoek te doen. Je ziet hier dezelfde kwaliteiten. Je kunt dit land het China van het westen noemen.

Onderzoekers zijn hier veel meer dan in China gericht op de empirie. In China probeer je vooral op grond van logica en helder denken je conclusies te trekken: gegeven is a, dus b. Terwijl je hier wanneer je b zegt, geconfronteerd wordt met twijfel. Dat klinkt wel leuk, dat b, maar waar stoelt het op? Je wordt hier geacht bewijsmateriaal aan te dragen. Welke praktijkgegevens zijn er verzameld? En hoe is de statistische bewerking? Het derde deel van het proefschrift vormde voor mij de belangrijkste klus: de empirische basis. Het duurde een tijd voor die goed op papier stond. Voordeel van deze methode is dat de kans op een kloppend verhaal groter is. En dat de samenleving nog nut kan hebben van je werk. Ik vond het ook aangenaam te ervaren dat promoveren goed is te combineren met ander werk. In China zit je vooral in bibliotheken teksten te lezen. Ik heb in de laatste fase van de promotie in Amsterdam bij de Bank Mees & Hope projecten in Azië opgestart. Zo werken geeft kleur aan je proefschrift, ook al is het meeste dat ik voor de bank doe totaal niet relevant voor het onderzoek zelf".

De promotie: Peter Stunnenberg
KU Nieuws, 7 september 1993, Jos Speekman

Peter Stunnenberg (1963). Studeerde Geografie aan de KUN. Werkte na het doctoraal twee jaar bij de SOS Wereldhandel. Vanaf eind 1989 AiO bij Beleidswetenschappen. Promoveerde 7 september op het proefschrift 'Entitled to land', een onderzoek naar de indiaanse bevolking in de Gran Chaco.

"Toen ik weer terugkwam, dacht ik: dat was het dus, wat de jeu van deze aanstelling betreft. Maar dat was niet helemaal waar, ook aan het schrijven heb ik veel plezier beleefd. Dat rondtrekken in Zuid-Amerika was achteraf beschouwd toch heel inspannend.

Reizen is in dit vak niet verplicht, maar wel gewenst. Een ontwikkelingsland kun je alleen ter plekke leren kennen. Ik ben er drie keer geweest, waarbij ik de tweede keer al een vrij ver uitgewerkt concept van het proefschrift had. Maar pas tijdens de derde reis heb ik juiste opzet voor de case-studies gevonden. Eerst had ik een economische invalshoek. In een gesprek met een Argentijnse onderzoeker werd me opeens duidelijk dat ik bij het eigendom van land moest starten. Dat was een echte doorbraak, want het loste al mijn problemen op. Ook het allergrootste: namelijk hoe ik uit de 21 indianenstammen in het gebied een goede steekproef kon selecteren. Er zijn precies zes verschillende manieren van landeigendom te onderscheiden. Het land waarop de indianen leven, kan van particulieren zijn, van de staat, van een kerkelijke organisatie, het kan een reservaat zijn of ze kunnen het zelf individueel dan wel collectief bezitten. Dat was de perfecte indeling, de economische en sociale positie van de indianen is altijd terug te voeren op de wijze van landbezit. En met mijn ervaring uit de twee vorige reizen kon ik zo zes nederzettingen aanwijzen, elk van één type.

De Gran Chaco is een verlaten, onherbergzaam gebied. Niet-indianen die er lang verblijven, hebben daar allemaal een goede reden voor. Ze hebben iets op hun kerfstok of ze zijn religieus geïnspireerd. Het is een hete, stoffige savanne, die zich uitstrekt over Bolivia, Paraguay en Argentinië. Van noord naar zuid is meer dan duizend kilometer. Volledig vlak, je kunt er heel erg ver kijken.

In de indianentaal Quechua betekent Gran Chaco 'groot jachtgebied'. Oorspronkelijk werd het door de indianenstammen uit de omringende streken alleen bezocht voor de jacht. Pas toen ze door kolonisten werden opgedreven, zijn ze er ook gaan wonen. Dat maakt het gebied interessant

voor dit soort onderzoek. De problemen van de indianen zijn er nog volop actueel.

Midden in het gebied liggen enkele nederzettingen van Mennonieten, volgelingen van de Friese prediker Menno Simons. Ze zijn overal ter wereld vervolgd tot ze zich uiteindelijk begin deze eeuw daar hebben gevestigd als kolonisten. Na een urenlange busreis waarin je alleen cactussen en doornstruiken ziet, sta je ineens in een typisch Duits dorpje vol blonde kinderen met blauwe ogen. Van daaruit ben ik oorspronkelijk het land gaan verkennen.

Ik heb mijn manier van onderzoek aan de plaatselijke omstandigheden moeten aanpassen; taperecorder of fototoestel schrikken teveel af, het te voorschijn trekken van een blocnote wekt al argwaan. Vaak heb je ook nog een tolk nodig, want in Gran Chaco worden zeventien verschillende talen gesproken -een waar paradijs voor linguïsten. Dat was lastig, maar dat er nauwelijks wegen waren was een veel groter probleem. Ik reisde vaak met zendelingen mee, wat het nadeel heeft dat de mensen je daarmee identificeren. Je krijgt niet snel kritiek op de zending te horen, als ze denken dat je er bij hoort. En als je dat misverstand uit de weg hebt geruimd, moet je de mensen nog zien uit te leggen wat je wilt. Dat je niet voor de overheid werkt, maar dat je een onafhankelijk individu bent dat wilt weten hoe zij leven, jagen, het land bebouwen, hoe ze de toekomst zien en, heel erg lastig, dat je dat allemaal niet alleen van het dorpshoofd, maar ook van willekeurige mensen wilt weten. En één ding was praktisch onmogelijk uit te leggen, namelijk dat je niet veel geld had. Dat begreep men niet, ten slotte was je wel de halve wereld afgereisd om naar hen toe te komen".

De promotie: Damiaan Vreman en Geert Custers
KU Nieuws, maart 1995, Jos Speekman

Damiaan Vreman (1958, Harmelen). Studeerde Aardrijkskunde en Geschiedenis aan het Mollerinstituut. Daarna Sociale Geografie aan de KUN (1987). Van 1988 tot 1992 OiO. Promoveerde dinsdag 28 maart op het proefschrift 'Tugurios and Tugurio Inhabitants'. Werkt als leraar Aardrijkskunde in Bennekom en Deventer.

"Ik heb vooral veel over mezelf geleerd. Je loopt bij zo'n promotie constant tegen je eigen grenzen aan, ik weet nu beter waar ik goed in ben en waarin niet. Tijdens het schrijven kon ik vaak niet verkroppen dat ik 't niet zo op papier kon krijgen als ik wilde. Telkens spraken we deadlines af en ik was altijd te laat, want ik was niet tevreden over mijn tekst. Ik wilde ook voortdurend tornen aan het skelet dat we hadden afgesproken, nieuwe modes in het ontwikkelingswerk erin verwerken. Als ik zo door was gegaan, waren we misschien nog wel tien jaar bezig geweest. Gelukkig heeft Geert aan de opzet vastgehouden.

In 1985 zijn we voor het eerst naar Peru gegaan, toen nog voor onze scriptie. In het begin hadden we geen enkele ingang, we modderden maar wat aan. We besloten zelfs om te stoppen. Een busreis naar Guatemala was al geboekt om toch nog te profiteren van ons verblijf in Zuid-Amerika. En toen kwamen we een medewerkster van de universiteit tegen die ons op weg hielp. Haar studenten hebben voor ons de eerste enquête uitgevoerd. Terug in Nederland werden we echt enthousiast. Nu moeten we het grootser aanpakken, vonden we. We wisten precies wat we wilden. Het onderzoeksvoorstel voor NWO hebben we in één middag in elkaar gezet, dat zegt wel iets. Bewoners van de *tugurios*, de oude stadswijken rond het centrum, die hun leefsituatie willen verbeteren, huiseigenaren die hun eigendom renderend willen maken en een overheid die de wijken tot een soort eilanden te midden van een poel van armoede wil renoveren -dat spanningsveld moest ons onderzoeksterrein worden.

Je moet over een enorm incasseringsvermogen beschikken. Alles, maar dan ook werkelijk alles, gaat daar anders dan in Nederland. De klok loopt er langzamer; wat je hier in een middag doet, kost daar een week. Voordat je in een bibliotheek een boek mag inkijken, moet je van acht ambtenaren toestemming hebben. Een kopieerapparaat is er niet en uitlenen doen ze niet, onder geen voorwaarde. Je moet dus veel geduld kunnen opbrengen,

anders lukt niets. En creatief zijn, als het niet rechtsom kan, dan maar linksom.

Ik ben er gemakkelijker door geworden, ik maak me niet zo snel ergens druk over. Hier in Nederland weet je dat verandering mogelijk is. Als je echt iets wilt, als je je ergens tegen verzet, dan kan dat resultaat hebben. In Peru kun je ook op de barricades gaan staan, maar dat heeft geen enkel effect. Er bestaat daar ook geen continuïteit. Ik heb daar meegemaakt dat een hele gemeenteafdeling werd opgeheven, omdat de nieuwe burgemeester het niet eens was met het beleid. Het hoofd werd op staande voet ontslagen. Dat was iemand die een proefschrift had geschreven, dat vond ik een goed boek. Later heb ik hem nog een keer gezien, toen was hij taxichauffeur".

Geert Custers (1959, Venray). Studeerde Aardrijkskunde en Geschiedenis aan het Mollerinstituut. Daarna Sociale Geografie aan de KUN (1987). Van 1988 tot 1992 OiO. Promoveerde dinsdag 28 maart op het proefschrift 'Tugurios and Tugurio Inhabitants'. Werkt voor de Stichting Nederlandse Vrijwilligers in La Paz, Bolivia.

"Het beviel me meteen in Peru. Ik heb altijd verre volken en vreemde landen willen bezoeken. Als kind verslond ik er boeken over en ik heb ook altijd geweten dat ik geografie wilde studeren. Het is zo'n veelzijdig vak. De promotie zie ik alleen als opstap naar mijn huidige baan als ontwikkelingswerker in La Paz. De sfeer daar, dat kleurrijke, het eten aan stalletjes op straat, het tropische klimaat, de natuur, het is allemaal zo anders als hier en daarom zo aantrekkelijk. De mensen zijn er over het algemeen opener en vriendelijker dan hier in Nederland. Mijn vrouw is Peruaanse. Toen ze voor het eerst in Nederland was, zei ze: de mensen lijken hier wel robots.

Flexibel zijn is eigenlijk het belangrijkste wat ik ervan geleerd heb. Als de gelegenheid zich voordoet, moet je die meteen grijpen. Dan moet je heel snel kunnen werken. De inhoudelijke kant van het onderzoek is niet zo'n probleem, het gaat om alles eromheen. En dan de taal. Je heb natuurlijk vooraf wel een cursus gedaan, maar dat wil niet zeggen dat je dan iemand kan verstaan die tweeduizend woorden per minuut spreekt. Maar gelukkig werden we in het begin heel goed opgevangen door een vrouw uit Venray, die in Lima een eigen kinderdagverblijf dreef. Ik kon er zelf mijn eigen dialect spreken. Alleen met het onderzoek wilde het in het begin niet vlotten. We konden geen enkele informatie vinden. Later bleek dat dat kwam, omdat die informatie er gewoonweg niet was. Er was alleen onderzoek gedaan in de echte krottenwijken aan de rand van de stad,

terwijl onze aandacht gericht was op de oude wijken bij het centrum. Ik kan me nog herinneren dat we in een hotelkamer zaten en ons realiseerden dat dat gebrek aan informatie voor ons eigenlijk een voordeel was. Want daarom was er ruimte om dit onderzoek te doen.

Ik maak graag plannen en werkschema's, maar in Peru komt er voortdurend wat tussen. Als je daar een onderzoek wilt uitvoeren, moet je meer weten dan alleen hoe je een onderzoek uitvoert. Het is niet zo dat je daar om twaalf uur het gemeentehuis binnenstapt om er tien minuten later vrolijk met de gezochte informatie weer uit te stappen. Voordat je krijgt wat je zoekt, moet je wel twintig keer langs gaan. Als diegene die je bezoekt ten minste over de informatie beschikt, want we zijn ook wel eens twintig keer bij iemand langs gegaan die uiteindelijk niets bleek te weten. Veel promovendi zitten in een isolement, maar wij konden elkaar corrigeren. Ik vind dat we prima hebben samengewerkt. Bij de uitvoering hebben we de taken goed kunnen verdelen. Later krijg je natuurlijk discussies over de inhoud, maar we zijn daar nooit in verzand. Ik werk nu alleen. Dat scheelt zeker in tijd, maar voor de kwaliteit kun je beter met zijn tweeën zijn, want dan heb je een beter overzicht".

Arme Peruanen gebaat bij huurverhoging

KU Nieuws, maart 1995, Jos Speakman

Peru is een van de armste landen in Zuid-Amerika, maar toch zouden de huren in de oude wijken omhoog moeten. Het is de enige manier om uit de impasse te komen, zeggen de twee Nijmeegse geografen drs. D. Vreman en drs. G. Custers.

Vreman en Custers, die dinsdag 28 maart promoveren, hebben onderzoek gedaan naar de *tugurios* in de Zuid-Peruaanse stad Arequipa, woningen die de vorige of begin deze eeuw gebouwd zijn. De *tugurios* staan niet in de bekende krottenwijken aan de rand van de stad, maar in oude wijken rond het centrum. In betere tijden woonde er één familie, maar nu worden ze kamergewijs verhuurd aan meer gezinnen. Meer dan de helft van de huishoudens beschikt over minder dan dertig vierkante meter. Elektriciteit is er niet of nauwelijks, leidingwater moet vaak buiten getapt worden. De onderzoekers vergeleken de positie van *tugurios*-bewoners met die van de bewoners van de krottenwijken. Op bijna alle punten kwam die overeen, maar er was een groot verschil. Omdat de mensen in de krottenwijken eigenaar zijn van hun woning, kunnen ze door te investeren hun toestand geleidelijk verbeteren. Bij huurders is dat niet het geval, hun positie verslechtert alleen.

Peru kent strenge huurwetten die huiseigenaren verbieden om huurverhogingen door te voeren. De eigenaren kunnen de rentabiliteit van hun bezit alleen verhogen door meer huurders in de woning te proppen. Omdat wat dat betreft de grens bereikt is, lijden ze verlies. De woning laten verkrotten en hopen dat een stadsvernieuwingsplan een einde maakt aan de misère is het enige wat hun nu rest.

Custers en Vreman concluderen dat een verhoging van de huurprijzen deze neerwaartse ontwikkeling kan stoppen. Dat moet wel met beleid gebeuren, want de bewoners verdienen vaak maar net genoeg om in hun dagelijkse levensonderhoud te kunnen voorzien. Toch is er ruimte voor huurverhoging, zegt Vreman: "Vijfennegentig procent van de huurders besteedt minder dan vijf procent van het inkomen aan huur. In vergelijking met de bewoners van krottenwijken is dat weinig, want die moeten investeren in hun behuizing". De huurverhogingen zouden lang van te voren aangekondigd moeten worden en het beleid zou per stad aan de omstandigheden moeten zijn aangepast. Via leningen of belastingvoordelen zouden huiseigenaren aangespoord kunnen worden tot verbetering van de woning.

Rapport van de onderzoekbeoordelingscommissie Ruimtelijke Wetenschappen

augustus 1995

In augustus 1995 evalueerde een internationale commissie het onderzoek van alle vakgroepen Ruimtelijke Wetenschappen in Nederland. De volgende citaten zijn uit het rapport van deze onderzoeksbeoordelingscommissie.

De commissie begint voorzichtig op pagina 2: *It recognises the economic validity of the arguments that have led to the termination of two high-quality research programmes in Physical Geography at Groningen and Human Geography of Developing Countries at Nijmegen, but feels that every effort should be made to avoid further losses of this kind in the future.* Echter, al op pagina 3 zegt de commissie: *In the context of current population balances and urbanisation trends, the Committee feels that research on development studies with linked training and development facilities should be expanded rather than reduced.* Vervolgens slaat de commissie alarm op pagina 20: *The Review Committee is thus alarmed to learn that the Department of Human Geography of Developing Countries in the Faculty of Policy Sciences at KUN will be closed from 1 January 1997 and that this important component of Third World Studies in the Netherlands is likely to be lost.* Op pagina 63 doet de commissie dat nog eens dunnetjes over als ze opmerkt: *it notes with regret the Faculty's decision to close the Department of Human Geography of the Developing Countries at the end of 1996.*

Het oordeel van de commissie over het werk van SGO is bijzonder positief. De andere, overblijvende, vakgroepen steken er schril bij af. SGO krijgt de kwalificatie *good* voor *scientific quality* en *relevance* en, als enige, een *excellent* voor *scientific productivity*. De commissie concludeert op pagina 65 van het rapport: *the quality and productivity of the work merit the continuation of the programme and every effort should be made to maintain a presence in the important field of development studies within geography at Nijmegen.*

Nota bene

Scientific quality good: The quality of some of the research is considered to be internationally significant. The senior workers are well-known in their fields, some with international reputations. The programme is sound, and

substantially above average. The publications are of good quality but unevenly distributed across the members of the group.

Scientific productivity excellent: The scientific publications have a high international visibility. The theses, scientific and professional publications are high in numbers.

Scientific and societal relevance good: The group is making a significant contribution to advancing and understanding the subdiscipline. The application of results and methods is relevant. Some members of the group play an important role in scientific and industrial communities.

Best beoordeeld onderzoek heeft sombere toekomst

KU Nieuws, december 1995, Lucas van Houten

Het onderzoek van milieukunde en ruimtelijke wetenschappen van de KUN is van goede kwaliteit, maar ongelijk verdeeld. Dat concludeert de visitatiecommissie in een vorige week verschenen rapportage. De commissie betreurt dat het best beoordeelde onderzoek, bij Sociale Geografie van Ontwikkelingslanden, door de Faculteit wordt opgeheven.

Het onderzoek in de ruimtelijke wetenschappen en milieukunde is aan de Nederlandse universiteiten over het algemeen hoog en internationaal erkend, concludeert de visitatiecommissie. Dat oordeel geldt slechts gedeeltelijk voor het onderzoek van de Nijmeegse Faculteit Beleidswetenschappen. Daar werden Beleidsgerichte Milieukunde, Sociale Geografie van Ontwikkelingslanden en twee programma's van Planologie tegen het licht gehouden. Het onderzoek bij Milieukunde en regionale ontwikkeling (Planologie) wordt als 'matig' beoordeeld. Op de meeste punten worden weliswaar voldoende gehaald, maar de productiviteit van Milieukunde krijgt het oordeel 'onbevredigend'. Daarbij tekent de commissie aan dat de internationale contacten van de milieukundigen beperkt zijn tot België. Tot voor kort waren alle publicaties in het Nederlands.

Daartegenover staan lovende oordelen over het programma bewerktuiging en effecten van ruimtelijk beleid van de Planologen en over het onderzoek van Sociale Geografie van Ontwikkelingslanden. De productiviteit van de sociaal-geografen werd door de commissie zelfs *excellent* genoemd.

Juist bij deze best beoordeelde programma's is de visitatie-commissie bezorgd over hun toekomst. De plannen van het onderzoeksprogramma over ruimtelijk beleid, en vooral het vertrek van een van de leidende wetenschappers, doen de commissie vrezen dat mogelijk 'het programma zijn leidende positie verliest op twee onderzoeksgebieden waarin het in het verleden uitblonk: grondbeleid en toerisme'.

Nog somberder is het gesteld met de toekomst van Sociale Geografie van Ontwikkelingslanden, van hoogleraar J. Kleinpenning. In 1992 besloot de Faculteit de (volgens de Faculteit te kleine) vakgroep en daarmee het onderzoeksprogramma op te heffen. Ten onrechte, vindt de commissie. 'Kwaliteit en productiviteit van het werk (maken) continuering van het programma waard'. Volgens secretaris R. van der Staaij van Beleidswetenschappen is het rapport van de commissie echter geen reden om op het besluit terug te komen. Over precies een jaar sluit de vakgroep.

Hora Est

Prof. dr. J.M.G. Kleinpenning, hoogleraar Sociale Geografie van Ontwikkelingsgebieden (1971). Vijfentwintig promoties.

KU Nieuws, 6 september 1996, Jos Speekman

"De promotieonderzoeken die mij het meest aanspreken, vonden plaats op het Zuid-Amerikaanse platteland. Ik ben geen stadsmens, ik voel me happy als ik buiten ben. Paraguay, Uruguay, het Amazonegebied van Brazilië, dat zijn mooie gebieden.

Een proefschrift moet verrassend zijn, ik moet er iets van leren. Eén promotie ging over het dichtbevolkte landbouwgebied op het centrale plateau van Paraguay. Daar trekken mensen weg om nieuwe gebieden te koloniseren. Ik heb altijd gedacht dat het centrale deel daardoor zou worden ontlast, maar uit het onderzoek bleek dat dat niet zo is. Alleen de armsten vertrokken en die lieten maar hele kleine stukjes land achter. Een andere *eye opener* was een onderzoek naar de houtkap in het Amazonegebied. Er werd altijd beweerd dat daar grote ondernemingen achter zaten. Maar het bleek dat vooral particulieren bomen kaptten, om nieuwe stukken land te ontginnen. Dat was onbekend hier.

Veldonderzoek kan tijdrovend zijn. Je kunt het niet tot in detail plannen. Je moet je altijd aan de praktijk aanpassen. Ik maak vaak mee dat mensen vertraging oplopen omdat ze worden tegengewerkt door de plaatselijke autoriteiten. Maar ik heb nog nooit meegemaakt dat ze daar niet uitkwamen.

Het cruciale moment komt pas na het onderzoek. Dan moet je een pas op de plaats maken, discussiëren en schema's maken. En dan schrijven. Het moeilijkste gedeelte. Er zijn mensen die verkrampt raken. Dat is pijnlijk om te zien. Mijn tenen gaan er soms krom van staan. Ik zou ze op hun stoel willen vastbinden: en nù schrijf je zoveel bladzijden per dag.

Op mijn lijst staan promoties waarvan ik zelf vond dat ze *cum laude* waren, maar daar heb ik de commissie niet van weten te overtuigen. Jammer. Ik had misschien harder moeten aandringen. Die ene promotie die wel *cum laude* kreeg, ging over landbezit bij de Maasai. Politiek een heel gevoelig onderwerp. De promovendus kon alleen via slinkse wegen tot het gebied doordringen; hij deed zogenaamd aan een ander project mee.

Hij kreeg *cum laude* vanwege zijn rapportage. De geschiedenis werd diepgaand beschreven, het boek was vijfhonderd pagina's dik en er werden veel bronnen, ook secundaire, opgevoerd. En het las vlot. Een proefschrift moet geen lawine van feiten zijn. Je moet er al lezend van kunnen genieten.

Ik vind het niet erg dat niet ieder proefschrift van topkwaliteit is. Elke promovendus heeft veel ambities, maar die zijn niet altijd waar te maken. Een promotie is een jeugdzonde, vind ik. Meer niet. Een promotie die bij wijze van spreken maar een zesje is, kan toch heel plezierig zijn. Promoveren is een onderdeel van de studie en de promovendus moet er op de eerste plaats zelf iets aan hebben. Dat een onderzoek de wetenschap vooruit brengt, okee. Dat het maatschappelijk verbetering brengt, prima. Maar het is vooral belangrijk dat de promovendus er zelf van leert".

Zevenentwintig promovendi van Jan Kleinpenning, januari 1997

Peperkamp, Gijsbertus (Bart) (1978) Agrarische kolonisatie in Spanje, in het bijzonder in het Ebrobekken: een evaluatie van de activiteiten van het I.N.C./IRYDA in de kolonisatiegebieden van Ejea en La Violada. [s.l.]: [s.n.]. xii, 199 p.

Schuurman, Frans Johan (1980) Van Andes naar Oriente: agrarische kolonisatie in Amazônia en de rol van de staat. CEDLA Incidentele Publicaties no. 15. Amsterdam: Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns-Amerika. IX, 324 p.

Maas, Johannes Henricus Maria (Jan) (1981) Spaanse latifundios: bodemgebruik en werkgelegenheid op de grote landbouwbedrijven in Sevilla en Cordoba. Nijmeegse Geografische Cahiers no. 18. Geografisch en Planologisch Instituut, K.U. Nijmegen. 12, 416 p.

Naerssen, Antoine Louis van (Ton) (1983) 'A Tale of Two Towns': afhankelijkheid, industrialisatie en regionale ontwikkeling in West-Maleisië. Nijmegen: Stichting Politiek en Ruimte. 329 p.

Smit, Johannes Gerrit (Jan) (1983) Neubildung Deutschen Bauerntums: innere Kolonisation im Dritten Reich: Fallstudien in Schleswig-Holstein. Urbs et Regio no. 30. Kassel: Gesamthochschul-Bibliothek. X, 376 p.

Poelhekke, Fabio Giovanni Maria Nicola (1984) Prikkeldraad in het oerwoud: de veeteelt in het proces van economische en sociale integratie van het Amazonegebied in Brazilië. Nijmeegse Geografische Cahiers no. 25. Nijmegen: Katholieke Universiteit, Geografisch en Planologisch Instituut. XVI, 371 p.

Volbeda, Sjoukje (1984) Pionierssteden in het oerwoud: stedelijke ontwikkelingen aan een agrarisch kolonisatiefront in het Braziliaanse Amazonegebied. Nijmeegse Geografische Cahiers no. 26. Nijmegen: Katholieke Universiteit, Geografisch en Planologisch Instituut. XVII, 377 p.

Poyck, Leo Jozef (1985) Ruimtelijk-ekonomische ontwikkeling, sociale differentiatie en kleinschalige niet-agrarische bedrijvigheid in Kenia. Nijmeegse Geografische Cahiers no. 28. Nijmegen: Katholieke Universiteit, Geografisch en Planologisch Instituut. XVI, 323 p.

Oosterhout, Alphonsus Theodorus Hubertus van (Fon) (1985) *Region and Reign: regionale ongelijkheid en regionaal beleid in de Filippijnen*. Nijmegen: Katholieke Universiteit, Geografisch en Planologisch Instituut. XVIII, 507 p.

Laenen, Henricus Maria Gerardus (Arie) (1988) *Dinámica y transformación de la pequeña industria en Nicaragua*. Dordrecht [etc.]: Foris, XXV, 397 p.

Smith, S.J. (Siewco) (1988) *Kleinschalige industrie in Latijns-Amerika: een studie van de ontwikkelingsmogelijkheden van de 'informele' kleding- en textielnijverheid in Aguascalientes, Mexico*. Nederlandse Geografische Studies no. 70. Amsterdam: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. 413 p.

Zoomers, E.B. (Annelies) (1988) *Rural Development and Survival Strategies in Central Paraguay*. CEDLA Latin American Studies no. 46. Amsterdam: CEDLA. XV, 231 p.

Vleugels, René Marie Paul (1990) *Industrialization and Secondary Cities in Central Mexico*. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 2. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XIV, 293 p.

Kersten, Johanna Wilhelmina (Joke) (1990) *Policies for Rural Peripheral Regions in the European Community: 'Landkreis' Lüchow-Dannenberg, County Sligo: Two Case-Studies*. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 4. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XIII, 321 p.

Feres, João Bosco (1990) *Propriedade da terra: opressão e miséria: o meio rural na história social do Brasil*. CEDLA Latin America Studies no. 56. Amsterdam: CEDLA. XIV, 657 p.

Lacroix, Wiel Florentius Gerardus (1992) *Het binnenland van Afrika in de zestiende eeuw: een historisch-geografische analyse van Duarte Lopes' kaart van Afrika (Rome, 1591)*. Delft : Eburon. 500 p.

Huang, Weixin (1992) *Economic Integration as a Development Device: the Case of the EC and China*. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 9. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XIV, 183 p.

Rutten, Marinus Mattheus Eduard Maria (Marcel) (1992) Selling Wealth to Buy Poverty: the Process of the Individualization of Landownership among the Maasai Pastoralists of Kajiado District, Kenya, 1890-1990. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 10. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XVI, 510 p.

Rodríguez Rojas, José Eliseo (1993) Las Islas Galapagos: estructura geográfica y propuesta de gestion territorial. [S.l.: s.n.]. 265 p.

Ros-Tonen, Mirjam Amaranta Fiametta (1993) Tropical Hardwood from the Brazilian Amazon: a Study of the Timber Industry in Western Pará. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 12. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XVII, 279 p.

Stunnenberg, Petrus Walterus (Peter) (1993) Entitled to Land: the Incorporation of the Paraguayan and Argentinean Gran Chaco and the Spatial Marginalization of the Indian People. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 15. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XI, 277 p.

Roseval, Wilfried Ramon (1995) Crisis en succes in Suriname: een onderzoek onder klein-agrarische en kleine en middelgrote (ambachtelijk-)industriële bedrijven. Delft: Eburon. VI, 237 p.

Custers, Gerardus Johanna Maria Jozef & Damiaan Albertus Maria Vreman (Geert & Damiaan) (1995) Tugurios and Tugurio inhabitants: a Study of Rental Housing in Arequipa. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 20. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XXI, 462 p.

Vreman, Damiaan Albertus Maria & Gerardus Johanna Maria Jozef Custers (Damiaan & Geert) (1995) Tugurios and Tugurio inhabitants: a Study of Rental Housing in Arequipa. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 20. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. XXI, 462 p.

Eijkemans, Christianus Hendricus Johannes Franciscus (Chris) (1995) Profitability or Security: Decision-Making on Land Use among Toba Batak Peasants in North Sumatra, Indonesia. Nijmegen Studies in Development

and Cultural Change no. 22. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. X, 242 p.

Wanders, Joseph Adolf Marie & Franciscus Petrus Jozef Sellies (Jos & Frank) (1996) Who Pays the Price? The Production and Marketing of Coffee and Cocoa in Sierra Leone under Structural Adjustment. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 23. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. 465 p.

Sellies, Franciscus Petrus Jozef & Joseph Adolf Marie Wanders (Frank & Jos) (1996) Who Pays the Price? The Production and Marketing of Coffee and Cocoa in Sierra Leone under Structural Adjustment. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change no. 23. Saarbrücken and Fort Lauderdale: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach. 465 p.